

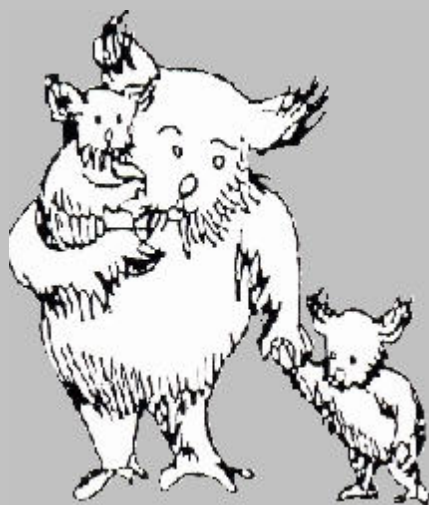
Маленькі сходинки

Програма раннього втручання
для дітей із затримкою розвитку

Книга 2. Програма вашої дитини

Мойра Пітерсі та Робін Трелоар
у співпраці зі Сью Кейнс, Діаною Утер та Ерікою Брар

Університет Маккуорі, Сідней, Австралія

Маленькі сходинки

Програма раннього втручання
для дітей із затримкою розвитку

Книга 2. Програма вашої дитини

Мойра Пітерсі та Робін Трелоар
у співпраці зі Сью Кернс, Діаною Утер та Ерікою Брар
Університет Маккуорі, Сідней, Австралія

Переклад з англійської здійснено інформаційними спеціалістами
МБФ "ОМНІ-Мережа для дітей"

Наукові редактори українського видання:
Т.І. Поніманська
Рівненський державний гуманітарний університет
А.А. Колупаєва
Інститут спеціальної педагогіки АПН України

Редактори:
Л. Євтушок, Т. Віговська

Верстка та оформлення:
І. Щавій

2006 р.

Published by Macquarie University,
Special Education Centre, North Ryde, NSW 2109,
Sydney, Australia

© Copyright 1989 Moira Pieterse and Robin Treloar

Міжнародний благодійний фонд "ОМНІ-Мережа для дітей" сердечно дякує за допомогу у виданні Програми "Маленькі сходинки" українською мовою авторам: Мойрі Пітерсе, Робіну Трелоар, Сью Кернс, Діані Утер та Еріці Брар.

„Маленькі сходинки” - це програма раннього втручання для стимуляції дітей із затримкою розвитку від народження до 4-річного віку. „Маленькі сходинки” насамперед призначені для батьків дітей з розумовим відставанням. Вони містять практичні поради щодо навчання дітей у домашніх умовах. Основним постулатом цієї програми є те, що батьки - це найкращі вчителі для своєї дитини. Ця програма також може використовуватися педагогами, лікарями і студентами.

Рекомендовано до видання:
Вченою Радою Інституту спеціальної педагогіки АПН України
(протокол №від 12.05.2005 р.);
Вченою Радою Рівненського державного гуманітарного університету
(протокол №10 від 27.05.2005 р.)

Міжнародний благодійний фонд "ОМНІ-Мережа для дітей"
Адреса фонду:

Україна: 33300, м. Рівне, вул. 16 Липня, 36.
Тел/факс: (0362) 62-34-47. E-mail: omni-rivne@bdp.rovno.ua

<http://ibis-birthdefects.org/start/ukrainian/unetomni.htm>

КНИГА 2

Розділ 1

Як оцінити рівень розвитку дитини..... 5

Розділ 2

Як вирішити, чого навчати..... 19

Розділ 3

Як учити дитину..... 34

Розділ 4

Як, коли і чому вносити зміни в індивідуальну програму вашої дитини 57

Розділ 5

Гра, закріплення та вдосконалення навичок.....71

Розділ 6

Проблеми поведінки та як їх уникати..... 79

РОЗДІЛ 1

ЯК ОЦІНИТИ РІВЕНЬ РОЗВИТКУ ДИТИНИ

Оцінка рівня розвитку дитини - це перший крок у підготовці програми навчання. Оцінювання допомагає визначити **чого саме навчати дитину**.

Якщо ви вже зверталися до спеціалістів, термін „оцінювання” (або „тестування”) не буде для вас новим. Цілком імовірно, що вашу дитину вже тестували і не раз. У багатьох людей тестування, подібно до іспитів, викликає занепокоєння. У відповідь на наше запитання, що відчувають батьки, спостерігаючи за тим, як оцінюють їхніх дітей, ми часто чули таке:

Коли вчитель тестує Девіда, я трохи хвилююся від передчуття, що він може не виконати того, про що його просять. Якщо він справляється із завданням, я, як і будь-яка мама, почувваюся вкрай щасливою і, звісно, засмучуюся, якщо він не дуже справляється.

Я спостерігаю за тим, що відбувається, і думаю: „Ти ж робив це для мене вчора, чому ж не робиш зараз?” Мені кортить щось сказати, але замість цього я сиджу і кусаю нігті.

Усупереч усім своїм побоюванням, більшість батьків дітей з вадами розвитку все ж таки бажають, щоб їхніх дітей протестували і оцінили їх рівень. Вони намагаються отримати якомога більше інформації та почути якомога більше різних думок спеціалістів про стан їхніх дітей.

Оцінка рівня розвитку дитини спеціалістами та педагогами допомагає нам, батькам, усвідомити її сильні та слабкі сторони та складності, які, можливо, виникатимуть у майбутньому. Необхідно, щоб процес оцінювання мав безперервний характер. Тоді воно допоможе скерувати наші зусилля та підтримати нас у нашому рішенні відігравати позитивну та відповідальну роль у розвитку нашої дитини.

Я вважаю, що оцінка - це одна з думок, яка змушує батьків задуматися. На мій погляд, добре мати результати декількох оцінювань, оскільки вони можуть відрізнятись.

Багато батьків відчувають, що досвід спостережень за тестуваннями їхніх дітей допомагає їм краще уявити, в якому напрямку треба йти і яку мету переслідувати, працюючи з дитиною вдома:

Коли педагог або інший спеціаліст тестує Алану, я починаю краще розуміти, як займатися з нею у подальшому, оскільки я ще більше переконуюся в тому, що Алана може досягти цілей, передбачених програмою.

Це мене надихає. Я думаю: що ж, зараз вона цього не може зробити, але я легко навчу її і наступного разу у неї все вийде.

У цьому розділі ми описуємо як самостійно, у себе вдома, оцінити рівень розвитку своєї дитини.

Це зовсім не означає, що ви зможете обійтися без оцінок спеціалістів, і ми вам цього не радимо. Навпаки, допомога професіоналів необхідна, якщо існують проблеми зі здоров'ям або фізичним розвитком малюка. Крім того, оцінки дефектологів, спеціалістів з корекційної педагогіки або вихователів допоможуть вам по-іншому подивитися на ситуацію і дозволять порівняти їх зі своїм власним досвідом.

Проте нерідко у батьків немає можливості потрапити до спеціалістів, навіть якщо вони й відчувають потребу у більш повній оцінці розвитку їхньої дитини. Проблема віддаленості від центру та недостатньої кількості спеціалістів легко вирішується за умови, що батьки навчаться проводити самостійні тестування вдома. Зробити це можливо, і оцінки батьків ані за чіткістю, ані по логічності висновків не будуть поступатися оцінкам спеціалістів, а можуть навіть бути кращими.

Навчитися тестувати дитину досить важко навіть професіоналу, не кажучи вже про батьків. Нелегко бути неупередженим та об'єктивним стосовно власної дитини, якій, у свою чергу, точно доведеться певний час звикати до ваших нових незвичних вимог. До того ж і сам процес оцінювання забирає час, а в батьків і без цього багато клопоту, на відміну від спеціалістів, які, як здається, тільки цим і повинні займатися на роботі. З іншого боку, проблему з часом можливо вирішити, і взагалі батьки здатні підійти до цього завдання більш гнучко, чого не зможе собі дозволити педагог чи лікар, у розпорядженні яких лише якась годинка-друга.

ЩО ТАКЕ ОЦІНЮВАННЯ?

По суті, оцінювання - це спостереження з метою отримання інформації. Напрямок нашого пошуку залежить від того, що саме ми хочемо дізнатися.

З практичної точки зору всі тестування являють собою набір певних показників, котрі мають бути характерними для тих навичок та здібностей, що перевіряються. Багатьма тестуваннями обумовлюється тривалість та спосіб оцінювання кожного з показників. Інші дозволяють більш вільний підхід. Однак усі вони складені так, щоб надати інформацію людині, що оцінює, та базуються на спостереженні, спланованому спостереженні тим чи іншим чином.

Тестуючи свою дитину, ви перш за все шукатимете інформацію, яка потрібна вам саме для того, щоб зробити навчання більш ефективним. Єдиною вимогою до вас буде вміння спостерігати за вашою дитиною - навичка, оволодіти якою у вас було достатньо часу.

ЧОМУ ТЕСТУВАННЮ НАДАЄТЬСЯ ТАКЕ ВЕЛИКЕ ЗНАЧЕННЯ?

Відповіді на це запитання залежать від типу тестування.

Деякі тести розроблені для визначення загального рівня розвитку дитини в порівнянні з „нормальним” та „середнім” рівнем розвитку дітей цього віку. У цьому випадку оцінюється коефіцієнт розумового розвитку дитини (I.Q.). За результатами цього тесту визначається ступінь складності шкільної програми або

корекційної навчальної програми, яка б відповідала розвиткові дитини. Інші тестування застосовуються для того, щоб визначити характер непрацездатності дитини та вибрати відповідну методику лікування.

Нас же найбільше цікавить третій вид тестування, якому притаманні такі характерні риси:

- В основі його лежить передумова, що у всіх дітей навички формуються однаковим чином і в однаковій послідовності, навіть якщо внаслідок певних відхилень від розвитку деякі дітки здобувають їх повільніше, ніж інші.
- Він виділяє найважливіші навички, які зазвичай набуваються дитиною, та подає їх у тому порядку, в якому вони, як правило, формуються. У тих випадках, коли з практичних міркувань включити всі вміння не є можливим, надається перелік типових умінь.
- Цей вид тестування чітко вказує на те, що дитина може, а чого вона не може робити.
- Він допомагає нам визначити наступний крок - наступне вміння, над формуванням якого ви будете займатися з вашою дитиною, слідуючи природному шляху розвитку.

Автори програми Маккуорі склали **Перелік вмінь розвитку дитини (або ПВРД)** таким чином, щоб цей тип тестування можливо було практично застосувати у роботі з маленькими дітьми. Ми покажемо вам, як за допомогою ПВРД можна самостійно протестувати вашого малюка так само, як це роблять педагоги Центру Маккуорі.

Пропонуємо вам найбільш характерні особливості ПВРД:

- Він дозволяє нам стежити за успіхами в розвитку дитини.
- Допомогає визначити пріоритети індивідуальної навчальної програми.
- Підказує коли і в який момент вносити зміни до індивідуальної програми.
- Винагороджує педагога, демонструючи, яких результатів зміг досягнути малюк!

Усі ці пункти детально обговорюються у главах цього розділу.

Найважливіша ж риса ПВРД полягає у тому, що завдяки йому ми завжди будемо знати, чого вчити дитину далі.

Можливо, ви скажете:

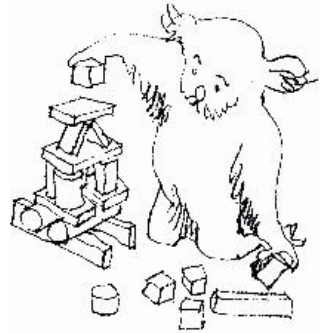
Я і так знаю, що вміє моя дитина. Я постійно з нею. Я бачу все, що вона робить. Навіщо все так ускладнювати тестуванням, якщо набагато простіше, взявши за основу ті навички, якими, як я знаю, володіє моя дитина, продовжувати працювати над розвитком інших?

Ви справді зможете застосувати свої глибокі та перевірені знання про вашу дитину, коли ви оцінюватимете її вміння, причому так, як це не зможе зробити жоден спеціаліст. Однак покладатися тільки на свої „повсякденні“ спостереження дещо ризиковано, і це стосується як вихователів, так і батьків. Ризик полягає в тому, що ви можете або переоцінити, або ж недооцінити можливості свого малюка.

Результатом переоцінки здібностей малюка може бути вибір занадто складної індивідуальної програми розвитку. Така програма не дозволить дитині швидко досягти відчутного успіху. Навіть якщо ви бачили, що дитина може виконати певне

завдання, для того, щоб перейти до більш складного завдання, вам спершу потрібно буде переконатися, чи вміє вона виконувати це завдання так, як потрібно і в правильній послідовності.

Морін бачить, як її донечка Сенді інколи вкладає елемент простенької мозаїки на відповідне місце. Але вона не бачить (бо Сенді дуже рухлива), що дівчинка взагалі переключається на щось інше, варто їй тільки один раз спробувати і вирішити, що це занадто важко. Коли Морін показує складніший пазл, Сенді спочатку береться за нього з цікавістю, але дуже швидко розчаровується. І так щоразу все закінчується розкиданими на підлозі частинками мозаїки, а мати й донька ображаються одна на одну.

Недооцінювання здібностей дитини може призвести до складання занадто легкої та нецікавої програми навчання. Педагоги у своїх висновках про стан дитини нерідко недооцінюють її можливостей. Легко сказати: „Сью не вміє плескати в долоні, отже, він не зможе постукати кубиком у кубик“. Однак цілком можливо, що як раз навпаки, Сью зможе постукати двома кубиками, навіть якщо це вміння, зазвичай, набувається дещо пізніше, ніж плескання в долоні. Розвиток кожної дитини індивідуальний: у чомусь дитина випереджає нормальний розвиток, у чомусь запізнюється в ньому. Важко знайти дитину, чий розвиток абсолютно відповідав би стандартній схемі. Неповторна особистість дитини, її вподобання та антипатії вплинуть на те, скільки уваги та сил віддаватиме вона тому чи іншому завданню. Можливо, Сью залишиться байдужим до плескання в долоні, а ось звук кубиків, коли стукатиме одним в інший, зацікавить його, і він з великим задоволенням виконуватиме це завдання!

Програма індивідуального навчання, яка дозволяє дитині досягти успіху, зовсім НЕ означає - легка програма. Успішна програма повинна базуватися на чітко визначених оцінках того, що дитина може, а чого вона не може робити.

ПВРД був розроблений, щоб допомогти педагогам та батькам скласти чітку картину та прийняти правильне рішення, чого слід навчати дитину далі.

З ЧОГО СКЛАДАЄТЬСЯ ПВРД?

До складу ПВРД (*Перелік вмінь розвитку дитини*) входять чотири контрольні таблиці, кожна з яких охоплює відповідну область розвитку дитини. Перерахуємо їх:

- **Загальна моторика:** робота великих м'язів тіла.
- **Тонка моторика:** робота маленьких м'язів руки, що потребує гарної зорово-моторної координації. Крім того, сюди також відноситься формування в дитини понять, необхідних для оволодіння шкільними дисциплінами.
- **Сприйняття мовлення:** розуміння дитиною того, що їй кажуть.
- **Навички самообслуговування та соціальні навички:** вміння дитини самостійно виконувати свої власні потреби і вміння взаємодіяти з оточенням.

Навики спілкування і виразного мовлення оцінюються інакше, з використанням програми раннього розвитку мовлення (ГОВОРИ). Цій темі присвячена Книга 3. Уміння спілкуватися, ймовірно, найголовніше з того, чого слід навчити малечу, тому важливо виділити час на прочитання присвячених цьому глав. Крім того, зверніть увагу на вибір слів, з якими ви звертаєтеся до дитини під час тестування. Лексика повинна бути чіткою й виразною.

Кожна контрольна таблиця складається з переліку вмій та навичок. Ці вміння пов'язані, по суті, із найзвичайнісінькими повсякденними діями; відібрані вони тому, що ними, як правило, володіють усі діти. Пропонуємо кілька прикладів з кожної контрольної таблиці:

Загальна моторика:

А.39: Лежить на животику, намагається повзти і розкачується.

Б.67: Йде, штовхаючи свій візок.

Д.112: Стрибає з підвищення або нижньої сходинки, коли дорослий тримає її за руки.

Е.134: Їде на триколісному велосипеді, плавно оминаючи великі повороти.

Тонка моторика:

Б.12: Самостійно хапає брязкальце.

Є.54: Перегортає сторінки картонної книжки.

І.83: Підбирає предмет за кольором (з двох запропонованих).

Е.90: Копіює зображення кола.

І.112: Сортує предмети за формою (3 варіанти).

Сприйняття мовлення:

А.4: Підтримує зоровий контакт з людиною, яка говорить (дивиться на його очі та губи).

Б.21: Подає предмет у відповідь на чиєсь прохання.

В.35: З чотирьох картинок обирає ту, яку називають.

Д.54: З двох предметів, великого і маленького, обирає великий.

Д.79: У відповідь на запитання: „Що ти робиш, коли замерзла/втомилася/голодна ?” відповідає або демонструє, що робить.

Навички самообслуговування та соціальні навички:

А.6: Невимушено усміхається.

Б.19: Самостійно їсть, те що беруть руками (печиво, сухарики і т.д.).

А.23: Грається в м'ячик, штовхаючи його назад до мами.

В.64: Самостійно знімає блузочку або футболку.

Г.69: Під наглядом дорослого йде в туалет.

Це лише кілька прикладів із сотень навичок, що входять до ПВРД.

ЯКА СТРУКТУРА ПВРД?

Перелік вмій розвинути дитини (ПВРД) ви знайдете в Книзі 8 програми Маленькі Сходинки. І ми радимо час від часу звертатися до нього, коли читатимете цей розділ. Кожна навичка, подана в переліку, відповідає певному віковому рівневі й певній групі.

ВІКОВИЙ РІВЕНЬ

Вікові рівні, подані у „Переліку вмій“, вказують на вік, в якому діти зазвичай набувають відповідної навички. Для визначення середнього віку, в якому у дітей формуються ті чи інші вміння, проводилися численні серйозні дослідження. Найчастіше в ПВРД зустрічаються такі вікові рівні:

- від народження до 3-х місяців;
- від 3 місяців до півроку;
- від півроку до 9 місяців;
- від 9 місяців до року;
- від року до 15 місяців;
- від 15 місяців до 1,5 року;
- від 1,5 до 2-х років;
- від 2 до 3-х років;
- від 3 до 4-х років.

Конкретніший поділ на вікові групи подано на початку контрольної таблиці, присвяченій навичкам загальної моторики.

Вікові рівні допоможуть вам порівнювати досягнення дитини з „нормою“, але це не головне їхнє завдання. Набагато важливіше стежити за тим, як дитина просувається вперед, порівнюючи її власні минулі досягнення та можливості з новими, щойно набутими, ніж порівнювати її з „середньостатистичною“ дитиною. Основна мета введення в ПВРД цих вікових рівнів полягає в тому, щоб показати вам той спектр різних видів діяльності, якими може займатися ваша дитина на своєму рівні розвитку, яким би він не був! Якщо, наприклад, ваш малюк оволодів кількома навичками тонкої моторики, що відповідають віковому рівню рік - 15 місяців, ви можете глянути на решту вмій цієї групи, які належать до того ж вікового рівня, та перевірити, чи не готовий він їх учити. Ви можете протестувати дитину і з'ясувати, чи готова вона насправді оволодіти цими навиками і як саме потрібно з нею займатися для цього.

Нерідко в якійсь одній сфері розвитку дитина досягає більшого успіху, ніж в інших. Наприклад, ваша дитина може засвоїти навик дво-трирічного вікового рівня в області тонкої моторики та області самообслуговування і соціальних навиків, в області сприйняття мовлення бути на рівні 1,5- 2-х років, а в загальній моториці все ще залишатися на рівні 15-ти місяців - 1,5 року. Вікові рівні допоможуть вам визначити сильніші і слабші сторони вашої дитини і тим самим визначать пріоритетні напрямки навчання.

ГРУПИ НАВИЧОК

Усі навички, що входять до ПВРД, розподілені не тільки за віковими рівнями, але й за групами.

Кожна сфера розвитку (загальна моторика, тонка моторика і т.д.) поділена в свою чергу на кілька груп. Ці групи поєднують уміння, які тісно пов'язані і ведуть до однієї довгострокової мети.

Наприклад, у розділі **Сприйняття мовлення** можна знайти такі групи навичок:

Група А: **Уміння слухати і зосереджувати увагу на мовленні співбесідника.**

Сюди входять основні вміння, від яких залежать наступні, складніші вміння, пов'язані зі сприйняттям мовлення.

Група Б: **Уміння реагувати на жести і виконувати прості вказівки.**

Вони вчать дитину розуміти значення простих жестів, слів і словосполучень.

Група В: **Уміння вибирати з-поміж запропонованих предметів та зображень.**

Малеча навчиться впізнавати назви предметів. Пізніше ми вчитимемо її звертати увагу на функціональне призначення предметів і категорій, до яких вони належать.

Група Г: **Уміння реагувати на вказівки, що включають слова руху.**

Дитина вчиться розуміти слова, що позначають рухи, і, відповідно, вчиться виконувати прохання, які вимагають від неї продемонструвати певний рух чи дію.

Група Д: **Уміння реагувати на вказівки, що включають слова, які позначають ознаки та яєища.**

Дитина вчиться розуміти слова, які описують предмети прикметники і прислівники.

Група Е: **Уміння реагувати на вказівки, що включають слова, які позначають місце розташування.**

Малюк учиться розуміти значення слів, які позначають розташування предметів у просторі, відомі нам як прийменники.

Група Є: **Уміння реагувати на граматичні особливості.**

Ми вчимо дитину розпізнавати маленькі „граматичні” слова чи звуки, які впливають на зміст всього речення.

Інші області розвитку (загальна моторика, тонка моторика, а також навички самообслуговування та соціальні навички) теж поділяються на групи споріднених умінь.

Ці групи покажуть вам, як одна навичка тягне за собою іншу. Ви також дізнаєтесь, як розвивати й розширювати вже наявні вміння дитини, щоб прискорити її розвиток.

Уже йшлося про те, що в одній сфері розвитку дитина може бути більш розвиненою, ніж в іншій; точно так само вона може оволодіти навичками однієї групи раніше, ніж навичками іншої. Подібно до вікових рівнів, групи навичок допоможуть вам чітко визначити слабкі та сильні сторони вашої дитини. З їх допомогою ви зможете гнучкіше підійти до вибору нових цілей для вашого малюка. Ви зможете закріпити його сильні сторони та водночас допомогти йому

просунути вперед у сферах, в яких він відстає.

ЯК ПРАЦЮВАТИ З ПВРД

Для того, щоб протестувати дитину за допомогою ПВРД, вам потрібно буде ознайомити її з низкою занять, що робиться у певний спосіб, описаний для кожного заняття. Після чого вам залишиться простежити, як дитина виконуватиме кожне з них. У випадку, якщо дитина справиться з завданням відповідно до всіх вимог, ви відзначите позитивний результат, поставивши у відповідній графі контрольної таблиці „+“ або галочку, або що вам заманеться!

У правій частині кожної контрольної таблиці ви знайдете декілька колонок. У найпершій з них відзначте результати вашого першого тестування, вказавши зверху його дату. В інших колонках ви зможете відзначати результати подальших тестувань. Це дозволить вам стежити за успіхами малюка.

Перш ніж почати заповнювати ці колонки, необхідно дещо продумати. Оскільки оцінювання потребує ретельного планування, перш за все ви повинні вирішити, що саме ви збираєтесь оцінювати. Далі перевірте, як оцінювати кожне з намічених вами вмінь. І, нарешті, відберіть усі необхідні для оцінювання матеріали.

Час, який ви витратите на планування та підготовку - це час, який ви заощадите під час самого тестування. Чітко намічені цілі допоможуть вам оцінити багато навичок у короткий проміжок часу. Ви також зможете спланувати проведення оцінки особливим чином - корисним для вас, у плані отримання результату, та захоплюючим для самої малечі.

Заплануйте поетапне проведення тестування, розбивши його на декілька днів. В університеті Маккуері педагоги для тестування активних дітей дошкільного віку проводять близько шести серій коротких тестів, а для молодших дітей виділяють менше часу.

ЩО ВАМ ЗНАДОБИТЬСЯ ДЛЯ ОЦІНЮВАННЯ

Вам знадобляться контрольні таблиці ПВРД, які можна знайти в Книзі 8. Детальнішу інформацію про кожне вміння, яке оцінюватиметься, знайдете в Книгах 4, 5, 6 і 7.

Примітки, які подаються під заголовком „Як оцінювати“, дають уявлення про важливість кожного вміння, про те, як розпочати оцінювання, і про те, які матеріали для цього необхідні. З цих приміток ви також дізнаєтесь про вимоги, виконання яких дозволить поставити малечі позитивну оцінку.

ЯК ВИРІШИТИ, ЩО САМЕ ПОТРІБНО ОЦІНЮВАТИ

Оцінювання теперішнього рівня розвитку дитини плануйте таким чином, щоб охопити усі групи навичок, які відповідають її віковому рівню. Якщо малюку ще немає року, в кожній сфері розвитку, в кожній контрольній таблиці, вочевидь, знайдеться одна, можливо, дві групи вмінь, за якими його можна буде протестувати. Якщо дитина старша й активніша, то в кожній таблиці вам доведеться звернути увагу на кілька груп умінь.

Пам'ятайте про те, що в межах однієї групи навички подаються в такому порядку, в якому вони зазвичай засвоюються.

Основне правило, якого слід дотримуватися під час тестування, таке: **яку б групу вмінь ви не взяли, оцінювати дитину потрібно до тих пір, поки ви не дійдете до того вміння, яке викликає у неї труднощі.**

Іншими словами, у кожній групі вмінь знайдіть найважче, яке вже під силу вашому малюкові, відповідно наступне за ним буде вміння, яким потрібно буде зайнятися.

Найперше, що слід вирішити - це з чого починати. Очевидно, що батьки мають у цій ситуації перевагу перед спеціалістами, адже останні бачать дитину вперше, на відміну від батьків, які достатньо добре знають свого малюка, щоб розібратися, з чого починати. Найкраще та найправильніше розпочинати кожне тестування з того, що дитина напевно вміє добре робити. Відчуття впевненості від свого досягнення підштовхне її спробувати зробити щось нове. Після чого приступайте до вмінь, в яких ви впевнені менше. Спеціаліст, який не достатньо добре знає вашого малюка, швидше за все почне з того, що дасть йому підручні матеріали, які застосовуються при тестуваннях різних вікових рівнів. Найкраще для цього підходять кубики. Під час першої зустрічі з дворічною дитиною педагог може запропонувати їй побудувати вежу з шести кубиків. Якщо завдання виявиться занадто важким, він попросить побудувати вежу лише з двох кубиків, а якщо і з цим малюк не справиться, педагог запропонує постукаати кубиком в кубик. Якщо ж у малечі не виникне жодних труднощів, щоб побудувати вежу з шести кубиків, їй, ймовірно, ускладнять завдання: запропонують зробити те ж саме з восьми кубиків або, наслідуючи дорослих, скласти з них потяг або міст. Таким чином спеціаліст, який проводить оцінювання, поступово починає „відчувати” рівень розвитку дитини й підбирати відповідні завдання.

Пропонуємо схему, якої бажано дотримуватися, коли будете складати план оцінювання:

1. *Вирішіть, які групи навичок відповідають рівню розвитку вашої дитини.*

Вирішується це досить логічно, якщо дитина ще не реагує на жести та прості вказівки (група СМ.Б), то немає сенсу оцінювати вміння групи СМ.Д: уміння реагувати на вказівки, що включають слова, які позначають місце розташування. Але якщо ви все ж таки сумніваєтесь, дайте дитині шанс - вона може приємно вас здивувати!

2. *Познайомтеся з примітками до кожної групи вмінь.*

Якщо ви оцінюєте малечу вперше, радимо прочитати не тільки примітки до того вміння, яке ви плануєте оцінювати, але і вступні зауваження на початку кожної групи. Так ви зможете простежити зв'язок між окремими навичками однієї групи.

3. *Вирішіть, з якого вміння вибраної групи починати оцінювання.*

Починайте з того завдання, яке, як ви знаєте, дитина може виконати успішно. Пам'ятайте, що більшість дітей розвиваються нерівномірно. Можливо, в деяких групах вам доведеться починати оцінювання зі складніших умінь, а в інших - із простіших.

4. *Приготуйтеся проводити оцінювання вмінь кожної групи до тих пір, поки не дійдете до завдання, виконання якого викликає у дитини труднощі.*

Це допоможе вам зрозуміти, з чого потрібно починати навчання.

ЗМІНА І АДАПТАЦІЯ ЗАВДАНЬ, ЗА ДОПОМОГОЮ ЯКИХ ОЦІНЮЮТЬСЯ ВМІННЯ ДИТИНИ

Більшість підручних матеріалів, необхідних для тестування, цілком доступні, хоча деякі буває справді важко знайти. Може статися і так, що через фізичні вади дитина не зможе виконати якесь завдання належним чином. Ви можете спокійно пристосовувати матеріали та методи відповідно до ваших індивідуальних потреб. Для того, щоб змінити завдання під вашого малюка, подумайте, яке основне, корінне вміння це завдання покликане виявити. У цьому вам допоможуть загальні зауваження, наведені на початку кожного розділу, і конкретні примітки до кожного окремого пункту. Після чого продумайте, у який інший спосіб ви можете оцінити рівень оволодіння дитиною цим умінням.

Іноді необхідність замінити одні матеріали на інші та застосувати інші способи оцінювання, замість поданих у книзі, виникає через неприйняття їх дитиною. Якщо ваш малюк, скажімо, починає втікати щоразу, побачивши м'яч, вам, швидше за все, доведеться оцінювати координацію його рухів за допомогою мішечка з квасолею або м'якої іграшки, які теж можна кидати та ловити.

ЯК ДОПОМОГТИ ДИТИНІ ПРОЯВИТИ СЕБЕ З НАЙКРАЩОГО БОКУ

У ході тестування вам, напевно, захочеться виявити найсильніші сторони дитини. Пропонуємо вам кілька порад, як допомогти малюку проявити себе з найкращого боку та одночасно спростити процедуру і зробити її цікавішою для вас.

1. Плануйте короткі серії тестів. Короткі серії тестів, за яких загальне оцінювання триватиме кілька тижнів, набагато ефективніше від довгих, оскільки дитина під час довгих сеансів може втомитися і не продемонструвати всі свої вміння.

2. Намагайтеся зробити оцінювання різноманітним. Чергуйте різні види діяльності - нехай малюк то слухає вас, то щось робить сам, чергуйте засоби, використовуйте в завданнях то великі іграшки, то маленькі предмети і т.д.

3. Починайте і закінчуйте кожну серію тестів успішно виконаним завданням. Відчуття успіху викличе в дитини прагнення продовжити спроби і спробувати знову під час наступного оцінювання.

4. Поєднуйте складні завдання з легкими. Це допоможе малечі розслабитись і забути невдалі спроби.

5. Змінійте місце проведення оцінювання. Деякі вміння легше оцінювати, коли дитина сидить на високому стільчику або за столом, інші - коли грається на підлозі або гуляє в саду. Наприклад, ви можете об'єднати оцінювання якоїсь навички загальної моторики з прогулянкою по парку чи оцінювати вміння малечі складати мозаїку під час занять в ігровій групі або групі дитячого садочку.

6. Оцінюйте навички самообслуговування у найбільш сприятливий для цього час. Ваша дитина напевно з більшим задоволенням продемонструє вам, як вона знімає з себе футболку тоді, коли в цьому є реальна необхідність. Крім того, це допоможе вам зекономити час.

7. Залучайте до оцінювання свою родину і друзів. Щоб поспостерігати за ігровими навичками вашої дитини і її взаємодією з оточенням, використовуйте моменти, коли разом з нею граються її друзі та члени вашої родини. Такі спільні тести, окрім іншого, допоможуть заохотити дитину зробити те, що взагалі їй не дуже подобається.

8. Запам'ятовуйте всі навички, які ви плануєте оцінювати протягом дня. Це дозволить вам сконцентрувати на дитині всю свою увагу. Працівники центру Маккуорі переконалися в тому, що багатьом дітям заважає, коли за ним по п'ятах ходить дорослий із записником і олівцем!

9. Умійте пристосовуватися. Змінюйте свої плани по ходу дії, якщо відчуваєте, що нічого не виходить, або, навпаки, ваш малюк дивує вас своїми досягненнями. Якщо ви не впевнені в результаті, проведіть оцінювання ще раз.

ДЕЯКІ ЗАПИТАННЯ І ВІДПОВІДІ

Пропонуємо вам декілька найтипівших запитань про тестування і відповіді на них.

Скільки часу повинно тривати оцінювання?

Залежно від віку, здібностей, індивідуальних особливостей вашої дитини та вашої зайнятості, оцінювання може зайняти від трьох днів до трьох тижнів, залежно від темпу, який ви оберете. Чіткого правила не існує, тому не поспішайте. Звісно, ви хочете швидше розпочати навчання, але не забувайте, що зараз ви вчитеся самі та намагаєтеся розібратися у можливостях і потребах вашого малюка. Поспіх може завадити навчитися не тільки вашій малечі, але й вам.

Наскільки вимогливым необхідно бути при оцінюванні моєї дитини?

Поводьтеся так, як завжди. Вам може здатися, що потрібно якось по-іншому реагувати на поведінку вашої дитини, але не поспішайте, спочатку проведіть оцінювання, а тоді випробуйте щось нове. Якщо зараз ви будете точно знати, що зробить дитина в тій чи іншій ситуації, то пізніше ви зможете використати це для порівняння, що допоможе вам оцінити будь-який новий підхід, який захочете випробувати.

Мені здається, що отримані результати можна поділити ніби на дві групи: перша група - це ті речі, які моя дитина робить на власний розсуд; друга група - це те, що вона робить на моє прохання. Що ж з цим робити?

Це насправді дуже важливо, щоб діти навчилися застосовувати свої навички в міру необхідності, яка виникає, та на чийсь прохання. Проте ваші спостереження за невимушеною поведінкою дитини також дають корисну інформацію. Детальніше про те, як використати обидві групи результатів, ми поговоримо у другому розділі.

Моя дитина робить те, що я її прошу, лише коли я даю їй льодяники. Чи давати мені їх під час оцінювання?

А тепер
поглянь як я
будую вежу

Я ставлю усі ці
кубики один на
одного, і моя
вежа стає вищою,
вищою, вищою...

Після останньої
перевірки
мама
стала
помітно
краще
будувати
вежу

Так. На даному етапі ми не радимо вам змінювати стиль ваших відносин з дитиною. Просимо лише звернути особливу увагу на важливість похвали та підбадьорювання. Якщо ви хочете припинити систему заохочення цукерками, поверніться до цього трішки пізніше.

Моя дитина не в змозі висидіти на місці стільки часу, скільки потрібно для проведення оцінювання. Що мені робити?

У такому випадку вам доведеться в основному покладатися на спостереження за спонтанною поведінкою дитини. Спробуйте самі погратися з підручними матеріалами, а дитину заохочуйте спостерігати за вами. Подивіться, чи не намагатиметься вона повторити ваші дії. Ми радимо вам звернутися до перевірконої таблиці „Вміння уважно слухати, дивитися та реагувати” у *Книзі 3*. Вам може знадобитися 6-й розділ цієї книги: „Проблеми поведінки та як їх уникнути”.

У моєї дитини сильні вади розвитку, вона лише зрідка поглядає на мене. Чи можу я її оцінити?

Так. Не зважайте на те, що вона може зробити дуже мало, ви зможете знайти якусь точку відліку. Зосередьтеся на початкових положеннях ПВРД, особливу увагу зверніть на *Книгу 3*, розділ 2: „Розвиток мовлення у малюків у довербальний період”.

Як мені реагувати, якщо моя дитина не в змозі виконати завдання?

Похваліть дитину за старанність. Якщо завдання вочевидь занадто складне для неї, допоможіть їй його закінчити та покажіть, що ви схвалюєте її увагу. Потім запропонуйте їй зробити щось легше. Звичайно ж, якщо ви допомагали малюку, то результат не буде вважатися позитивним.

Мене цікавить лише певний аспект розвитку моєї дитини. Чи потрібно проводити повне оцінювання?

Якщо ваша дитина має якусь особливу ваду, цілком природно, що вас хвилюватиме її розвиток саме в цій сфері. Проте ми все ж таки радимо оцінити її за всіма пунктами. Тоді ви будете впевнені, що не залишили жодної проблеми без уваги; крім того, ви зможете визначити ті сильні сторони, які можна розвивати на радість вам і вашій дитині. Кордони між різними сферами зазвичай визначені нечітко. Ми їх ділимо для зручності, щоб „не заблукати” серед великої кількості навичок, які необхідно сформувані у маленьких дітей. Нерідко між навичками різних груп виникає збіг, як-то між навичками загальної та тонкої моторики, навичками спілкування та соціальними навичками, сприйняттям мовлення та експресивним мовленням. Бувають також накладки різних переліків у кожній сфері. Уважно розгляньте проблемну сферу вашої дитини і ви напевне помітите зв'язок з іншими аспектами розвитку.

Якщо оцінювання дитини вже один раз проходилося, то чи доведеться здійснювати його знову?

Ми радимо проводити повторні тестування дитини кожні 3 місяці з таких причин:

- Регулярні оцінювання допоможуть вам стежити за успіхами малюка, що є винагородою за вашу працю.
- У вас з'явиться можливість перевірити, чи запам'ятовує дитина навички, які засвоїла раніше. Якщо вона дещо забула, вам доведеться нагадати їй та знайти можливість закріпити їх на практиці.
- Ви зможете побачити загальну картину досягнень дитини та переконатися в правильності обраних пріоритетів, або змінити їх. Припустимо, що ваш малюк гарно розвивається у сфері загальної моторики, але відстає з навичками тонкої моторики. Тоді при складанні нової програми ви зможете більше часу виділити на розвиток саме тонкої моторики. Отже, повторне оцінювання дає можливість не тільки проаналізувати успіхи дитини, але й збалансувати вашу індивідуальну навчальну програму.
- У вас з'явиться нагода відволіктися від повсякденної рутини, оскільки тестування охоплює ширше коло занять, ніж ваша навчальна програма. Непогано було б до або після оцінювання повністю відмовитися від структурованої роботи.
- Після першого тестування всі подальші будуть здаватися вам набагато простішими та зрозумілішими!
- У паузах між оцінюваннями ви зможете замінювати опановані дитиною навички на нові, до засвоєння яких вона вже готова. Допоможе вам в цьому ПВРД.

ПІДВЕДЕМО ПІДСУМКИ

Оцінювання - це сплановане спостереження з метою забезпечення вас необхідною для навчання дитини інформацією.

Щоб оцінити вашу дитину з допомогою ПВРД, вам знадобляться:

- Контрольні таблиці ПВРД у Книзі 8.
- Поради, як оцінювати за кожним пунктом із кожної групи навичок у Книгах 4, 5, 6 та 7.
- Набір матеріалів.

За допомогою ПВРД ви зможете оцінити вміння вашої дитини у таких сферах розвитку:

- Тонка Моторика.
- Загальна Моторика.
- Сприйняття мовлення.
- Самообслуговування та соціальні навички.

Щоб оцінити комунікативні навички вашої дитини чи її експресивне мовлення, зверніться до Книги 3, яка висвітлює **програму розвитку мовлення ГОВОРИ**.

Проводьте оцінювання у вигляді коротких, різноманітних тестів, при можливості використовуючи повсякденні ситуації.

Зауважте, що до кожної контрольної таблиці входять декілька різноманітних груп умінь.

Перевіряйте свою дитину по кожній групі відповідно до рівня її здібностей, доки вона не зіткнеться з умінням, при виконанні якого виникнуть певні труднощі. Це буде точкою відліку вашої навчальної програми.

Намагайтеся перетворити процес оцінювання на заняття приємне як для вашої дитини, так і для вас.

РОЗДІЛ 2

ЯК ВИРІШИТИ, ЧОГО НАВЧАТИ

В основу програми Маккьюрі покладено навчання навиків, які зазвичай формуються в дитини протягом перших років життя. У більшості випадків дитина вчиться цих навиків у батьків. Як правило, батьки знають, чого навчати. Їхній власний досвід та доступні джерела інформації допомагають скласти реальну картину того, чого слід очікувати від дитини в тому чи іншому віці, на тому чи іншому етапі розвитку, і відповідно до цього скеровувати розвиток дитини в потрібному руслі. Цей процес настільки тісно пов'язаний з вихованням дитини взагалі, що батьки часто не усвідомлюють, чого навчають свою дитину і для чого.

Дитина, розвиток якої уповільнено певними вадами, швидше оволодіє необхідними навичками, якщо процес ознайомлення з ними буде чітко спланований та детально продуманий. Швидше за все, його доведеться розбити на невеличкі етапи, щоб малюк оволодівав умінням поступово, крок за кроком, адже, на відміну від своїх здорових однолітків, які в змозі оволодіти цим умінням відразу, дитині з вадами знадобиться для цього час. Тому батьки дитини із вродженими вадами розвитку повинні чітко знати стадії, які проходить дитина при оволодінні тим чи іншим навиком та їх послідовність.

Контрольні таблиці ПВРД, які ви використовували для оцінювання вмінь вашої дитини, допоможуть вирішити, чого саме її навчати. Ймовірно, що зважаючи на особливості вашого малюка та його оточення, ви захочете щось додати та від чогось відмовитися при складанні індивідуальної програми, але базуватися вона повинна на навичках, представлених у контрольних таблицях. Варто відзначити, що більшості навиків, поданих у перевірочних таблицях, батьки так чи інакше вчать своїх дітей.

У цьому розділі ми поговоримо про те, як скласти програму навчання для вашого малюка. Вона включатиме маленькі групи необхідних для вашої дитини умінь, якими вона готова оволодіти вже зараз. Крім того, програма буде практичною, тобто вона буде враховувати ваші часові та матеріальні можливості, а також відповідатиме потребам цілої сім'ї. Це буде індивідуальна програма, розроблена вами для вашої дитини.

ВИЗНАЧЕННЯ ЦІЛЕЙ

Цілями вашої навчальної програми є вміння, які ви хочете сформувати у вашого малюка.

Довгострокові завдання, які ви ставите перед своєю дитиною, ми назвемо метою. Про визначення мети йтиметься далі у цьому розділі.

Короткострокові завдання, або навички, які ви хочете розвинути у вашої дитини у найближчому майбутньому, назвемо цілями. У роботі з малюком цілі можуть допомогти двома способами:

• **Цілі визначають напрямок вашої роботи**, отже, ви зможете не тільки спланувати ваші заняття, але й при нагоді скористатися незапланованими ситуаціями, щоб позайматися з вашою дитиною.

• **Цілі допоможуть розпізнати, коли вміння, над яким ви працюєте, можна буде вважати сформованим**, і ви зможете впевнено переходити до формування іншої складнішої навички.

Формулювати ціль потрібно таким чином, щоб вона відображала в собі, що буде робити дитина, коли оволодіє певною навичкою. Цілі описують дії, які ми можемо спостерігати. Важко сказати з упевненістю, що малюк знає щось. Набагато легше побачити, чи він щось робить.

Обираючи цей підхід, учителі тим самим визнають, що вони обмежені у своїй здатності стежити за внутрішніми процесами розумової діяльності дитини. Вони роблять свідомий вибір не судити про те, чого не бачать. На відміну від учителів, батьки мають право робити такі судження, і цілком природно, що вони їх роблять. Однак ми б радили батькам не забувати при цьому, що існує різниця між їхніми інтуїтивними припущеннями та тим, про що свідчить поведінка дитини. Батьки завжди намагаються відгадати думки та почуття своєї дитини, але приймати конкретні рішення буде набагато легше, якщо брати до уваги реальні дії дитини і те, яким чином вона виражає свої думки та почуття.

Таблиця 2.1 Два способи визначення цілей

- Біллі знає, що кульку заховано під чашкою.
- Біллі піднімає чашку, щоб знайти кульку.
- Джен знає, для чого ніж.
- Джен ріже м'які продукти ножем і намазує ним масло на хліб.
- Кетрін знає кольори.
- Кетрін правильно розпізнає червоний, синій, зелений і жовтий кольори.
- Джефрі (2 роки) охайно їсть.
- Джефрі їсть ложкою, не проливаючи на скатертину.
- Маріо (5 років) охайно їсть.
- Після прийому їжі Маріо кладе ножа та виделку на середину тарілки і витирає обличчя серветкою.
- Джорджія їздить на велосипеді.
- Джорджія їде велосипедом без допомоги від східців до воріт.

У таблиці 2.1 парами подані декілька варіантів формулювання цілей. Другий приклад кожної пари показує, що дитина зможе робити, коли оволодіє певною навичкою. Перший ні. Прочитайте ці пари речень та подумайте, за допомогою якого з них вам буде легше оцінити успіхи дитини і виявити, чи було досягнуто цілі.

Ви помітите, що більш специфічні завдання вимагають більшої кількості слів. Перші речення кожної пари здаються простішими. Але другі речення є довшими тому, що вони надають більше інформації. Залежно від природи вміння, вони визначають стандарт та умови його виконання.

Коли ціль звучить дуже загально, наприклад „Джефрі охайно їсть“, її можна зрозуміти по-різному, залежно від рівня розвитку дитини. Поняття „охайності за столом“ має різне значення для п'ятирічної дитини та тієї, яка тільки починає ходити. Усі ми знаємо, що мається на увазі під вищенаведеними фразами, але з часом можна забути до чого прагнули із самого початку, та не помітити успіхів, які робить малюк. Цілі визначають короткострокові завдання і описують вміння та навички, якими дитина повинна оволодіти у найближчому майбутньому.

Ви можете запитати, чому усі завдання подано в теперішньому, а не майбутньому часі: „Джефрі є“, а не „Джефрі буде“. Ми робимо це навмисне, бо використання теперішнього часу дозволяє сказати: „Так! Це описує Джефрі на даний момент. Він їсть, не проливаючи на скатертину. Він досяг своєї цілі.“ Але якщо вам більше до вподоби майбутній час, ви можете вживати його.

Давайте знову окреслимо основні риси специфічних цілей:

- Цілі визначають, що дитина буде робити, коли оволодіє певним умінням.
- Цілі надають інформацію про те, коли, де і як навичка буде застосовуватися.
- Цілі описують короткострокові завдання для дитини - наступний крок, який має зробити малюк.

ВИБІР ЦІЛЕЙ

Коли ви обираєте цілі для вашої дитини, варто взяти до уваги три основні фактори:

1. Довгострокове завдання або мету, яку ви ставите перед своєю дитиною, розпочинаючи навчання - тобто те, чим би ви хотіли, щоб ваша дитина займалася в майбутньому.
2. Результати тестування вашого малюка - тобто те, що ваша дитина може робити зараз.
3. Час та ресурси, які є у вашому розпорядженні - що, на вашу думку, ви можете зробити, враховуючи особисті обставини.

ЦІЛІ, ЯКІ ВИ СТАВИТЕ ПЕРЕД ВАШОЮ ДИТИНОЮ

Це дуже особиста справа. Деякі батьки обмежуються кількома чітко сформульованими завданнями, і це, вочевидь, правильно. Адже ви можете й не знати, як саме вади вашого малюка вплинуть на нього. Якщо ви поставите мету, яка виявиться не під силу вашій дитині, це буде справжнім розчаруванням. З іншого боку, мета, досягнення якої майже не вимагає від дитини жодних зусиль, завадить її розвитку. Проте мати перед собою чітку мету все ж таки необхідно - вона скеровуватиме ваші дії та надаватиме вам відчуття досяжності кінцевого результату. Якщо б ви взагалі не ставили перед собою жодних цілей, навряд чи ви тримали б зараз у руках цю книгу.

Час від часу варто переглядати мету, яку ви поставили для вашої дитини, і змінювати її відповідно до розвитку малюка. Це допоможе уникнути небезпечного недо-або переоцінювання. Взагалі, у турботливих батьків це виходить природно,

незалежно від того, чи є у їхньої дитини вади розвитку, чи ні.

Обирайте цілі, сумісні з вашою довгостроковою метою, та слідкуйте за тим, щоб вони відповідали програмі навчання в цілому. Якщо вам важко розібратися над розвитком якого вміння вашої дитини вам слід працювати зараз, примітки у книгах 4, 5, 6 та 7 допоможуть вам.

РЕЗУЛЬТАТИ ТЕСТУВАННЯ ВАШОЇ ДИТИНИ

Тестування вашого малюка допоможе визначити, які наступні вміння ваш малюк готовий засвоїти.

Для формулювання завдань у сфері розвитку мовлення звертайтеся до контрольних таблиць Книги 3. Що стосується інших сфер розвитку (загальна моторика, тонка моторика, сприйняття мовлення, навички самообслуговування та соціальні навички), тут вам стануть у нагоді заповнені вами контрольні таблиці ПВРД у Книзі 8.

У кожній групі навичок знайдіть ту, якою ваш малюк ще не оволодів. (Пам'ятайте, що кожна перевірна таблиця має декілька переліків навичок.) Складіть лист цих навичок та вважайте їх потенційними цілями вашої навчальної програми.

Для прикладу, візьмемо перевірку таблицю *Сприйняття Мовлення малюка Тоні*, рівень розвитку якого приблизно відповідає розвитку дворічної дитини. (Див. Таблицю 2.2.)

З першого погляду можна помітити, що в деяких групах умінь Тоні має кращі результати, в інших - гірші. Це звичайне явище - адже більшість дітей, в залежності від їхніх інтересів та досвіду, у якихось сферах просуваються швидше, ніж в інших.

Мама Тоні розпочала з того, що визначила в кожному з переліків, у яких малюк уже досяг певних результатів, навичку, яку слід розвивати далі.

Вона отримала такий список можливих завдань:

СМ.Г.39: Виконує вказівки з двох слів, обираючи з двох предметів та трьох дій, запропонованих на вибір.

СМ.В.47: З шести предметів вибирає ті чотири, призначення яких називають.

СМ.Д.55: З двох предметів великого і маленького - вибирає маленький.

СМ.А.64: Уважно слухає оповідання протягом десяти хвилин.

Вона також зазначила, що з двох груп навичок, які відповідають 2-3- річному рівневі розвитку, Тоні ще не оволодів жодною. Можливо, зараз він зміг би почати працювати над ними, тому з кожної групи вона виділила перше вміння як ймовірну ціль:

СМ.Е.57: На прохання кладе предмет на та під перевернуту чашку.

СМ.Є.61: Розрізняє множину іменників.

Мама Тоні проробила аналогічні дії з усіма контрольними таблицями ПВРД і, крім того, визначила можливі завдання для розвитку мовлення, як запропоновано у Книзі 3, розділах 2 та 3. Тепер вона мала довгий список умінь та навичок, які її син був готовий опанувати. Але як вона могла сформувати у сина ці навички та вміння, коли одночасно повинна була виконувати обов'язки поза домом та доглядати інших своїх дітей?

ЧАС ТА МОЖЛИВОСТІ

Третій фактор, який слід взяти до уваги при визначенні цілей для вашої дитини - це час та можливості, які ви маєте у вашому розпорядженні. Немає чітко визначених правил щодо того, як багато матеріалу потрібно подавати малюку для засвоєння. Насправді декілька навичок, засвоєних дитиною повільно та ретельно, принесуть їй таку саму, якщо не більшу, користь, як і велика кількість навичок, засвоєних у поспіху під наглядом перевантажених обов'язками батьків чи педагогів! Навички та вміння, які дитина не засвоїла тепер, можуть бути сформовані пізніше.

Подальші положення допоможуть вам визначитися з тривалістю та об'ємом ваших занять:

1. Якщо ваша дитина перебуває на ранніх стадіях навчання.

Якщо дитині немає ще року, то спеціально на заняття вам потрібно буде виділяти зовсім мало часу. Більшість вправ може бути виконано під час ваших щоденних занять з малюком та ігор.

2. Якщо ваша дитина є старшою й активнішою.

Навіть у цьому випадку більшість цілей все ще може бути досягнута в ході виконання домашніх обов'язків та гри. Спеціальні навчальні заняття краще робити короткими як для блага дитини, так і для вашого власного. Зазвичай діти дошкільного віку втомлюються, якщо заняття тривають більше п'ятнадцяти хвилин. Ідеальним варіантом є:

- П'ятнадцять хвилин на вправи з тонкої моторики та сприйняття мовлення.
- Два десятихвилинні заняття на вправи з загальної моторики (менше, коли ваш малюк почне добре ходити).
- П'ятнадцять хвилин на ігри, які дають можливість зосередитися виключно на розвитку мовлення (хоча цим можна займатися і в повсякденній діяльності).

Усе це становить у сумі максимум п'ятдесят хвилин на день. Іноді в жорсткому щоденному графіку важко знайти і п'ятдесят хвилин, але навіть якщо ви будете займатися з дитиною менше, ви все одно допоможете їй, особливо, якщо залучатимете її до своєї щоденної діяльності.

Таблиця 2.2 Перевірочна таблиця Тоні: сприйняття мовлення. 3 18 місяців до 2 років

УМІННЯ ВИКОНУВАТИ ВКАЗІВКИ, ЯКІ ВКЛЮЧАЮТЬ ДІЕСЛОВА

Г.29: На прохання виконує одну з двох різних дій з одним предметом.	+
Г.30: На прохання виконує три різні дії з одним предметом.	+

УМІННЯ ОБИРАТИ З ЗАПРОПОНОВАНИХ НА ВИБІР ПРЕДМЕТІВ ТА КАРТИНОК

В.31: Вказує на чотири частини тіла, які називають.	+
В.32: З чотирьох предметів вибирає той, який називають.	+
В.33: Обирає ті три предмети одягу, які називають.	+
В.34: З двох картинок вибирає ту, яку називають.	+
В.35: З чотирьох картинок обирає ту, яку називають.	+
В.36: Вказує на сім частин тіла, які називають.	+

УМІННЯ СЛУХАТИ ТА КОНЦЕНТРУВАТИ УВАГУ

А.37: Слухає ціле оповідання до кінця. +

3 2 до 3 років

УМІННЯ ВИКОНУВАТИ ВКАЗІВКИ, ЯКІ ВКЛЮЧАЮТЬ ДІЄСЛОВА

Г.38: На прохання демонструє десять дій. +

Г.39: Виконує вказівки з двох слів, обираючи один з двох предметів та виконуючи одну з двох дій. -

Г.40: Виконує вказівки з двох слів, обираючи один з трьох предметів та виконуючи одну з чотирьох дій.

Г.41: Виконує вказівки з двох слів, обираючи один з чотирьох предметів та виконуючи одну з чотирьох дій.

Г.42: Виконує вказівки, кожна з яких включає дві пари слів: назву предмета та дію.

УМІННЯ ОБИРАТИ З ЗАПРОПОНОВАНИХ НА ВИБІР ПРЕДМЕТІВ ТА КАРТИНОК

В.43: Вказує на десять частин тіла, які називають. +

В.44: Показує на себе, у відповідь на запитання: „Де...?” +

В.45: З дев'яти картинок обирає ту, яку називають. +

В.46: З чотирьох предметів вибирає ті два, призначення яких називають. +

В.47: З шести предметів вибирає ті чотири, призначення яких називають.

В.48: З шести предметів вибирає ті шість, призначення яких називають. -

В.49: З п'яти запропонованих на вибір страв, указує на ті три, які називають.

В.50: З п'яти показаних тварин обирає ті три, які називають. -

В.51: З п'яти показаних предметів меблів обирає ті три, які називають. -

В.52: Виконує прохання „Дай мені...та ...” з чотирьох предметів на вибір. -

В.53: Виконує прохання „Принеси мені...та...”, обираючи предмети, наявні у кімнаті.

УМІННЯ ВИКОНУВАТИ ВКАЗІВКИ, ЯКІ ВКЛЮЧАЮТЬ СЛОВА, ЩО ОПИСУЮТЬ ОЗНАКИ ЧИ СТАН ПРЕДМЕТА

Д.54: З двох предметів великого і маленького вибирає великий. +

Д.55: З двох предметів великого і маленького вибирає маленький. -

Д.56: Вибирає предмети за величиною (з двох пар запропонованих).

УМІННЯ ВИКОНУВАТИ ВКАЗІВКИ, ЯКІ ВКЛЮЧАЮТЬ СЛОВА, ЩО ОПИСУЮТЬ МІСЦЕ РОЗТАШУВАННЯ ПРЕДМЕТА

- E.57: На прохання кладе предмет на і під перевернуту чашку. -
- E.58: На прохання дорослого кладе предмет у коробку. -
- E.59: На прохання дорослого виймає предмет з коробки. -
- E.60: На прохання дорослого розміщує предмет в, на, чи під якоюсь ємністю. -

УМІННЯ РЕАГУВАТИ НА ГРАМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ

- Є.61: Розрізняє множини. -
- Є.62: Розрізняє присвійний займенник. -
- Є.63: З двох запропонованих на вибір предметів розрізняє один, із заперечною часткою „не”. -

УМІННЯ СЛУХАТИ ТА КОНЦЕНТРУВАТИ УВАГУ

- A.64: Уважно слухає оповідання протягом десяти хвилин.

3. Підпорядкуйте цілі згідно з наявним у вашому розпорядженні часом.

Кількість цілей, яких ви зможете досягнути у навчанні вашої дитини за наявний у вас проміжок часу, буде залежати від характеру цілей, особливостей дитини та вашого стилю викладання. Можливо, щоб вирішити це питання, вам доведеться певний час діяти методом спроб та помилок. Пропонуємо вам ось такий приблизний план занять: п'ятнадцятихвилинне заняття - на відпрацювання чотирьох-п'яти вмінь контрольної таблиці щодо тонкої моторики та сприйняття мовлення; десятихвилинне заняття на вирішення двох-трьох завдань загальної моторики; та принаймні п'ятнадцятихвилинне ігрове заняття на розвиток мовлення. Навички самообслуговування та соціальні навички вимагають зовсім іншого підходу: розвивати їх потрібно у виключно природному оточенні, у сприятливий для цього час дня. Вважайте цей план лише відправною точкою, яка допоможе вам виробити систему, яка підійде саме вам.

4. Залучайте усіх членів сім'ї.

Нерідко інші члени сім'ї залюбки беруть на себе відповідальність займатися з дитиною розвитком певного вміння, особливо якщо їм надати можливість вирішувати чого навчати.

5. Залучайте до занять вихователів та нянь дитячого садка.

Досягти окремих цілей дитині краще допоможуть люди із позасімейного оточення. Їм зовсім не потрібно буде витратити додатковий час на вашу дитину, вони зможуть допомогти їй за той період часу, який вони так чи інакше проводять з нею, якщо використовуватимуть його певним чином. Судячи з нашого багаторічного досвіду роботи з працівниками дошкільних закладів, вони охоче допомагають окремим сім'ям вирішувати їхні індивідуальні завдання.

6. Розмістіть цілі в порядку їх пріоритетності.

Перевагу слід віддавати або тим навичкам, які подаються на початку запропонованих ПВРД груп, або тим, які найбільше потрібні вашій дитині. Інші

вміння та навички можуть бути розвинені пізніше. Коментарі до кожної з навичок у Частині 2 допоможуть вам визначитися з їх пріоритетністю.

7. Виберіть збалансовану та цікаву програму.

Незважаючи на свою короткотривалість, навчальні заняття не повинні бути одноманітними. Візьміть це до уваги при визначенні пріоритетності завдань. Включіть у програму навчання хоча б один навик, оволодіння яким сприяло б розвитку „сильних сторін” дитини. Малюкові, швидше за все, сподобаються такі заняття, а відчуття задоволення спонукатиме його до подальшого навчання.

8. Стежте за результатами.

Усі вчителі повинні певною мірою покладатися на метод спроб та помилок. Складіть план і дотримуйтеся його протягом двох тижнів. (За менший період часу і вам, і вашій дитині буде важко пристосуватися до нових умов.) Таким чином, ви побачите, чи потрібно вносити зміни - або щодо характеру навчального процесу, або щодо місця та часу проведення занять.

Якщо ви дотримуетесь програми Маленькі Сходинки, вам не уникнути деяких змін у вашому розпорядку дня. Проте ці зміни не повинні призвести до кардинальних змін у вашому сімейному житті. Ви повинні раціонально розраховувати, скільки додаткової роботи вам під силу виконати, не порушуючи гармонії у вашому домі. Звичайно, чим більше часу ви будете приділяти вашій дитині, тим легше їй буде досягти поставлених цілей. Але, якщо через це у сім'ї виникатиме напружена атмосфера, це негативно відобразиться на емоційному стані дитини і в результаті знизить ефективність занять. Якщо, в силу ваших обставин, ви в змозі працювати одночасно над вирішенням лише однієї - двох цілей, ваш малюк все одно виграє завдяки вашим зусиллям допомоги йому.

КОЛИ ПОТРІБЕН ПРОМІЖНИЙ КРОК

Припустимо, що за результатами тестування вашої дитини ви визначили цілі, яких потрібно досягнути, та вирішили, з яких починати в даний момент. Але перш ніж розпочинати навчання, врахуйте ще одну умову.

Розмірковуючи над кожною ціллю, запитайте себе: чи зможе моя дитина досягнути її у найближчому майбутньому, чи потрібна проміжна сходинка?

Сходинки в кожному переліку вмій ПВРД були розроблені таким чином, щоб дозволити дитині з середніми відхиленнями розвитку постійно просуватися вперед. Однак, можливо, що у вашої дитини вади складнішого характеру, або, як і більшості дітей, їй важко дається якась одна сфера розвитку, в той час, як в інших вона досягає значних успіхів. В якийсь момент ви неминуче натрапите на сходинку, подолати яку вашій дитині буде не під силу - від неї вимагатиметься прикласти занадто багато зусиль за один раз. Вирішити таку проблему допоможе проміжний крок, який поступово приведе її до досягнення певної цілі.

У книгах 4, 5, 6, 7 ви побачите, що для деяких умінь та навичок програми пропонується низка проміжних сходинок. Для інших ви можете створити проміжні сходинки самостійно, використовуючи прийом, який ми назвали аналіз завдання. Цей прийом знадобиться також при формуванні у дитини навичок, які не ввійшли до ПВРД.

Існує два методи аналізу завдання. Перший метод застосовується до завдань, які складаються з серії окремих дій, наприклад чищення зубів чи доїння корови. Ось як потрібно аналізувати складне завдання:

1. Виконуйте завдання самостійно. Зробіть це декілька разів, звертаючи увагу на кожну окрему дію.

2. Запишіть кожну окрему дію, потрібну для виконання завдання. Іноді це легше зробити, спостерігаючи, як інші виконують це завдання.

3. Розташуйте усі дії в порядку, найкращому для навчання. Існує три шляхи розташування дій: у порядку їх природного слідування, у зворотному порядку та від найлегших до найважчих. Найчастіше використовують зворотний порядок, який допомагає дитині відчувати задоволення від самостійно виконаного завдання. Якщо завдання - зняти майку, а перше, чому ви навчили малюка - це заключна дія, тобто потягнути її вгору і стягнути, то малюк з самого початку відчує, що він насправді чогось досяг. Потім ви можете навчити його стягувати майку з голови, вивільнити руку і т.д. Взагалі, кожен варіант послідовності дій має свої переваги; ви можете вирішувати, який підходить вам найбільше.

4. Першу дію, якій ви повинні навчити малюка, вважайте першим завданням дитини. Продовжуйте допомагати дитині справлятися з рештою завдання, точно так само, як ви допомогли їй зробити її перший самостійний крок. Як тільки вона досягне першої цілі, поставте перед нею іншу. У міру просування дитини вгору запланованими вами сходинками, потреба у вашій допомозі буде зменшуватися.

Другий метод застосовується до завдань, які, незважаючи на зовсім невелику кількість складових їх окремих дій, просто занадто складні для малюка. Щоб полегшити дитині виконання такого завдання, цей метод спрощує як його характер, так і обсяг роботи, необхідний для його виконання. Чимало переліків ПВРД було складено таким чином. Дитина, яка вчиться, скажімо, нанизувати намистинки, спочатку розпочинає із великих, потім нанизує намистинки середнього розміру, і лише згодом - маленькі. Малюк, який вчиться різати ножицями, спочатку лише надрізає, потім перерізає тонку стрічку, згодом розрізає аркуш паперу, і нарешті, вирізає певні фігури. Ви можете за власною ініціативою додати проміжні сходинки, якщо це сприятиме розвитку вашої дитини.

Процес розробки індивідуальної навчальної програми для кожної дитини відкриває перед її батьками широке поле для творчої діяльності. Жодній книзі не вдасться врахувати всіх потреб та можливостей саме вашого малюка. Ми закликаємо вас по можливості доповнювати та прилаштовувати список завдань, поданих у цій програмі, згідно з вашими індивідуальними потребами і надіємося, що це принесе вам задоволення.

ДЕЯКІ ОСОБЛИВІ ПРОБЛЕМИ

Деякі ситуації вимагають іншого підходу. Вони перераховані нижче:

Якщо дитина може, але не хоче.

У попередньому розділі ми говорили про дитину, яка під час оцінювання відмовляється виконувати вказівки батьків. Звичайно, це впливає на результати оцінювання. Для прикладу візьмемо Браєна.

Спостерігаючи за Браєном під час гри, його батьки помітили, що він може будувати високий будиночок із шести чи семи кубиків, складати просту мозаїку, малювати олівцем лінії та фігури. Але на їхнє прохання це зробити малюк відвертався, крутився в кріслі чи розкидав по підлозі іграшки. Рівень його розвитку відповідно до оцінювання ПВРД здавався значно нижчим від того, який можна було спостерігати під час гри.

Батьки Браєна знали, що поза домівкою можливості сина будуть обмеженими, якщо він не виконуватиме їхніх вказівок. Вони відчували, що навчитися виконувати прохання дорослих - це саме в його інтересах. Крім того, це позбавить розчарування і їх. Батьки малюка вирішили, що основна мета Браєна - навчитися виконувати вказівки.

Але які вказівки йому давати? Разом із чисто практичними вказівками „по дому” вони хотіли навчити Браєна деяких мовленнєвих умінь та вмій з тонкої моторики. Далі виникло питання, з якого рівня слід починати: чи з рівня, поданого в контрольній таблиці ПВРД, чи з вищого рівня, спираючись на спостереження за його самостійною невимушеною грою?

Загальновідомо, що діти з більшою увагою ставляться до завдань, які містять елемент чогось нового, що вимагало б від них додаткових зусиль. Хоча Браєн не побудував будиночок із шести кубиків, як просили його батьки, він робив це у невимушеній грі. Батьки вирішили поставити Браєну нову ціль - побудувати будиночок із восьми кубиків. Цей підхід вони використали при створенні абсолютно нової програми для сина.

Крім того, батьки Браєна потурбувалися і включили в програму завдання, які б напевне принесли їхньому малюку задоволення. У перелік завдань вони включили такий пункт: „Браєн ріже тісто”. Хоча ПВРД не містить цього пункту, вони знали, що хлопчик любить бавитися з тістом, а тому залюбки візьме у цьому участь. Це надало їм можливість із самого початку хвалити Браєна за виконання їхніх вказівок і показати, що готовність співпрацювати може дати лише гарні результати.

Детальнішу інформацію про те, як допомогти дитині подолати проблемну поведінку, ви знайдете у Розділі 6.

Якщо дитина не може зосередитися.

Незалежно від того, чим пояснюється цей недолік: чи загальним розвитком дитини, чи частиною більш широкої проблеми поведінки, перш ніж навчати малюка чого-небудь, ви повинні навчити концентрувати увагу. Найчастіше уважність виражається зоровим контактом, проте навіть дитина із вадами зору може навчитися фокусувати увагу на людині чи предметі за допомогою своїх інших відчуттів.

Щоб навчитися бути уважним, потрібно пройти три етапи:

- Зосередження уваги на людині зазвичай шляхом підтримання зорового контакту;
- Зосередження уваги на предметі чи звукові;
- Зосередження уваги на предметі разом з іншою людиною.

Третій етап називають ще „одночасною уважністю”. Одночасно із спогляданням предмета дитина може спостерігати за реакцією її партнера, або, слідкуючи за поглядом чи вказівним пальцем партнера, визначити, на що

направлена його увага.

Якщо малюк не володіє такими вміннями, то саме вони повинні стати вашими найпершими цілями і, за винятком деяких цілей із області загальної моторики, - вашими єдиними цілями. Без цих умінь неможливо оволодіти ані соціальними навичками, ані навичками спілкування, ані - вже пізніше - навичками тонкої моторики. Методи навчання розглядаються у розділі 2 Книги 3 („**Розвиток мовлення в довербальний період**”) та у коментарях до таких груп умінь, як ТМ.А, С.М, та СС.А (тонка моторика, сприйняття мовлення, самообслуговування та соціальні навички) у Книгах 5, 6, 7.

Якщо дитина оволоділа всіма вміннями, що входять до ПВРД.

Малюк, який вміє робити все із ПВРД, але все одно відстає у розвитку від своїх однолітків, усе ще може скористатися підходом, описаним у нашій програмі. Вам, звичайно, доведеться розробити для нього інший перелік навичок та умінь, ґрунтовніший та складніший. Скласти його вам допоможуть видання, які подаються у списку літератури Книги 1.

Якщо навчання дитини проводиться за іншою програмою ранньої інтервенції.

Дитина, яка вже проходить курс навчання за іншою програмою, розпочавши заняття за нашою програмою, може розгубитися, наштовхнувшись на суперечності як у цілях, так і в підходах цих програм. Тому ми б радили вам обговорити всі аспекти нашої програми, що вас зацікавили, зі спеціалістами, які займаються з вашою дитиною.

ПОСТАНОВКА ЦІЛЕЙ МІЖ ТЕСТУВАННЯМИ

Після першого тестування ви визначите програму чи групу цілей, над якими працюватимете з вашою дитиною. Звичайно, малюк не зможе досягти усіх цих цілей одночасно, з одними він справиться швидше, з іншими - пізніше.

Раніше ми пропонували ретельно оцінювати дитину кожні три місяці. Проте, якщо малюк оволодіє певним умінням раніше наступного запланованого оцінювання, дайте йому завдання, з яким він зможе впоратися у час, який у нього залишився. Поверніться до попереднього оцінювання і подумайте, які завдання з тих, що ви відклали на потім, можна додати вже зараз. Інший варіант - перейти до формування вміння, які у переліку ПВРД слідує безпосередньо за тими, яке дитина тільки-но опанувала. Оцініть малюка на нове уміння перед тим, як почнете його формувати - він може здивувати вас тим, що вже оволодів ним! Якщо таке й справді трапиться, повторіть процес пошуку наступного завдання, поки не віднайдете такого, що виявиться справді важким для малюка.

ВИСНОВКИ

Коли ви вибираєте завдання для індивідуальної програми дитини, то повинні враховувати ваші довготривалі цілі, результати оцінювання малюка, час та можливості, які є у вашому розпорядженні. Завдання, сформульовані вами, нагадують вам, до чого ви прагнете, та допоможуть визначити, коли дитина

засвоїть певне вміння чи навичку.

Щоб вибрати завдання на основі результатів оцінювання малюка, вам слід:

- У кожному переліку вмінь визначити місце, на якому в дитини виникають труднощі.

- Визначити наступне вміння, над формуванням якого ви будете працювати.
- У разі необхідності розбити це вміння на декілька проміжних сходинок, використовуючи прийом аналізу завдання.

Подумайте також, чи не залишились групи навичок, які ваша дитина вже готова опанувати.

Включіть до програми усі вміння, засвоєння яких не потребує додаткового часу.

При плануванні навчальних занять вибирайте різноманітні цікаві вправи, які, з одного боку, зміцнюють слабкі сторони в розвитку вашого малюка, а з іншого - сприяють подальшому розвитку його сильних сторін.

Завдання, пов'язані із навичками спілкування, потрібно вибирати, слідуючи рекомендаціям у Книзі 3.

ЗРАЗКИ ПРОГРАМ

Нижче подано два зразки програм, одна - для одинадцятимісячного хлопчика Кіма, інша - для Джорджі, дівчинки чотирьох з половиною років. Ви побачите, що ці програми відображають зовсім різні ситуації, і що обидві вони значно відрізняються від вашої ситуації. Проте вони покажуть вам, як дві матері навчилися справлятися з практичними труднощами і виробили ефективні навчальні програми для своїх дітей.

КІМ

Кім, одинадцятимісячний хлопчик із синдромом Дауна, живе із сім'єю у маленькому провінційному містечку. Його старша сестричка Керрі, дівчинка трьох з половиною років, два рази на тиждень ходить у дитячий садок. Його мама Кріс - медсестра. У вихідні дні вона працює в нічну зміну в місцевій лікарні. Батько Кіма, Марк, має свою справу. Кожного дня Кріс допомагає йому складати бухгалтерський звіт, що займає у неї приблизно годину. Один раз на тиждень Кріс грає в теніс, а один раз на місяць вона допомагає у дитячому садку, який відвідує Керрі. Батьки Марка, які живуть неподалік, дуже допомагають сім'ї.

Використовуючи ПВРД, Кріс протестувала Кіма і склала такий список можливих завдань:

Загальна моторика:

А.39: Лежачи на животу, приймає позицію для повзання і розгойдується.

А.46: Тримаючись руками за предмет меблів, стоїть і підстрибує.

Тонка моторика:

Д.35: Тримаючи по кубуку в кожній руці, вдаряє ними один в один.

В.32: Знаходить заховану іграшку.

Б.31: Великим та вказівним пальцем бере родзинку.

Г.37: Надягає на палицю великі кільця.

Є.54: Перегортає сторінки картонної книги.

Сприйняття мовлення:

Б.19: Вказує на членів сім'ї, яких називають. (Вона зазначила, що одночасно можна почати вивчення СМ.Б.18: Відшукує знайомі предмети, які називають.)

Навички самообслуговування та соціальні навички:

Б.17: З допомогою дорослого п'є із чашки.

А.20: Бере участь у грі „Ку-ку, а ось і я!“.

Б.27: Відкушує та розжовує печиво.

Кріс також протестувала навички спілкування Кіма, так як це показано у розділі 2 Книги 3. Вона виявила, що у малюка потрібно розвивати вміння наслідувати. Він міг наслідувати плескання в долоні чи махання рукою на прощання, проте не вмів імітувати міміку та звуки.

У той час Кріс хвилювало дві речі. По-перше, її турбувало те, що Кім не вмів правильно їсти: він не міг пити з чашки, не хотів жувати, а тому прийом їжі займав у нього майже годину. По-друге, Кріс не мала можливості проводити достатньо часу із дочкою. Тому вона вирішила не займатися тенісом. Ця ідея викликала обурення в її душі, адже Кріс розуміла, що необхідно приділяти увагу і собі.

Після деяких роздумів та розмови із Марком Кріс дійшла висновку, що більшу частину завдань, які вона виписала, можна виконувати із сином у той час, який вона так чи інакше проводить з ним. Вказувати на членів сім'ї малюк може під час обіду. Оскільки Кім любить їсти банани та іншу м'яку їжу маленькими шматочками, то під час обіду він може також вчитися брати шматочки великим та вказівним пальцем. Стукати кубиком в кубик краще під час гри, тоді ж можна виконувати вправи на наслідування, які розвивають навички спілкування. Перегортати сторінки картонної книжки Кім може тоді, коли читає книжки разом із Керрі. На вправи із загальної моторики Кріс запланувала виділяти по десять хвилин щоденно. Марк погодився допомагати ввечері і тоді, коли його дружина буде спати після нічного чергування.

Кріс вирішила що, якщо кожен день вона буде знаходити час для занять тільки з Керрі, тоді вона почуватиме себе набагато спокійнішою, через те, що їй доведеться приділяти додатковий час Кіму (особливо під час обіду). У ті дні, які Керрі буде проводити вдома, Кріс буде гратися з нею, коли Кім ще спатиме. Батьки Марка погодилися декілька разів на тиждень проводити годину з онуком, щоб надати можливість Кріс та Керрі проводити більше часу удвох. Вони також погодилися грати із малюком у такі ігри, як „ку-ку, а ось і я“ та „хованки“, вирішуючи цим самим два завдання програми.

Оскільки розпорядок дня хлопчика виявився дуже напруженим, Кріс вирішила одне із можливих завдань - надягання кілець на палицю - виконувати пізніше. Уміння Кіма із тонкої моторики розвивалися добре, тому виконання відповідних завдань не вважалося першочерговим.

Остаточний вигляд програми Кріс був дуже схожим на вище поданий перелік можливих завдань. Кріс викинула лише одне завдання, виконання якого вимагало б ретельної підготовки. Мама Кіма реорганізувала рутинні справи та залучила до виховання сина усіх членів сім'ї. Коли програма, складена Кріс, показала позитивні результати, вона доповнила її ще декількома завданнями. Керрі, у якої з'явився „особливий“ час, раділа і за себе, і за братика - адже він також має „особливий“ час.

ДЖОРДЖІ

Ситуація Джорджі зовсім інша. Зараз Джорджі чотири с половиною роки. Її мама, Леоні, почала по-справжньому турбуватися, коли дівчинці виповнилося два роки, а вона ще не почала ані ходити, ані розмовляти. Було встановлено діагноз - „труднощі у навчанні“. Лікувальна фізкультура, допомога ларинголога та логопеда не були марними; тепер Джорджі гарно ходить, говорить окремими словами та простими фразами. Скоро дівчинка піде до школи, проте вона ще значно відстає у розвитку від своїх ровесників. Леоні розуміє це і хоче допомогти дочці.

Крім Джорджі, Леоні має ще двох синів шкільного віку. Вона виховує дітей одна. Леоні працює тридцять годин на тиждень, тому що тих грошей, які дає батько дітей, не вистачає. Увесь вільний час вона проводить із Джорджі, намагаючись виправити фізичні та мовні недоліки дочки. Леоні підрхувала, що кожного вечора вона може виділити двадцять хвилин на заняття з дівчинкою. Працівники дитячого садка, куди ходить Джорджі, небайдужі до її проблеми, а тому швидше за все з радістю візьмуть участь у роботі над новою програмою.

Леоні оцінила рівень розвитку Джорджі і визначила, що можливими завданнями є такі вміння:

Загальна моторика:

В.124: Спускається східцями, ступаючи то однією, то другою ніжною, тримаючись за перила.

Д.131: Стрибає у довжину на 30 см.

Б.120: Протягом 5 секунд стоїть на одній нозі (на якій їй легше стояти).

Г.128: Ловить руками м'яч діаметром 15 см.

Е.134: Їде на триколісному велосипеді, плавно повертаючи.

Тонка моторика:

Е.126: Малює людину, зображуючи хоча б три частини тіла.

Д.129: Розрізає квадратик зі стороною 10 см на дві частини.

Ж.101: Складає картинку із 8 частинок (яку бачить вперше).

И.115: Із чотирьох кольорів вибирає ті, які називають.

І.107: Складає мозаїку з 9 картинок.

Сприйняття мовлення:

Г.42: Виконує вказівки, кожна з яких складається із двох пар слів: одне слово означає дію, друге - предмет.

Е.85: На прохання кладе предмет перед/позаду іншого предмета.

Д.75: Розрізняє довгі та короткі предмети.

Є.63: Розрізняє заперечувальну частку „не“ при виборі з двох предметів.

Навички самообслуговування та соціальні навички:

А.74: Дотримується порядку черги у грі з іншими дітьми.

В.89: Розстібає великі гудзики.

Г.97: Їде сама в туалет.

Д.98: Чистить зуби, виконуючи вказівки.

Навички спілкування (із розділу 3 Книги 3):

Вирази із двох слів, які визначають місцезнаходження чи описують властивості.

Вирази із трьох слів, які мають структуру: суб'єкт + дія + об'єкт.

Вирази із двох слів, які виражають прохання.

Леоні у розпачі проглядала цей список. Як вона зможе сформувати у Джорджі усі ці вміння за той короткий період часу, який є у її розпорядженні? Трохи поміркуювавши, Леоні дійшла висновку, що не обов'язково розвивати у дитини всі вміння та навички відразу. Вона також зрозуміла, що з перерахованих умінь одні є важливими для її дочки, інші - не зовсім, а деякі вміння та навички відповідають щоденним потребам Джорджі.

Леоні виділила невелику групу вмінь з тонкої моторики та сприйняття мовлення для своїх вечірніх занять. Це вміння, які, на її думку, будуть важливими для Джорджі у школі: малювання, вирізання, розрізнення кольорів, виконання вказівок і розуміння прийменників. Своїми думками Леоні поділилася з працівниками дитячого садка, і вони вирішили, що не лише Джорджі, а й інші діти отримають чималу користь від вправ на стрибання та збереження рівноваги. Вихователі також погодилися менше допомагати Джорджі, коли вона ходить в туалет, і збільшити кількість вправ, які вимагають дотримання черги. Старший син Леоні запропонував навчити сестричку ловити м'яч. З власного досвіду та спільної роботи з логопедом Леоні знала, що правильне планування занять дасть їй можливість виконати усі комунікативні завдання в процесі спілкування з дочкою.

Згодом Леоні виявила, що Джорджі вже готова опанувати деякі із тих умінь, які були відкладені „на потім“. Крім того, на їх засвоєння не потрібно виділяти додатковий час. Леоні почала звертати особливу увагу на те, як Джорджі спускається східцями, та витрачати більше часу в магазині іграшок, підбираючи дівчинці мозаїки. Результати тестування допомогли їй краще зрозуміти потреби та можливості своєї дитини. Тепер, коли Леоні знає, чого навчати Джорджі, вона намагатиметься зробити так, щоб заняття стали невід'ємною частиною повсякденного життя дитини.

РОЗДІЛ 3

ЯК УЧИТИ ДИТИНУ

Навчання - це процес, за допомогою якого ми створюємо дитині умови для того, щоб вона скоріше навчилася робити певні речі та поводитися певним чином. Під умовами ми маємо на увазі „оточення” дитини - поняття широке за значенням, до якого можна віднести як і те, що ми говоримо або робимо до, під час або після певної події або дії, так і матеріальні речі, які реально існують навколо дитини.

Вивчання - це процес, у результаті якого одні вчинки або реакції стають частиною нашої повсякденної поведінки, а інші відкидаються та замінюються. До цього відноситься й те, як ми вчимося працювати на комп'ютері або зав'язувати шнурки, і те, як ми кричимо, доки не отримаємо своє морозиво!

Ми вчимо, а наші діти вчаться, усвідомлюємо ми це чи ні. Спілкуючись з дітьми, чи то в поліклініці, у класі або вдома, ми або схвалюємо їхні вчинки та реакції на ті чи інші події, або ні. Якщо ви спостерігали за дітьми під час гри, ви, напевно, помітили, що вони відпрацьовують новий навик у грі до тих пір, поки не оволодіють ним на належному рівні і не зможуть переключитися на щось інше. Діти зазвичай виконують ті завдання, які приносять їм відчуття задоволення та радості. Це відчуття може бути викликано або зацікавленістю в самому занятті, або реакцією оточення на нього.

Часто ми несвідомо вчимо дитину набагато більшому, ніж змогли би навчити, ретельно спланувавши свій підхід та вплив на неї. Коли Роджер випадково перекидає вазон на килим, мати починає викрикувати: „Ні! Ні! Поганий хлопчик!” Таким чином вона намагається навчити малюка не чіпати вазони. Але Роджерові подобається реакція мами на його вчинок. Усе, від звуку її голосу до виду розкиданої по килиму землі, здається йому захоплюючим. Отже, вазон, який Роджер побачить наступного разу, напевно викличе у нього приємні асоціації, і все повториться за старим сценарієм.

Назвавши розділ „Як учить дитину”, ми мали на меті саме ретельно продуманий та творчий підхід до навчання необхідних дитині речей. Методики, подані нижче, можуть використовуватися не тільки при проведенні уроку. Більше того, ви побачите, що багато з цих методик ви вже застосовуєте в повсякденні, і це видається вам цілком природним та логічним. Інші методики, навпаки, будуть здаватися штучними, а застосування їх вимагатиме від вас певних змін у звичному для вас способі життя. Ми сподіваємося, що хоча б деякі методики ви знайдете корисними, навіть якщо інші вам не знадобляться. У вас завжди залишатиметься можливість вибору методик та їх застосувань. Але вибору в тому, чи варто взагалі вчити малюка, чи ні, у вас не може бути. Батьки - це головні вчителі, і діти, особливо у дошкільному віці, вчаться більшого в них та в домашнього оточення, ніж у когось іншого.

Це зовсім не означає, що все, що дитина являє собою, та все, що вона робить результат, прямий чи непрямий, ваших зусиль. Спадкові особливості також

відіграють певну роль, так само, як і певні фізіологічні порушення можуть впливати на поведінку малюка. Ми також зовсім не говоримо, що батьки повинні інстинктивно відчувати, як учити своїх дітей з вадами розвитку. Вони нарівні з дітьми повинні мати можливість учитися. В області „Спеціальної освіти” за останні 20 років напрацьовано стільки нового, що навіть спеціалісти, які мають доступ до найрізноманітніших матеріалів та джерел інформації, при всьому бажанні не можуть триматися в курсі всіх подій. Однак основні принципи неважко засвоїти. Володіючи інформацією останніх досліджень про навчання дітей із затримкою в інтелектуальному розвитку, ви зможете розвинути ваші „педагогічні” навички та опанувати нові на благо вашої дитини.

У книгах 4, 5, 6 та 7 ви знайдете інформацію про те, як працювати з дитиною, щоб допомогти їй сформувати певні навички. Цей розділ присвячений основним принципам навчання. Ви зможете застосувати їх у всіх своїх заняттях та пристосувати запропоновані методики до особливостей вашої дитини та ваших обставин. Запропоновані тут принципи знайшли загальне схвалення серед педагогів спеціальної освіти та вже використовуються батьками та вихователями в центрі Маккуорі протягом останніх 10 років. За їх допомогою діти з відхиленнями в інтелектуальному розвитку різного ступеня важкості навчаються широкому спектру вмінь.

Деяких навичок найкраще навчати під час детально структурованих уроків, коли вся увага сконцентрована на самому завданні або занятті, і є можливість постійно їх відпрацьовувати. Інші ж навички найкраще засвоюються у повсякденних ситуаціях, коли виникає реальна потреба в їх застосуванні. Але в цих випадках метушня, притаманна домашньому господарству, не дозволить достатньо попрактикувати ці вміння. (Візьмемо, наприклад, чищення зубів - не будемо ж ми примушувати малюка робити це п'ять разів підряд!) Незалежно від змісту навчання, принципи його залишаються незмінними і ви можете пристосовувати їх до ваших можливостей.

Ми розділимо процес навчання на три етапи:

1. Що робити **до** того, як дитина почне виконувати завдання.
2. Що робити **під час** виконання завдання.
3. Що робити **після**.

Навчання завжди являє собою процес із трьох етапів, і кожний етап - до, під час, після - можна спланувати, або, при потребі, змінити. Простіше кажучи, процес навчання повинен проходити так:

1. Скажіть дитині, що вона повинна зробити.
2. Допоможіть їй це зробити.
3. Дайте їй зрозуміти, що вона гарно справилась.

Звичайно, кожному з цих етапів можна приділити більше часу, і ми це обов'язково зробимо. Але якщо тримати в голові цю просту схему, то всі інші деталі стануть на свої місця, і ви побачите, що кожна з описаних нами методик - це частина одного цілого.

ЩО РОБИТИ ДО ТОГО, ЯК ДИТИНА ПОЧНЕ ВИКОНУВАТИ ЗАВДАННЯ

Перш за все, надзвичайно важливо повернути до себе увагу дитини. Як тільки вона на вас подивиться, ви можете зробити наступне, щоб підготувати її:

Дайте дитині вказівки.

1. Просто скажіть дитині, що ви хочете, щоб вона зробила, і скажіть їй про це просто!
2. Кожного разу використовуйте одні й ті самі слова, щоб вона скоріше запам'ятала значення ваших вказівок.
3. Вказівки повинні чітко відповідати саме тому кроку в оволодінні якоїсь навички, на якому дитина зараз перебуває. Прохання: „Чисти зуби“ підійде лише в тому випадку, якщо малюк опанував процес у цілому, якщо ж він лише вчиться, вам потрібно буде розбити цю процедуру на невеликі етапи, кожного з яких потрібно буде навчити окремо, даючи відповідні вказівки (наприклад: „Візьми зубну щітку“, „Відкрий рота“, „Видави трішки пасту на щітку“ і т.д.). Якщо ви будете мати чітке уявлення про ваші цілі, вам буде зрозуміло, які вказівки давати.

Звичайно, ваші вказівки не повинні звучати як військові команди! Ви будете просто розповідати дитині, що їй потрібно зробити.

Продемонструйте, як виконати завдання.

Якщо усної вказівки недостатньо, щоб малюк зміг виконати ваше прохання, покажіть йому, як це потрібно робити. Переконайтеся, що увага дитини звернена до вас, та продемонструйте їй необхідну дію повільно та чітко. Можливо, вам доведеться демонструвати лише раз, перед початком заняття, а можливо - перед кожною спробою виконати завдання.

Демонстрування - це корисна методика, тому що вона дає дитині можливість виконати дію самостійно і чітко показує, що від неї вимагається. Однак не слід забувати, що ваша мета - добитися від дитини виконання завдань без попередньої їх демонстрації. Тому, в міру того, як у дитини складеться дедалі краще уявлення про дію яку вона виконує, демонструйте її рідше і рідше.

Подумайте, яким чином інші члени сім'ї та друзі могли б послугувати вашій дитині зразком. У дитини це може викликати зацікавленість, до того ж, це гарний спосіб привернути інших до вашої навчальної програми. Ви могли б перетворити навчання на гру, в якій кожен буде брати участь по черзі.

ЩО РОБИТИ ПІД ЧАС ВИКОНАННЯ ДИТИНОЮ ЗАВДАННЯ

Ваша головна мета - добитися від дитини такого виконання завдання, щоб потреби у вашій допомозі вже не виникало! Але коли ви тільки знайомите дитину з новим навиком, їй обов'язково знадобиться ваша допомога. Ви можете допомогти їй словами або діями.

Поясніть детально, що саме і як потрібно робити.

Використовуючи професійну лексику, ви повинні будете дати малюкові „усну підказку“. Такі підказки та натяки, по ходу виконання дитиною завдання, не тільки практично допоможуть їй, але й підтримають її намагання.

Нижче ми наводимо декілька прикладів використання батьками цього методу. Зауважте, як саме батьки дають вказівки та демонструють, що потрібно робити:

Мама: Давай збудуємо вежу.
Клади один кубик на інший.

Томмі: (стукає кубиком)

Мама: Дивись, я кладу кубик на кубик.
(демонструє)
А тепер твоя черга.

Томмі: (робить спробу, але кубик падає Томмі недостатньо високо його підняв).

Мама: Нічого, гарна спроба.
Давай, спробуй ще раз.
(Коли Томмі починає втомлюватися)
Піднімаємо кубик вище ... вище... і ПОКЛАЛИ!

Тато: Дивись, Міллі, як тато малює коло.

Міллі: (щось малює на клаптиковій паперу)

Тато: Ведемо олівець по колу і зупиняємось.

Міллі: (обмальовує коло декілька разів, але не зупиняється).

Тато: Уже краще. Давай спробуй ще.
(Міллі малює) По колу... і ... СТОП!

Додаткові вказівки зовсім не позбавляють вашого малюка незалежності в діях. Як тільки дитина навчиться виконувати завдання, керуючись лише вашими усними підказками, від інших видів допомоги можна буде відмовитися.

Надайте фізичну допомогу.

Професійною мовою це називається „фізичною підказкою“. Зазвичай, фізичні підказки ефективніші за усні підказки, особливо на перших етапах оволодіння навиком. Фізична допомога може являти собою як ледве помітний знак, так і досить відчутне втручання. Головне, щоб малюк отримав рівно стільки допомоги, скільки йому потрібно, але не більше. У міру того, як дитина почне робити успіхи, ви можете допомагати все менше й менше.

Звернемося до прикладів. Опишемо, як кожен з двох малюків опановував нові для нього навички. Фізичні підказки виділені жирним шрифтом і ви зможете прослідкувати, що в міру того, як малюки наближалися до поставленої мети, батьки допомагали все менше.

Одинадцятимісячна Пенні вчилася перегортати картонну книжку. Її мама пояснила та показала їй, як це робиться, але на початку Пенні потрібна була допомога. Мати Пенні однією рукою відокремлювала одну сторінку від іншої, а другою рукою брала ручку доньки та допомагала їй перегорнути сторінку. Коли Пенні зрозуміла, як потрібно робити, мамі достатньо було направляти її за зап'ясток, а через декілька днів - за лікоть. Невдовзі Пенні навчилась перегортати сторінку самостійно, якщо мама відокремлювала її від іншої. Для того, щоб навчити доньку піднімати сторінку, відокремлюючи її від інших, мама використовувала як демонстрацію, так і усні вказівки. („Потрібно вказівним пальчиком“).

Курт (3,5 роки) вчився складати елементи „ЛЕГО“. Він часто спостерігав за

тим, як це роблять його старші сестри, та почав робити самостійні спроби, і йому знадобилася допомога. Спочатку тато Курта тримав його за обидві ручки та допомагав вставити один елемент в інший. Коли Курт зрозумів, як сильно потрібно натискати, щоб з'єднати елементи, тато продовжував тільки легенько направляти їх один до одного. Коли і це стало виходити, тато дозволив Курту робити все самостійно, а сам стояв неподалік, і коли було потрібно, легким дотиком скеровував руки сина.

Пристосуйте підручні матеріали до особливостей дитини та завдання.

Інший спосіб допомоги дитині успішно виконати завдання - це або пристосувати матеріали, які ви використовуєте, або замінити їх на інші, більш легкі у використанні. Такий підхід особливо допомагає при роботі з дитиною, яка намагається робити все самостійно та відмовляється від постійної фізичної допомоги.

Мама Пенні могла б спробувати приклеїти маленькі клаптики картону в різках сторінок, щоб вони не так щільно прилягали одна до іншої. Батько Курта міг би розпочати навчання з більших деталей („ДУГЛО”), якщо б малюк ще не вмів грати з ЛЕГО.

Ложку буде легше утримувати в руці, якщо її ручку обмотати ізоляційною стрічкою, а ковпачок від тюбика з зубною пастою можна трохи ослабити перед тим, як попросити малюка відкрутити його. І так до нескінченності - поправок може бути скільки завгодно. Якщо ваш малюк має вади фізичного характеру і стикається з труднощами при виконанні завдань тонкої моторики, вам, ймовірно, слід звернутися до спеціалістів-дефектологів.

Підберіть методи, які будуть відповідати вашим цілям.

У який би спосіб ви не намагалися допомогти вашій дитині засвоїти нове для неї вміння, завжди фіксуйте його в серії короткострокових цілей. Якщо ви ставите перед собою довгострокову ціль та поетапно просуваєтесь до її вирішення, ви можете випустити з уваги успіхи, яких досягли. Проте, якщо кожен етап на шляху до мети буде зазначений окремим пунктом, вам буде легше стежити за досягненнями, викреслюючи пройдені етапи, і ви ніколи не звернете з обраного напрямку.

Таблиця 3.1 наводить декілька прикладів того, як довгострокові цілі можна розбити на складові частини, щоб відобразити етапи навчання.

Таблиця 3.1 Поділ цілей на складові частини

1. Довгострокова ціль: *Малює вертикальну лінію, наслідуючи дорослим.*

Можливі короткострокові цілі:

Малює вертикальну лінію, коли її рукою водять.

Малює вертикальну лінію, коли її зап'ясток направляють.

Малює вертикальну лінію, керуючись усними вказівками.

2. Довгострокова ціль: *Спускається зі сходинки висотою 10 см.*

Можливі короткострокові цілі:

Спускається, коли її тримають за обидві ручки.

Спускається, коли її тримають за одну ручку.

Спускається, коли її притримують за руку та плече.

Спускається зі сходинки 10 см висотою.

3. Довгострокова ціль: *Ставить кубик на кубик (2-х сантиметровий).*

Можливі короткострокові цілі:

Ставить 2-х сантиметровий кубик на 5-ти сантиметровий, коли його ручки скеровують.

Ставить 2-х сантиметровий кубик на 5-ти сантиметровий, без сторонньої допомоги.

Ставить 2-х сантиметровий кубик на 3-х сантиметровий, коли його ручки скеровують.

Ставить 2-х сантиметровий кубик на 3-х сантиметровий, без сторонньої допомоги.

Ставить 2-х сантиметровий кубик на 2-х сантиметровий, коли його ручки скеровують.

Ставить 2-х сантиметровий кубик на 2-х сантиметровий, без сторонньої допомоги.

ЩО РОБИТИ ПІСЛЯ ТОГО, ЯК ДИТИНА ВИКОНАЄ ЗАВДАННЯ

Те, що треба робити після того, як дитина зробить спробу виконати завдання, можна назвати одним словом: заохочення.

„Заохочення” - це ще один професійний термін, і ми сподіваємося, він стане вам у пригоді! Заохочення - це основний принцип навчання, який ви будете використовувати завжди, чого б ви не навчали. Заохочення винагороджує нас за те, що ми зробили, та стимулює наше бажання повторити це.

Коли ми заохочуємо дитину, ми даємо їй зрозуміти, що вона чинить правильно, і робимо це так, щоб їй було приємно і в неї виникло бажання продовжити свої спроби.

Заохочення дуже важливе для нашого життя. Багато з того, що ми робимо, ми робимо заради отримання очікуваного результату. Конверт із зарплатнею - блискучий цьому приклад, але заохочення, усе ж таки, не обмежується суто матеріальною зацікавленістю. Є речі, які ми робимо заради самого процесу - вони приносять нам відчуття задоволення собою. Ми можемо робити щось тільки тому, що це викликає схвалення оточення, або тому, що якщо ми зробимо це зараз, потім у нас буде більше часу на розваги та відпочинок. Наша поведінка може також бути викликана бажанням привернути увагу людини, яка нас не помічає. Навіть така, здавалося б, неприємна реакція з боку іншої людини, як крик, може виявитися для нас своєрідним заохоченням - адже нас не залишили без уваги!

Дуже легко припускати, що ми стимулюємо певну поведінку дитини тим, що поводимося з нею так, як нам здається, їй подобається. Але єдиний спосіб переконатися в тому, що наші дії насправді заохочують дитину - це перевірити результати. Якщо всі ті речі, які ми схвалюємо, відбуваються дедалі частіше, це означає, що ми на правильному шляху. Якщо ж ні, значить, наша тактика заохочення неефективна.

Як заохочувати.

Основне правило: виражайте ваше заохочення якомога природніше та невимушено.

Якщо поведінка вашої дитини буде залежати від занадто штучної форми заохочення, їй буде важче звикати до нових та незнайомих ситуацій (як умови дитячого садка або школи), тому що там такі форми навряд чи будуть застосовуватися. Але що ми називаємо „природним”, а що „штучним” заохоченням? Що робити, якщо більш природні методи не діють? Відповісти на ці запитання нам допоможе перегляд різних методів заохочення.

Похвала.

Похвала - це найприродніша та найдоступніша форма заохочення. Усім подобається її отримувати, і (майже!) всі готові хвалити. На щастя, похвала також досить ефективна, оскільки заохоче того, хто її отримав, докладати ще більших зусиль. Для більшості дітей похвала їхніх батьків - це все, що їм потрібно.

Однак, якщо дитина досить легко отримує похвалу, вона стає занадто звичною для неї і, як наслідок, втрачає заохочувальну властивість. Тому підхід

батьків та вихователів до похвали повинен бути, перш за все, творчим. Ось декілька порад:

1. Урізноманітнюйте похвалу. Якщо 20 разів на день повторювати „хороша дівчинка“, ваша дитина не буде сприймати ці слова як щось особливе. Уважно продивіться таблицю 3.2 „Тридцять способів сказати „дуже добре!“, і ви знайдете додаткові слова, які будуть звучати по-особливому як для вас, так і для вашої дитини.

2. Давайте дитині зрозуміти, за що ви її хвалите. Це особливо потрібно для старших дітей, але привчати до цього можна з самого початку. Дитина не повинна відчувати, що на ваше відношення до неї, як до особистості, впливає ваше відношення (або несхвалення) її дій. Вона завжди повинна бути впевнена, що ви любите її, але їй теж належить знати, що вам подобається її малюнок або вежа, або те, яка вона причісується. Хваліть дитину за конкретні речі.

3. Виділяйте похвалу особливою інтонацією. Якщо хтось скаже вам або мені: „Сьогодні ти зробив це дуже добре“ з тією ж самою інтонацією, як і: „У тебе розв'язався шнурок на черевіку“, ми все одно будемо задоволені, адже ми розуміємо, що мається на увазі. Але ваш малюк може цього не зрозуміти. Він зрозуміє вас швидше за виразом вашого обличчя та інтонації вашого голосу. Це зовсім не означає, що кожного разу, коли вашому малюкові вдасться покласти один кубик на інший, ви повинні будете підскакувати зі стільця та стрибати від щастя. Ви повинні, безперечно, бути щирими. Але навіть найстриманіша людина зможе досягти інтонаційної різниці між похвалою, нейтральним висловлюванням та осудженням. Ця різниця, навіть ледве помітна, особливо важлива, коли дитина повинна дізнатися, яка поведінка вважається прийнятною, а яка ні.

На закінчення потрібно сказати, щоб ви не забували хвалити дитину у відповідь на кожен її дію, навіть якщо ви використовуєте інші методи заохочення. Сприймайте цей підхід як можливість навчити дитину цінувати похвалу.

Фізичний контакт.

Більшості дітей подобається, коли їх пригортають, цілують, пестять... Право вчителів торкатися старших дітей досить таки суперечливе, але батьків це не стосується - фізичний контакт між батьками та дітьми є цілком природним та корисним для обох сторін. Отже, якщо вам захочеться не тільки похвалити дитину, але й пригорнути її, робіть це без жодного сумніву!

Особливі заохочення.

Мова в цьому параграфі піде не про їжу, а про інші особливі форми заохочення, як гра з особливо цікавими іграшками, додаткові півгодини в пісочниці, катання на тракторі, тобто заняття, які дитині більш за все до вподоби. Усіх дітей потрібно заохочувати таким чином час від часу; це допомагає посилити схвалення, виражене у похвалі.

Якщо ваша дитина не реагує на похвалу чи пестощі, спробуйте застосовувати вищезгадані методи заохочення систематично, тоді вона зрозуміє, що їй варто прислуховуватися до ваших прохань.

Якщо ваша дитина ще зовсім маленька, покладіть на помітне місце якусь особливу іграшку або якийсь інший предмет і продовжуйте ваше з нею заняття. Скажіть їй, що вона зможе її взяти після того, як виконає завдання. Старшій дитині

можна просто сказати, що саме вона отримає. Не забувайте хвалити. Тоді, коли дитина почне реагувати на ваші вказівки, ви зможете поступово відмовитися від особливих форм заохочень (див. наступний розділ „Коли потрібно заохочувати успіхи дитини“).

Подібно до похвали, приємні заохочувальні „сюрпризи“ повинні бути різноманітними. Майте два чи три про запас та чергуйте їх.

Талончики.

Недолік особливого заохочення у вигляді сюрпризу полягає в тому, що дитина отримує його тільки в кінці заняття. Дітям іноді важко довгий час утримувати зацікавленість думкою про те, що десь там на них очікує винагорода. Швидше за все, вони сподіваються на винагороду після кожної спроби виконати завдання і, не отримавши її, можуть відмовитися продовжувати практикувати. Перевага талончиків у цьому відношенні очевидна, адже їх можна давати після кожної спроби.

Талончик - це своєрідний символ, знак, який можна зберегти, а потім обміняти на якесь особливе заохочення. По суті гроші - це теж різновид талончиків. Система винагородження талончиками, яка застосовується у класі, називається „талонною економікою“. Ви можете використовувати жетони або марки, або коток від ниток - немає значення, що саме, головне, щоб ваша дитина розуміла їх важливість та значення.

Таблиця 3.2 Тридцять способів сказати „Дуже добре“

Чудово!	Непогано.
Мені подобається, як ти це зробила.	Ти такий обережний!
Це твій найкращий результат!	Це просто прекрасно!
Мені це неймовірно подобається!	Ах, як чарівно!
Чудово вигадав!	Оплески для Съюзі!
Молодець!	Саме так!
У тебе вийшло!	Вражаюче!
Який ти молодець, гарно справляєшся!	Вірно!
Про це обов'язково потрібно сказати тату!	Гарно виглядає.
Усе краще й краще!	Це щось особливе!
Прекрасно!	Ова! Ви тільки подивіться на це!
Ура!	Я так рада!
Молодчина!	Відмінно!
Так чудово - очей не відірвати!	Мені це подобається, тому що...
Добре! А ти як гадаєш?	Це насправді вражає!

Пізніше ви зможете підняти ціну за винагороду до, скажімо, 10 талончиків. Корисно було б використовувати „таблицю успішності“, яка дозволить малюкові стежити за тим, скільки ще талончиків йому потрібно зібрати.

Обов'язково супроводжуйте видачу талончиків похвалою та намагайтеся навчити вашого малюка знаходити задоволення не тільки в них. Прагніть до того, щоб поступово талончики ставали для дитини все менш важливими і під кінець непотрібними.

Талончики та подарунки відіграють важливу роль і дуже часто, коли все інше не спрацьовує, вони єдині ніколи не підведуть. Але ваша дитина повинна чітко розуміти їх призначення до того, як ви почнете їх використовувати. Саме тому застосування цього методу неефективне з дуже маленькими дітьми та з дітьми з серйозними труднощами розвитку.

Частування.

Можливо, ви вже знаєте, що до використання частування у якості заохочення слід ставитися обачливо, і правильно робите, якщо продумуєте свої дії. Пенелопа Ліч у своїй книзі „Немовля та дитина“ радить батькам „стриманіше“ ставитися до солодощів та легких закусок:

Не слід давати дитині картопляні чіпси тільки тому, що вона поводитися краще, ніж тоді, коли заслугоувала на капусту. Не потрібно забирати у дитини морозиво через те, що його пустощі гірші за ті, за які ви відмовили йому у м'ясі.

Це гарна порада. На додаток слід також пам'ятати, що у багатьох дітей з вадами порушений обмін речовин, у наслідок чого просто необхідно стежити за їх вагою. У таких випадках вживання чіпсів та інших закусок потрібно обмежити.

Незважаючи на всі ці перестороги, їжа все ж таки може бути засобом заохочення. Якщо ваш малюк не реагує на вашу похвалу та не розуміє талонної системи, не завадить подумати про заохочення їжею. Для більшості дітей деякі види їжі є стимулом, а деякі будуть виконувати прохання батьків тільки заради того, щоб поласувати своїм улюбленим частуванням. Безперечно, набагато важливіше навчити дитину робити належні речі, ніж оберігати її від заохочення їжею.

Пропонуємо вам декілька порад, як використовувати їжу в якості заохочення:

1. Вважайте заохочення їжею засобом для досягнення мети.

Ви використовуєте частування для того, щоб навчити дитину нових навиків, та для того, щоб навчити її реагувати на ваші похвали та пестощі. Завжди хваліть малюка, коли пригощаєте його, і при нагоді починайте частувати його все рідше та рідше (див. додатки до розділу „Коли потрібно заохочувати“).

2. Використовуйте найбільш поживні продукти з тих, які до вподоби вашій дитині.

Не давайте їй льодяників, якщо вона залюбки їсть шматочки сиру, родзинки або п'є фруктовий сік.

3. Використовуйте маленькі порції.

Якщо, скажімо, ви використовуєте цукерки, беріть м'якенькі, які можна порізати на шматочки.

4. Намагайтеся обмежити використання заохочення їжею, встановивши для цього певний час дня або певні заняття.

Десятихвилинний урок за столом. Обов'язково заплануйте на день хоча б одне заняття з вашою дитиною, яке принесе задоволення вам обом і під час якого вона не буде згадувати про їжу, а буде вчитися сприймати спілкування з вами як заохочення.

Деякі слів про „хабар”.

Багато батьків із жахом реагують на будь-яку пропозицію використовувати подарунки, жетони чи їжу в якості заохочення. Можливо, ви також вважаєте це своєрідним хабаром, і сумніваєтеся в моральності цього підходу. Але „хабар” - це спроба підкупити людину, підштовхнути її на вчинок, який за нормальних умов вона вважала б неетичним, аморальним. Заохочуючи свою дитину тим чи іншим чином, ви намагаєтеся навчити її потрібних для неї навичок, а не примушуєте її зробити вчинок проти її сумління.

Існують, звичайно, певні принципи, яких слід притримуватись - принципи, які базуються на повазі до права дитини на якомога більш нормальне та незалежне життя. Важливо, щоб ви почали планувати відмову від використання особливих форм заохочень, як тільки ви почнете їх застосовувати. Чергуючи ці відносно штучні форми заохочення з похвалою, ви навчите дитину розуміти цінність самої похвали і відповідно реагувати на неї. Це знадобиться їй у житті, адже саме з такою формою заохочення їй доведеться стикатися найчастіше.

Другий принцип такий: частіше зупиняйтеся, щоб оцінити ваші дії. Запитуйте себе: чи насправді це спрацьовує? Чи допомагає це моему малюкові виконати (або намагатися виконати) завдання належним чином? У главі 4 ми пропонуємо шляхи, за допомогою яких ви зможете оцінити ваш підхід та продумати зміни, які ви при потребі зможете внести у свою програму.

І останнє: надайте малюкові всі можливості відчути внутрішнє задоволення від своїх зусиль, від розуміння того, що він може застосовувати свої навички у реальному житті, тобто радість від самого виконання завдання. Допоможуть у цьому цікаво сплановані завдання, в яких малюк зможе знайти різноманітне застосовування своїм умінням.

Коли потрібно заохочувати успіхи дитини.

Відповідь на питання, як потрібно стимулювати та заохочувати дитину - це тільки половина цілої проблеми. Також необхідно знати, коли саме потрібно це робити.

Заохочення повинно бути невід'ємною частиною стосунків між батьками та дітьми і, в принципі, для цього не потрібно складати окремого графіка. Однак існують ситуації, коли ви можете допомогти своїй дитині вчитися, якщо будете чітко усвідомлювати та контролювати, коли саме слід удаватися до заохочення.

На самому початку навчального процесу, коли ваша дитина тільки починає оволодівати новим умінням, підтримуйте її після кожної вдалої спроби виконати завдання. Не забувайте також заохочувати її старанність.

Коли ви побачите, що малюк уже оволодів новим навиком, винагороджуйте його трішки рідше. Намагайтеся бути непередбачуваними - неочікувана похвала діє ефективніше, ніж похвала „за графіком” після кожної другої спроби.

У такий спосіб дитина не впаде в залежність від постійних заохочень і не стане сприймати їх за належне, звикнувши до них. Якщо ж ви будете хвалити її зрідка, вона буде знати, які саме з її вчинків викликають ваше схвалення і буде намагатися зберегти ваше ставлення. Дослідження показали, що, оволодівши якоюсь навичкою, дитина швидше за все буде використовувати її на практиці, якщо похвала на її адресу з цього приводу буде звучати рідше, ніж раніше.

Якщо ви використовуєте подарунки, жетончики або інші види винагород, зменшуйте їх кількість по мірі того, як дитина буде залюбки працювати й без них. Однак не забувайте хвалити її кожного разу, доки завдання не буде виконане. Ваша мета - навчити малюка цінити вашу похвалу та пестоці без додаткових винагород. Ви можете продовжувати зрідка підкріплювати ваші слова „матеріальною” винагородою, але спостереження за його поведінкою підкажуть вам, коли без цього можна буде обійтися. Ймовірно, що з кожною новою навичкою вам доведеться проходити весь процес із самого початку; намагайтеся, щоб з кожним новим завданням вагомість похвали зменшувалася.

Скільки часу потрібно виділяти на оволодіння вмінням.

Якщо ви займаєтесь оволодінням якогось навичку на спеціально розробленому уроці, ми пропонуємо вам виділити п'ять спроб на відпрацювання кожного завдання. Займайтеся цим завданням доти, доки одного дня малюк не справиться з ним успішно п'ять разів з п'яти (100%), або чотири рази з п'яти два дні поспіль. Але до цього правила існують винятки, і ми обговоримо їх у наступній главі.

Якщо йдеться про навички, які краще засвоюються у повсякденних ситуаціях - у міру того, як у них виникає потреба - краще було б ще до початку навчання увявити собі (або виписати) критерії, яким, на вашу думку, повинна відповідати поведінка дитини. Тоді вам буде легше визначити, чи вже можна вважати вміння сформованим і чи вже час переходити до наступного завдання.

ПІДВЕДЕМО ПІДСУМКИ

Наводимо короткий виклад методів навчання, про які йшлося вище:

ПЕРЕД тим, як дитина почне виконувати потрібну дію, ви повинні дати чіткі вказівки або навіть показати, як і що слід робити.

ПІД ЧАС виконання дитиною завдання надавайте їй рівно стільки допомоги, скільки їй потрібно, і не більше. Ви можете дати їй усну вказівку, надати фізичну допомогу, пристосувати матеріали, попросити дитину виконати лише частину цілого завдання.

ПІСЛЯ того, як дитина виконає завдання, заохотьте її старанність або ж успіх. Уникайте заохочення помилок з боку дитини або її небажання співпрацювати з вами.

Приклади занять.

Нижче ви знайдете записи, зроблені під час занять, кожне з яких присвячене якійсь одній темі. У правій колонці вказаний метод навчання, що застосовується. Вам зовсім необов'язково відтворювати ці заняття, ці приклади наведені для того, щоб проілюструвати деякі з описаних у цьому розділі методів.

Ельза

Дитина: Ельза, 1 рік і 4 місяці.

Педагог: Її тато, Тім.

Завдання Ельзи: У відповідь на вказівку: "Дай це мені", дає те, про що її просять.

Підручні матеріали: Багато різноманітних іграшок машинок, кубиків, тваринок.

Місце дії: У вітальні на підлозі.

Тім:	У мене є машинка. Др-р-р. Я даю її тобі. (Віддає машинку Ельзі)	Демонстрація
Ельза:	Др-р-р (штовхає машинку)	
Тім:	Так, машинка каже "Др-р-р". Ельзо, дай мені машинку.	Вказівка
Ельза:	(не звертає на тата уваги, продовжує грати з машинкою).	
Тім:	Лізо, подивись! Тато хоче машинку. Дай її мені!	Привертає увагу Вказівка
Ельза:	(дивиться, але нічого не робить).	
Тім:	(простягає руку до машинки) Ельзо, дай мені машинку.	Фізична допомога. Вказівка
Ельза:	кладає машинку татові в руку, але не випускає її).	
Тім:	(лагідно погладжує Ельзу по руці вільною рукою). Віддай її мені.	Фізична допомога Вказівка
Ельза:	(випускає машинку з руки).	
Тім:	О, дякую, Ельзо! Ти дала мені машинку. (Обіймає дівчинку).	Заохочення
	А ось, у мене кубик. Я даю тобі кубик.	Демонстрація
Ельза:	(бере кубик і відкидає його)	
Тім:	У мене є маленька корова. Му-у-у. Я даю тобі корову. (Дає корівку Ельзі) Ельзо, дай мені корову. (простягає руку)	Ігнорує небажану поведінку Демонстрація Вказівка Фізична допомога
Ельза:	На. (Віддає корову татові)	
Тім:	Ой! Як мені пощастило! У мене є корова. Дякую. Я дам тобі ось цього великого коника.	Заохочення.

Рікі

Дитина: Рікі, 2 роки.

Педагог: Його бабуся Елена.

Завдання Рікі: Самостійно вмиває обличчя, сидючи у ванній.

Місце дії: У ванній кімнаті, під час купання.

Елена: Молодець, вимив ручки.

А зараз умий обличчя.

Вказівка

Рікі: (мне губку).

Елена: Поглянь на бабуся!

Я вмиваю обличчя.

Привертає увагу

Я мию щічки... підборіддя... Все.

Демонстрація

А зараз Рікі повинен умитися.

Вказівка

Рікі: (притискає губку до обличчя).

Елена: Гарно виходить, Рікі!

Заохочення

А зараз вимий підборіддя!

Вказівка

Рікі: (притискає губку до щоки).

Елена: (торкається підборіддя Рікі).

Ось твоє підборіддя.

Ігнорує помилку

Вмий його!

Фізична допомога

Вказівка

Рікі: (миє підборіддя).

Елена: Молодець!

Заохочення

А зараз вимий носик!

Вказівка

Рікі: (мне губку).

Елена: Подивись на бабуся!

Привертає увагу

Ось мій носик. Я мию свій ніс.

Демонстрація

А зараз ти вимий носик!

Вказівка

Рікі: (тягнеться до бабуся,

тримаючи в руках губку).

Елена: Ти хочеш вимити бабусин носик?

Елена підтримує

Добре! Вимий мій ніс!

зацікавленість тим,

(Нахиляється, щоб Рікі зміг

що іде назустріч

дотягнутися до носа).

Ну ось, мій носик чистий.

Зараз вимий свій.

Вказівка

Рікі: (миє свій ніс).

Елена: Ось так!

Заохочення

Три кругом, кругом!

Підказка

Рікі: (тре свій ніс губкою)

Елена: Ах! Ось мій чистенький хлопчик!

Ось мій миленький чистенький Рікі!

Заохочення

А зараз, хочеш, ми вимиемо качечку?

Скот

Дитина: Скот, 3 роки.

Педагог: Його мама, Кароліна.

Завдання Скота: Зібрати потяг з трьох кубиків.

Підручні матеріали: Шість дерев'яних кубиків.

Місце дії: Дитячий столик Скота та стільчики.

Кароліна:	Дивись, Скот, я вмію будувати потяг, (кладе три кубики в ряд). Я веду потяг. Ту-ту!.. Ось твої кубики. Побудуй такий самий потяг!	Демонстрація
Скот:	(Будує вежу з кубиків).	Вказівка
Кароліна:	(обережно її розбирає). Дивись, як я будую потяг.	Ігнорує помилку
Демонстрація		
Скот:	(Починає будувати вежу).	
Кароліна:	Один кубик поряд з іншим (Бере малюка за руку і допомагає покласти кубик туди, куди потрібно). Чудово! Поклади ще один кубик в поїзд.	Підказка Фізична допомога Заохочення Вказівка
Скот:	(Кладе наступний кубик правильно).	
Кароліна:	Ой! Подивись! Потяг! Скот веде потяг. Ту-ту!.. Давай ще збудуємо потяг. Подивись, як я будую (будує потяг). Зараз твоя черга будувати потяг.	Заохочення Демонстрація Вказівка
Скот:	(Починає класти один кубик на інший).	
Кароліна:	Подивися на мій потяг. Один кубик поряд з іншим.	Підказка
Скот:	(Кладе кубики поряд).	
Кароліна:	У тебе вийшло!	
Заохочення		
	Ще один кубик.	Вказівка
Скот:	(Додає ще один кубик).	
Кароліна:	Це твій потяг! Який він гарний. А він вміє їздити швидко?	Заохочення

Ізабел

Дитина: Ізабел, 1 рік і 8 місяців.

Педагог: Її мама, Джин.

Завдання Ізабел: Кладе великі кульки в пляшку.

У якості заохочення їй дають шматочки сиру. Вчора Ізабел опустила в пляшку 4 кульки з п'яти, і їй кожного разу давали сир і хвалили.

Підручні матеріали: Шість великих кульок, пляшка, шматочки сиру.

Місце дії: Ізабел сидить на своєму стільчику; перед нею стоїть Джин.

- Джин: Ось пляшечка, а ось кулька.
Я кладу її в пляшечку. Демонстрація
Ізабел, візьми кульку (дає кульку).
Поклади її. Вказівка
- Ізабел: (Дивиться на щось, не звертаючи уваги).
- Джин: Ізабел, подивись на маму... Знову привертає
Подивись. увагу
Поклади кульку. Вказівка
- Ізабел: (Кладе кульку).
- Джин: Чудово!
(гладить малечу по голові
і дає кубик сиру). Заохочення
Подивись, ось ще кулька!
Поклади її. Вказівка
- Ізабел: (Кладе кульку).
- Джин: Яка ж ти сьогодні молодчина! Заохочення тільки

Поклади цю теж. похвалою
- Ізабел: (Кладе).
- Джин: Ти мене так радуєш! Заохочення тільки

А зараз спробуй покласти ось цю! Похвалою
Вказівка
- Ізабел: (Кладе).
- Джин: Ти вмєш це робити!
Ти вмєш класти кульку в пляшечку!
(цілує дитину,
потім подає кубик сиру). Заохочення
Давай підемо скажемо татові.

Кейт

Дитина: Кейт, 4 роки.

Педагог: Її мама, Гейл.

Завдання Кейт: Йде без сторонньої допомоги по дошці шириною 10 см, яка трохи піднята над землею.

Місце дії: Дитячий майданчик в парку. Кейт зі своєю шестирічною сестричкою лазить сходишками та по інших дитячих гімнастичних знаряддях.

- Гейл: Дивись, Кейт, тут є дошка.
Давай пограємося на ній.
(намагається пройти по дошці,
але в неї не виходить).
О, Господи, мама занадто велика для цієї дошки.
А Ребекка зможе по ній пройти?
Кейт, поглянь на нашу Ребекку!
- Ребекка: Дивись на мене, Кейт!
Я їду по дошці.
Давай, зараз ти. Демонстрація
- Гейл: Так, Кейт, твою черга.
Пройдись по дошці, Кейт. Вказівка
- Кейт: (робить крок, але хапається за маму)
- Гейл: Добре! Мама тобі допоможе.
Тримайся за мою руку. Фізична допомога
- Кейт: (проходить по дошці,
тримаючись за мамину руку). Заохочення
- Гейл: Молодець. Вийшло! Заохочення
- Ребекка: Це було зовсім непогано, Кейт.
Подивись, як я їду по дошці. Демонстрація
- Гейл: Ну, а зараз твоя черга, Кейт.
Пройди по дошці. Вказівка
Я буду тримати тебе за плече.
(допомагає Кейт зберегти
рівновагу, притримуючи за плече).
Допомагає, але менше ніж
минулого разу
- Кейт: (Проходить по дошці,
коли мама притримує її за плече).
- Гейл: У тебе виходить все краще і краще!
Заохочення

ГРА „ПІДБЕРИ ДО ЗРАЗКА“

На завершення цього розділу ми пояснимо один з особливих підходів під назвою: гра „Підбери до зразка“. Ця гра особливо корисна, коли ми намагаємося навчити дитину навиків, які пов'язані з розпізнаванням предметів однієї категорії (чи групи). До групи можуть належати не тільки предмети, але й картинки, кольори, розміри або слова - можливості тут необмежені!

У ранньому віці діти вчать розпізнавати членів своєї сім'ї та предмети, які їм добре знайомі. Навіть якщо вони ще не можуть назвати членів своєї родини або предмети, вони можуть показати, що знають їх: вказати рукою, доторкнутися або обернутися на знайомий голос.

З віком діти зустрічаються із ще більшою кількістю предметів та понять, багато з яких можна поєднати в групи, наприклад групу кольорів, або групу чисел. Членів цих груп іноді дуже легко сплутати. І нелегко буває зрозуміти та запам'ятати, що цей предмет - червоний, хоча він також може бути і синім, та до того ж зовсім не схожий на ту червону річ!

Гра „Підбери до зразка“ допоможе дитині навчитися розпізнавати членів однієї категорії. Особливо корисний цей метод, коли ми знайомимо дитину з поняттями, які досить легко сплутати.

Гра „Підбери до зразка“ передбачає встановлення чіткої послідовності завдань, які допоможуть дитині пройти такими етапами:

1. Підбір.
2. Вибір за допомогою зразка.
3. Вибір.

Ці етапи виділені для того, щоб допомогти дитині краще запам'ятати основні особливості речей або понять, з якими ви її знайомите.

Більшість, якщо не всі категорії, які дитина пізнає у ранньому дитинстві, вона осягає долаючи першу та третю сходинки - підбір та вибір. У „**Переліку змінь розвитку дитини (ПВРД)**“ ви знайдете відображення цьому. При використанні методу „підбери до зразка“ ви пропонуєте дитині у проміжку між підбором та вибором здолати ще одну або декілька сходинок. Ви допомагаєте їй перетнути „місточок“ між підбором та вибором, використовуючи зразок.

Давайте на мить уявимо собі, що являє собою розрив між підбором та вибором. Найвагоміша різниця полягає в тому, що для здійснення вибору потрібне використання мовлення, а для підбору пари - ні. Дитина зможе підібрати подібні один до одного предмети виключно на основі свого зорового сприйняття та на дотик. Їй не потрібно знати їх назви. Однак коли вона вибирає одним предмет з великої кількості інших, їй потрібна звукова інформація: дитина повинна зреагувати на усну вказівку іншої людини. Це порівняно легко зробити, якщо почути дитиною слова мають стосунок до найбільш важливих або добре їй знайомих людей чи предметів. У міру знайомства з людиною або предметом дитина чує її ім'я та назву все частіше, аж поки людина та її ім'я або предмет та його назва не стануть для неї нероздільними поняттями. Проте зовсім нелегко реагувати на слова, що позначають менш відомі поняття чи предмети, з якими дитина має справу не так часто. Коли ви говорите „червоний“, дитина, ймовірно,

згадає, про яку категорію йдеться, але їй, можливо, буде важко згадати, який саме колір ви називаєте.

Звичайна дитина з часом це засвоїть. Для дитини з вадами розвитку розуміння зв'язку між словом та предметом може стати справжньою проблемою, тому ця „проміжна” сходинка (між підбором та вибором) допоможе їй із задоволенням учитися знаходити різницю в предметах, що їй пропонуються.

Перерахуємо деякі переваги гри „Підбери до зразка”:

- Ця гра закріплює у свідомості дитини зв'язок між тим, що вона бачить та / або до чого вона торкається з відповідним словом.

- Вона допомагає дитині запам'ятати найважливіші характерні риси предмету або поняття, а також слово, яке їх описує.

- Незважаючи на те, що гра допомагає дітям, які вже вміють говорити, вимовляти відповідні слова, вона так само підходить дітям, які ще не вміють говорити, так як успіх у даному випадку не залежить від того, розмовляє дитина чи ні.

Далі у „Маленьких сходинках” ще йтиметься про те, як використовувати гру „Підбери до зразка” для того, щоб навчити дитину розрізняти та запам'ятовувати кольори та форми. А зараз ми наведемо загальний приклад, який показує можливість широкого використання цього методу. Припустимо, що ви хочете навчити вашу дитину розрізняти „зірку” від „місяця”. Ваша довгострокова мета формулюється таким чином: З двох запропонованих на вибір форм - зірки та місяця - вибирає ту, яку називають.

Для вирішення цього завдання ми розширимо основну „триетапну” схему, зазначену вище - ми введемо дві додаткові сходинки, кожна з яких можна буде вважати короткостроковою ціллю.

Сходинка 1: Кладе зірку до зірки, а місяць до місяця.

Матеріали: декілька зірочок та декілька місяців (на цьому етапі однакових за розміром), дві тарілочки.

Покладіть тарілочки на стіл.

В одну з них покладіть зірочку, а в іншу - місяць.

Скажіть дитині: „Я можу покласти зірочку до зірочки”, та продемонструйте це.

Дайте зірочку дитині. Скажіть: „Поклади зірочку до зірочки”.

Те ж саме зробіть з місяцями.

Продовжуйте виконувати цю вправу, зробіть не менше 5 спроб, змінюючи порядок чергування зірочок та місяців.

Якщо ваш малюк кожен раз тягнеться до іншої тарілочки, прикрийте тарілку рукою та чітко повторіть вашу вказівку. Якщо ж дитина продовжуватиме робити ту саму помилку, скеруйте її ручку до потрібної тарілочки, а перед наступною спробою ще раз покажіть, що потрібно робити.

Хваліть малюка за кожну правильну спробу.

Іноді змінійте положення тарілок для того, щоб дитина насправді уважно дивилася.

Якщо одного дня спроби дитини виявляться на 100% вдалими або два дні поспіль на 80%, можете переходити до другої сходинки.

Сходинка 2: Підбирає місяць та зірочку до запропонованого зразка.

На цьому етапі дитина може бачити зразок того предмета, який їй потрібно обрати. В принципі, вона повинна підібрати предмет саме до зразка, що їй показують.

Матеріали: Дві однакові зірки, два однакових місяця. Один предмет з кожної пари буде вашим зразком.

Покладіть зірку та місяць на стіл.

Підніміть угору зразок вашої зірки і скажіть: „Подивись, ось зірочка.”

Переконайтеся, що малюк дивиться на зразок.

Іншою рукою вкажіть на фігурки, що лежать на столі, та скажіть: „Покажи мені (або „знайди”, або „вкажи”) зірочку.”

Якщо дитина обере не зірочку, віддайте їй ваш зразок, та скажіть підібрати парну фігурку: „Поклади зірочку на зірочку.”

Дайте дитині зробити 5 спроб, змінюючи порядок слідування „зірочок” та „місяців” та змінюючи розташування фігурок на столі.

Переходьте до третьої сходинки, якщо одного чудового дня спроби малюка закінчаться 100% успіхом, або два дні поспіль він буде виконувати завдання на 80%.

Сходинка 3: На прохання дорослого обирає місяць та зірочку після того, як зразок показали та знову заховали.

Зверніть увагу, що на цьому етапі стає важливим фактор пам'яті.

Матеріали: Ті самі, що на попередній сходинці, плюс маленька ширма - для цього найкраще підійде картонна папка.

Покладіть зірочку та місяць на стіл.

Перед ними встановіть ширмочку, заховавши за нею фігурки.

Покажіть малюкові зразок, так само, як ви робили на сходинці 2.

Скажіть: „Подивись, ось зірочка.”

Коли малюк подивиться на зразок, заховайте його за ширмою, відкрийте фігурки на столі та скажіть: „Вкажи на зірочку.”

Перед тим, як зробити вибір, малюкові потрібно буде пригадати слово „зірочка” та фігурку, яка йому відповідає.

Якщо дитина помиляється в своєму виборі, підніміть зірочку так, щоб вона могла її бачити (див. сходинку 2), та повторіть свою вказівку.

Дайте малюкові п'ять спроб, змінюючи порядок слідування фігурок та їх розміщення та столі.

Переходити до сходинки 4 ви зможете тоді, коли якогось дня малюк виконає завдання на 100% або на 80% два дні поспіль.

Сходинка 4: На прохання дорослого обирає зірочку або місяць після того, як зразок показали, а потім заховали на 3 секунди.

Фактор пам'яті відіграє на цьому етапі ще більшу роль.

Матеріали: Ті самі.

Робіть те саме, що й на попередньому етапі, але зараз перш ніж відкрити фігурки на столі та давати вказівки, порахуйте до трьох.

Найголовніше - утримувати увагу дитини, поки ви рахуєте. Намагайтеся утримувати з нею зоровий контакт та спробуйте рахувати вголос. Перетворіть

заняття на своєрідну гру зі сміхом та жартами, щось на зразок „Ку-ку, а ось і я!“.

Якщо дитина робить помилки, спробуйте вдатися до тимчасового засобу - ховати зразки на коротший час.

Як тільки дитина навчиться обирати фігурки відповідно до описаних вище критеріїв, перевірте, чи не зможе вона зробити правильний вибір без попередньо показаного зразка, як описано на сходинці 5. Якщо з п'яти спроб вона зробить три помилки, спробуйте додати ще один перехідний крок - покажіть зразок та заховайте його на 5 секунд перед тим, як давати вказівки. Цей крок допоможе дитині закріпити в пам'яті уявлення про фігурки та відповідні їм слова.

Сходинка 5: 3-поміж двох різних форм - місяця і зірки - обирає ту, яку називають.

На цьому етапі дитина обирає названі фігурки без зразка.

Матеріали: Фігурки місяця та зірочки.

Покладіть місяць та зірочку на стіл.

Скажіть: „Вкажи на зірочку.“

Потім попросіть вказати на місяць. Надайте всього 5 спроб, змінюючи послідовність вказівок.

Якщо малюк помиляється, потрібно додатково попрактикуватися зі зразками. Як тільки він зможе зробити правильний вибір п'ять разів поспіль або чотири рази з п'яти два дні підряд, можна сказати, що він досягнув довгострокової мети.

Після цього ви можете продовжувати розширювати уявлення малюка про „зірки“ та „місяці“, показуючи йому аналогічні фігурки, різні за кольором, розміром, формою або фактурою.

Групи, що складаються з більш ніж двох елементів.

Багато категорій складаються з більш ніж двох елементів.

Наприклад, коли ми вчимо малюка розпізнавати кольори, ми пропонуємо одночасно вибір з чотирьох кольорів. Ви можете робити це на вибір або познайомити його одночасно з усіма чотирма кольорами, або ж запропонувати їх у парах, а в кінці звести до купи. Ваше рішення має залежати від того, як швидко ваш малюк прогресує. Як правило, нові поняття краще засвоюються попарно. Уважно стежте за тим, які успіхи робить малюк у навчанні, щоб правильно оцінити ваше рішення.

Зауважте, що як тільки дитина навчиться визначати декілька елементів однієї групи, нові елементи цієї ж групи вона зазвичай засвоюватиме швидше. Ви, напевно, звернули увагу, що малим діткам іноді потрібно декілька місяців, щоб вивчити назви першої пари кольорів, але наступні п'ять вони вже запам'ятовують протягом тижня!

Вимовляємо слова.

У сходинках, поданих вище, дитина не повинна нічого говорити; їй достатньо жестами показати, що вона розуміє суть завдання. Але якщо ваша дитина вже говорить, то гра „Підбери до зразка“ допоможе їй навчитися вимовляти потрібні слова. При проходженні кожного етапу, саме ви постійно повторюєте ці слова. Як тільки ваш малюк навчиться обирати елементи групи без зразка, ви можете почати ставити такі запитання: „Який це колір?“ або - „Яка це форма?“ і т.д. Можливо, спочатку йому буде легше повторювати слова за вами. Починати робити це можна

на сходинці 2, коли ви показуєте зразок. Скажіть: „У мене зірочка. Що це?“... „Правильно, це зірочка, а зараз покажи мені зірочку.“ До того часу, поки ви дійдете до п'ятої сходинки, він, швидше за все, уже буде готовий відповідати на запитання самостійно.

Інші застосування гри.

Як уже було зазначено вище, найчастіше гру „Підбери до зразка“ застосовують для навчання таких понять, як колір та форма. Такий самий спосіб можна застосовувати, коли ми вчимо дитину впізнавати числа та слова, при вивченні понять великий - маленький, довгий - короткий.

За допомогою гри „Підбери до зразка“ діти із серйозними інтелектуальними порушеннями можуть навчитися впізнавати назви знайомих предметів або ж зображення знайомих предметів на малюнках.

Сходинки, описані вище, передбачають, що заняття будуть проходити у спокійній обстановці за столом. Однак ви можете використовувати гру „Підбери до зразка“ і в повсякденних ситуаціях, особливо при вивченні кольорів. Тримайте напоготові у кишені картки-зразки і, коли ви захочете, щоб малюк знайшов щось, скажімо, червоне, ви зможете дістати червону картку і сказати: „Це червоний. Знайди червоний гудзик.“

ЙДЕМО ДАЛІ!

У цьому розділі розповідається про те як, коли та чому потрібно вносити зміни до індивідуальної програми навчання дитини. Проте той факт, що ми закінчуємо цей розділ, зовсім не означає, що ми ставимо крапку в обговоренні питання „як учити“. Вносити зміни в навчання так само важливо, як і оцінювати, визначати цілі, розроблювати цікаві ігри та вирішувати проблеми поведінки. Процес навчання не зводиться до використання певного набору методів; елемент навчання повинен бути присутнім у всьому, що ви робите зі своєю дитиною.

У книгах 4, 5, 6 та 7 ми пропонуємо методи навчання конкретних навиків, які входять до складу ПВРД. Ми вважаємо, що ті методи слід використовувати як додаток до принципів, викладених у цьому розділі. Якщо ви гарно усвідомлюєте основні принципи, ви зможете змінювати або щось додавати до порад із тих книжок та використовувати їх при навчанні будь-яких умінь, незалежно від того, входять вони до ПВРД чи ні.

РОЗДІЛ 4

ЯК, КОЛИ І ЧОМУ ВНОСИТИ ЗМІНИ В ІНДИВІДУАЛЬНУ ПРОГРАМУ ВАШОЇ ДИТИНИ

Одинадцятимісячний Карл почав робити успіхи у багатьох сферах, але йому важко було складати пірамідку з кілець. Якщо навіть він і нанизував їх правильно, то потім намагався зняти кільце перед тим, як натиснути на кнопку. Учитель хлопчика не здавався, але невдовзі Карл почав вередувати та жалітися кожного разу, коли бачив навчальний матеріал. Його вчитель думав: „О ні, знову все спочатку”.

Чотирирічна Паула почала вчитися складати мозаїку. Усе йшло добре, доки Паула не дійшла до мозаїки з шести елементів. Ось тут і почалися проблеми. Її мама відчула, що вирішити проблему можна шляхом підбору відповідних матеріалів. Майже щодня вона вигадувала нову мозаїку: з кнопками і без, з більшими і меншими деталями. Вона спробувала все. Проте кожне заняття закінчувалося розчаруванням Паули. Дівчинка втрачала зацікавленість. Щоразу мама казала: „Нічого, люба, на завтра я підготую кращу мозаїку”.

Ці два приклади ілюструють найпоширеніші пастки, в які зазвичай потрапляють учителі. Здається очевидним, що програму Карла потрібно було певним чином змінити. Паула ж, навпаки, страждала від постійних змін. Але коли ви постійно цим займаєтеся, то буває складно подивитися на ситуацію збоку і об'єктивно її оцінити. Легко сказати: „Я лише спробую ще раз”, і ще легше не помітити, як „ще раз”, повторюється знову й знову. Дуже просто кинутися щось змінювати після одного невдалого заняття. Можливо, дитині просто потрібен час, щоб пристосуватися.

Важко знайти золоту середину, коли змінюєш програму. Ніхто з нас (навіть досвідчені спеціалісти) не може скласти ідеальну програму, тому найважливіше - навчитися помічати, коли потрібно внести зміни.

У цьому розділі ми розповімо вам про прийоми, які використовуються співробітниками університету Маккуері для того, щоб допомогти педагогам визначити характер змін та час їх упровадження.

ВЕДЕННЯ ЩОДЕННИКА СПОСТЕРЕЖЕНЬ

Важко пам'ятати всі деталі розвитку вашої дитини. Можливо, вам простіше це зробити, ніж учителю, який займається з багатьма дітьми, але у вас також є ще й інші турботи. Тому варто робити прості записи. Нижче ми пояснимо кілька способів ведення записів успішності вашої дитини.

Записи, які ви робите, допоможуть вам вирішити, як і коли вносити зміни в програму вашої дитини, так само, як огляди хворого зумовлюють зміни в лікуванні, а записи фермера про рівень покоту - зміни в поголів'ї худоби. Ведення записів фермером, медсестрою чи вчителем - марна витрата часу, якщо їх потім не

використовувати для досягнення кращих результатів.

Не існує єдиного універсального способу ведення таких записів. Підходи, запропоновані нижче, можна змінити або доповнити відповідно до ваших обставин. Якщо ви займаєтеся цим уперше, можете почати з опису одного-двох занять, поступово збільшуючи кількість записів.

Неможливо детально записати усе, що робить дитина. Ми не просимо вас увесь день ходити за дитиною з олівцем і папером. У жодному разі не робіть цього! Частіше за все записи - це окремі зразки подій дня. Медсестра, наприклад, вимірює пульс та температуру кожні кілька годин, якщо стан пацієнта не вимагає частішого огляду. Уявіть собі породіллю, стан якої постійно контролює спеціальний прилад, від якого вона не може відійти. Це ж абсурд! Це було б лише марною витратою бюджету лікарні та дуже обмежувало б матір, якій конче треба свобода та можливість рухатися, щоб навчитися доглядати за своєю дитиною. Короткі записи про її самопочуття у певний час протягом дня - усе, що потрібно, щоб переконатися у поступовому одужанні породіллі після пологів.

Те саме і з записами спостережень за вашою дитиною. Щоб пересвідчитися, чи робить дитина успіхи у засвоєнні того чи іншого навичку, достатньо записувати зразки її поведінки в певних ситуаціях. Не потрібно жодних спеціальних тестувань - тато, мама чи вчитель може просто записувати, що відбувається на звичайному занятті чи під час спостереження за грою дитини.

Потрібно відповісти на два запитання: як часто необхідно робити записи та як зробити процедуру записування простою та ефективною? Відповідь на ці запитання буде залежати від того, чому ви вчите дитину, від рівня її успішності та умов, у яких перебувають батьки чи вчитель. Спочатку розглянемо питання про те, як часто робити записи.

ЩОТИЖНЕВІ ЗАПИСИ

У цьому випадку ви повинні робити записи лише раз на тиждень. Така система підходить для навчання дитини навичкам повсякденної поведінки, наприклад вмінню нагодувати себе, одягнутися, скористатися туалетом. У таких програмах ваші завдання можуть залишатися незмінними протягом досить тривалого часу.

Щотижнева система записів також ефективна при перевірці успішності у сфері розвитку мовлення. Ви могли б робити записи про досягнення вашої дитини у мовленні по вівторках, а ввечері переносити одержані дані до перевірочних таблиць, які допоможуть вам судити про успіхи. (Докладніше про це дивіться у Книзі 3.)

Якщо ви випробовуєте новий підхід, хвилюєтеся за успіхи своєї дитини або хочете дослідити певний аспект, можете на цей короткий період робити записи зразків частіше.

Триразова система записів.

Для цілей, яких ви плануєте досягнути за короткий час, особливо для тих, над якими ви зараз щоденно працюєте, пропонуємо робити записи тричі на тиждень. За бажанням можна й частіше. Це не зашкодить. Проте триразова система записів виправдала себе під час застосування в університеті Маккуорі. Ми вважаємо, що

вона надасть вам достатньо необхідної інформації для внесення відповідних змін у належний час.

Звичайно, це не означає, що ви мусите займатися зі своєю дитиною лише тричі на тиждень. Коли ви ближче ознайомитеся з програмою і почнете активно працювати над досягненням поставлених цілей, мабуть, ви захочете займатися практично щодня. Триразова система дозволить вам проводити деякі заняття, не турбуючись про ведення записів.

Використовуючи систему триразових записів, намагайтеся робити їх в одні й ті самі дні. Це полегшить порівняння даних, отриманих протягом кількох тижнів.

Бувають випадки, коли вам необхідно щось змінити в ті дні, в які ви не робите записів - наприклад, коли ваша дитина засвоїла певне вміння, і потрібно переходити до нового завдання. (Ми будемо обговорювати це далі в цьому розділі.) Використовуйте систему так, як зручно вам. Вона створена, щоб допомагати вам, і лише для цього.

Щоденні записи.

У переважній більшості випадків триразова система є досить дієвою, але іноді більш доцільно робити записи частіше. Ось кілька аргументів на користь щоденних записів.

1. Вам простіше робити записи щодня.

Можливо, вам простіше робити одне і те ж щодня. Або ви лише почали записувати успішність вашої дитини і хочете потренуватися, доки не будете робити це впевненіше. Вперед!

2. Ви випробовуєте щось нове і хочете отримати якомога більше інформації про те, як працює нова програма.

Це поважна причина для ведення щоденних записів. Можете робити щоденні записи лише про якесь конкретне завдання, а до інших застосовувати систему триразових записів.

3. Ви дотримувалися системи триразових записів, але вважаєте її недостатньо ефективною.

Система щоденних записів надасть вам детальнішу інформацію про успішність вашої дитини.

4. Ви плануєте спеціальну програму, щоб змінити поведінку дитини.

Якщо ви зрозуміли, що певна поведінка вашої дитини потребує змін (наприклад, нічне нетримання сечі, звичка розкидати їжу або плакати перед тим, як лягати спати), то вам просто конче необхідно робити щоденні записи, принаймні на початку. Справа в тому, що змінити вже усталену поведінку важче (тобто „відучити” дитину від чогось), ніж навчити новій. У таких випадках варто почати робити записи за кілька днів до початку навчання, щоб побачити, чим відрізняється вплив вашого нового підходу. Детальніше ми поговоримо про це в шостому розділі.

Далі в цьому розділі йтиметься про триразову систему записів. Але все, що стосується цієї системи, підходить і для щоденної системи.

Таблиця 4.1 Якими символами користуватися?

Мета	Що робить дитина
Поставити кубик на кубик.	- Ставить кубик на кубик.
Поставити кубик на кубик.	- Ставить кубик на кубик, якщо нижній кубик тримають.
Поставити кубик на кубик, якщо нижній кубик тримають.	- Ставить кубик на кубик, якщо нижній кубик вже поставлено, а руку дитини направляти.
Розрізати ножицями десятисантиметровий квадратний лист паперу.	- Розрізає папір ножицями, якщо допомогти притримувати папір.
Розрізати ножицями Десятисантиметровий квадратний лист паперу, коли папір притримують.	- Розрізає ножицями десятисантиметровий квадратний лист паперу, коли йому допомагають притримувати папір.
Виконати прохання "Дай татку ключі".	- Дає ключі старшій сестрі.
Виконати прохання "Дай татку ключі".	- Дає ключі татові, якщо перед цим запитати „Де тато?“

ЯК ЗАПИСУВАТИ ЗМІНИ

Ведення записів, як і оцінювання, тісно пов'язане зі спостереженням. Можете просто дивитися, що робить ваша дитина, і все записувати як оповідання. Наприклад так.

Завдання Карен: намалювати вертикальну лінію за зразком.

Я малюю лінію, даю олівець Карен і прошу: „Намалюй лінію, так як мама”. Карен починає ставити вертикальний ряд крапок. Я їй кажу: „Дивися, як мама робить. Я просто веду руку вниз і зупиняюся. А тепер ти зроби так.” Карен водить олівцем вгору-вниз, не відриваючи його від паперу. Я хвалю доньку за спробу і показую ще раз. Вона бере олівець...

Звичайно, такий підхід непрактичний. Коли ви працюєте з дитиною, то 99% вашої уваги повинно бути зосереджено на ній, а папір та олівець лишатися на задньому плані. Заняття Карен могло б закінчитися так:

... і знову почала ставити крапки. Наступної миті донька вже була під столом з олівцем у зубах, але я не помітила, як вона там опинилася, бо

безуспішно намагалася все записувати!

Виходом є використання для записів спеціального скоропису. Це спрацює, якщо ви точно знаєте, що хочете знайти у своїх записах.

У другому розділі ми розповідали про те, як поставити цілі так, щоб точно описати, що зможе робити дитина, якщо опанує певне вміння. Якщо на даному етапі вам достатньо того, щоб дитина виконувала завдання з вашою допомогою, то це необхідно зазначити у завданні. Наприклад:

Нанизує великий бісер, коли їй допомагають тримати жилку. Сходить зі сходинок висотою 10 см, коли її притримують за одну ручку. Виконує просту хатню роботу з одним нагадуванням.

Якщо ви запишете завдання таким чином, то все, що вам потрібно буде зробити - це ставити позначку біля завдання щоразу, коли ваша дитина намагається його виконати. Не має значення, які позначки ви використовуєте, якщо ви і ті, хто займається з вашою дитиною, розуміють їх значення. Пропонуємо вам скористатися такими:

+ означає, що дитина виконала завдання точно так, як записано. (Ви не допомагали їй більше, ніж зазначено у завданні.)

A означає, що вам довелося трохи допомогти дитині виконувати завдання. (Така допомога не передбачалася.)

- означає, що дитина не змогла чи просто не захотіла виконати завдання.

Подумайте, які позначення ви використовували б у випадку, описаному у таблиці 4.1.

Щоденник Майка

Тонка моторика	Понеділок 7	Середа 9	П'ятниця 11	Примітки
Малює вертикальну лінію за зразком	A A A A + 1	A A + A + 2	A A A ++ 1	
Складає мозаїку з однієї частинки	- A A A A 1	A A A A A 2	A A A A + 1	
Нанизує великі намистинки	A A A ++ 2	A A A ++ 2	A A +++ 3	Майку подобається, у нього добре виходить
Спийняття мовлення				
Ставить/кладає предмети на/під іграшкове крісло чи в або на чашку	A A A A + 1	A A A A + 1	A + A A A 1	У четвер Майк робив це граючись з будиночком для ляльок Сари
Виконує завдання з 4 дій, використовуючи 3 іграшки	A +++ A 3	A +++ A 3	++ A A ++ 4	Та невже???
Розрізняє велике і маленьке	A A A A A	A A A A A	A + A A - 1	

Загальна моторика				
Вдаряє ногою по м'ячу	А А А А А	А А А А	А А А А А	Якщо я не тримаю Майка за руку, то він лише легенько його штовхає
Спускається з 4 сходинок, тримаючись за руку або перила	Майк намагається сісти і спуститися на попi			Попрошу Сару показати йому, як треба робити
Тягне за шнурочок іграшку на колесах	Грається, але особливого зацікавлення не викликає			Мабуть, ми потребуємо завдання, з якими Майк міг би впоратися краще
Самообслуговування та соціальні навички				
Тримає чашку і п'є з неї не розливаючи	А А + 1	+ А А 1	А + + 2	Виходить!
Знімає/вдягає майку через голову	Залюбки перед купанням, на відміну від ранку			Важко стежити за цим, коли збираєш до школи Сару. Спробую вдягати Майка пізніше
Витирає руки після того, як я їх помію (до і після їжі)	Ціль досягнута без проблем			

Як тільки ви визначили цілі та вирішили, які позначення вам використовувати для запису дій вашої дитини, то залишилося вибрати спосіб впорядкування отриманої інформації (графік, схема). Підключіть свою уяву.

Якщо хочете створити власну систему, дотримуйтеся таких правил:

- Вона повинна бути простою у використанні.
- Необхідно, щоб ви могли без зусиль їх розуміти, коли захочете переглянути успішність вашої дитини.
- Заповнення таблиці/схеми не повинно забирати багато часу.

Пропонуємо вам розглянути дві системи. Це запис у колонки та поточний графік.

Зошит для записів у колонки.

Цей простий спосіб ведення записів дасть вам можливість як дописувати необхідну інформацію, так і детально описувати те, що робить ваша дитина.

1. Візьміть звичайний шкільний зошит у лінійку.
2. Відкрийте першу подвійну сторінку.
3. Проведіть лінію так, щоб зліва утворилася колонка шириною приблизно 7 см. Тут ви будете записувати завдання для вашої дитини.
4. Зробіть так само колонку справа. Тут записуйте примітки та зауваження.
5. Решту сторінки поділіть на однакові колонки. Кількість колонок буде

залежати від того, як часто ви робите записи: якщо тричі на тиждень - то три колонки, якщо щоденно - то сім. Угорі над кожною колонкою надписуйте дату.

6. Розмістіть завдання по довжині сторінки згори вниз.

7. Навпроти завдань записуйте результати спостережень, використовуючи обрані вами позначення.

8. Наприкінці тижня можете перегорнути сторінку і почати все знову. Якщо ви не змінюєте завдань, то переписувати все зовсім не обов'язково. Просто загорніть колонку для зауважень так, щоб ви могли бачити завдання попереднього тижня на новій сторінці.

9. Щоразу, як ви переглядаєте успішність вашої дитини, рахуйте кількість плюсів навпроти кожної цілі кожного дня ведення записів. Запишіть це число яскравим чорнилом внизу під позначеннями. Так вам буде простіше стежити за тим, чи досягає дитина певних успіхів.

На попередній сторінці наведено приклад використання цієї системи. Це щоденник успішності Майка за тиждень. Як видно з таблиці, мама хлопчика використовує символи не для всіх завдань, іноді їй простіше описати те, що він робить.

Поточний графік.

Ми багато років успішно використовуємо цю систему в університеті Маккуарі. Якщо трохи потренуєтесь, то ви зможете дуже просто і швидко навчитися нею користуватися. Правда, вона не дає можливості записувати так багато приміток і зауважень, як запис у колонки, але її набагато швидше підготувати. Найголовніше, такий графік наглядно відображає успіхи вашої дитини. Варто лише поглянути на нього, і ви побачите, чи ваша дитина просувається вгору, чи навпаки, опускається вниз. І не потрібно нічого читати.

Наводимо зразок поточного графіку. Використайте його для тренування. Якщо ви обрали саме цю систему, то можете зробити ксерокопію зразка в кінці розділу і використовувати її для вашої дитини.

Поточний графік

Мета:	Дата:	/ / / / / / / / / / / / / / / /
		5 5 5 5 5 5 5 5 5 5 5 5 5 5 5
		4 4 4 4 4 4 4 4 4 4 4 4 4 4 4 4
		3 3 3 3 3 3 3 3 3 3 3 3 3 3 3 3
		2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2
		1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1
		0 0 0 0 0 0 0 0 0 0 0 0 0 0 0 0

Мета:	Дата:	/ / / / / / / / / / / / / / / /
		5 5 5 5 5 5 5 5 5 5 5 5 5 5 5
		4 4 4 4 4 4 4 4 4 4 4 4 4 4 4 4
		3 3 3 3 3 3 3 3 3 3 3 3 3 3 3 3
		2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2
		1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1
		0 0 0 0 0 0 0 0 0 0 0 0 0 0 0 0

Користуватися цим графіком потрібно так:

1. На кожній сторінці є місце для запису двох цілей. Впишіть їх зліва на відведеному місці.

2. До кожного завдання є певна кількість стовпчиків цифр. Наприклад:

5
4
3
2
1
0

Кожен стовпчик передбачає один день ведення записів. Надпишіть дату над кожною колонкою таким чином (ми виділили курсивом те, що вам потрібно написати від руки):

16/5	17/5	19/5
5	5	5
4	4	4
3	3	3
2	2	2
1	1	1
0	0	0

3. Кожна з цифр 1, 2, 3, 4 та 5 представляє спробу виконати завдання. (Поки не будемо говорити про нуль.) Систему розраховано на п'ять спроб, але якщо ви робите менше, то просто не беріть до уваги більші цифри.

4. Після першої спроби вашої дитини поставте навпроти одиниці ваш знак-символ („плюс“, „мінус“, „А“ чи ще якісь позначення, якими ви користуєтеся). Наступного разу зробіть те саме біля двійки. Далі продовжуйте за тим самим зразком. Ваші записи будуть мати приблизно такий вигляд:

17/5
5 А
4 +
3 А
2 А
1
0

У наведеному прикладі першого разу дитина не змогла виконати завдання взагалі, під час другої та третьої спроб вона виконувала його з допомогою, четвертого разу вона зробила все так, як записано у завданні, в'яте їй знову необхідна була допомога для виконання завдання.

5. Тепер підрахуйте кількість плюсів. Якщо у вас лише один плюс, то обведіть кружечком одиничку. Якщо ви нарахували три плюси, то обведіть трійку. Якщо плюсів немає взагалі, то обведіть нуль. Тобто щоразу необхідно обводити ту цифру, яка відповідає загальній кількості плюсів у ваших записах за відповідний день. Наведемо кілька прикладів

5 A	5 A	5 +	5 A	5 A	⑤+
4 A	4 +	4 A	④A	4 A	4 +
3 +	③A	3 A	3 +	3 -	3 +
②+	2 +	2 A	2 +	2 A	2 +
1 A	1 +	①-	1 +	1 A	1 +
0	0	0	0	①	0

6. Зробивши записи протягом двох або більше днів, з'єднайте кружечки так, як показано на наступному малюнку, щоб утворити графік.

6/7	9/7	11/7	13/7	15/7
5 A	5 A	5 +	5 A	5 +
4 A	4 A	4 A	4 +	④-
3 -	3 A	③+	③+	3 +
2 +	2 -	2 +	2 +	2 +
①A	1 A	1 A	1 A	1 +
0	①	0	0	0

7. Якщо ваша дитина опанувала певне вміння, то просто відділіть його горизонтальною лінією. Якщо у вас ще залишилося вільного місця на сторінці, то можете використати його для наступних завдань. Надпишіть їх над колонками або для охайності приклейте над вільними стовпчиками маленький папірець і запишіть завдання на ньому.

5/6	7/6	9/6		5	5
5 A	5 +	⑤+		4	4
4 +	④+	4 +	Складає три	3	3
③+	3 A	3 +	частинки	2	2
2 A	2 +	2 +	конструктора	1	1
1 +	1 +	1 +		0	0
0	0	0			

8. Якщо ви продовжуєте працювати над тим самим завданням, але плануєте випробувати новий метод навчання, додайте „рядок змін“, як показано в таблиці 4.2. Так вам буде простіше визначити, наскільки ефективний ваш новий підхід. Ось і все, що стосується цієї системи.

Спочатку можете випробувати систему на одному завданні, щоб перевірити, чи вона вам підходить. Для деяких завдань можна використовувати запис у колонки, а для інших - поточний графік.

У більшості запропонованих прикладів щодня було зроблено по п'ять спроб виконати певне завдання. У центрі Маккуорі ми дійшли висновку, що для виконання багатьох завдань для більшості дітей цілком достатньо п'яти спроб, тоді і бажаних результатів буде досягнуто, і дитина не стомиться.

Звичайно, трапляються завдання, виконання яких вимагає більше часу. Мало кому з дітей сподобається п'ять разів поспіль будувати будиночок із шести кубиків чи складати розрізані малюнки! Пропонуємо три виходи з подібних ситуацій.

1. Розподіліть ці п'ять спроб на весь день замість того, щоб примушувати дитину виконувати завдання п'ять разів поспіль.

2. Робіть менше спроб, наприклад, три. Ваші записи будуть зрозумілішими, а дитина знатиме, чого їй чекати, якщо ви щодня будете робити однакову кількість спроб.

3. Деякі завдання можна поділити на дрібніші "етапи" і записувати, як дитина впорасться з кожним "етапом" під час першої спроби. Наприклад, якщо дитина буде будиночок, то можете описувати, що вона робить з кожним із кубиків. Скажімо, вона ставить другий кубик на перший без допомоги, але потребує допомоги з двома наступними, їй необхідно підказати, що робити з п'ятим кубиком, і тоді вона сама ставить останній. Ваш запис буде мати такий вигляд:

+ A A A +

Цей спосіб можна використовувати і для поточних графіків, записуючи „етапи“ завдань зліва від колонок з цифрами. У наступному прикладі ми поділили завдання намалювати обличчя на такі „етапи“: кружечок, очі, ніс та рот. (У цьому записі нам не потрібна цифра п'ять.)

	5	5	5	5
	4 +	4 +	4 A	4 +
	3 A	3 +	3 +	3 +
	2 A	2 A	2 A	2 A
	1 +	1 +	1 +	1 +
	0	0	0	0

Малює обличчя з очима, ротиком та носиком

Використовуйте систему, яка вам більше подобається. Головне бути послідовним та впевненим, що всі інші ваші помічники користуються тією самою системою.

Таблиця 4.2 Практичний вигляд поточного графіку

Показ перед кожною спробою								
5 А	5 А	5 +	5 А	5 А	5 А	5 А	5 А	5 А
4 А	4 А	4 А	4 А	4 А	4 А	4 А	4 +	4 А
3 А	3 +	3 +	3 А	3 А	3 А	3 +	3 +	3 +
2 +	2 А	2 А	2 А	2 +	2 А	2 +	2 +	2 +
1 А	1 А	1 А	1 А	1 +	1 +	1 А	1 А	1 А
0	0	0	0	0	0	0	0	0

ВИКОРИСТАННЯ ЗАПИСІВ СПОСТЕРЕЖЕНЬ ДЛЯ ВНЕСЕННЯ ЗМІН ДО ПРОГРАМИ

Припустимо для прикладу, що ви використовуєте систему записів тричі на тиждень та п'ять спроб на кожне завдання. Проте, якою б системою ви не користувалися, наступні поради допоможуть вам.

У третьому розділі ми описуємо три основні кроки навчального процесу:

1. Що робити перед тим, як ваша дитина збирається виконати якість завдання.

2. Що робити під час виконання дитиною завдання.

3. Що робити після виконання завдання.

Якщо ви відчуваєте, що настав час робити зміни, не забувайте про ці три кроки. Можна вносити зміни у кожен з кроків, але зазвичай достатньо й одного.

Зміни у ваших діях до виконання дитиною завдання можуть означати таке: ви детальніше розказуєте дитині, що їй потрібно робити та/чи демонструєте, як це робиться.

Зміни у ваших діях під час виконання завдання можуть бути виражені в тому, що ви детальніше розповісте дитині про те, що вона робить, та/або надасте фізичну допомогу.

Внесення змін до третього кроку передбачає зміну способу заохочення його успіхів.

Бувають випадки, коли необхідно змінити саме завдання, спростивши або ускладнивши його. Також можна змінити навчальний матеріал або краще пристосувати його, щоб спростити завдання або зробити їх цікавішими та внести різноманітність.

У центрі Маккуорі педагоги щодня переглядають записи про кожну дитину, щоб підрахувати „плюси“ за кожен день і побачити, чи їх кількість зростає, зменшується, чи залишається незмінною протягом певного часу. Різні діти потребують різних змін. Наші дослідження свідчать, що внесені зміни частіше сприяють навчанню дитини, якщо ми керуємося правилами, описаними нижче, ніж коли просто покладаємося на інтуїцію.

Якщо ви користуєтеся системою ведення записів тричі на тиждень, вам потрібно проглядати результати ваших спостережень раз на два тижні, та щотижня - якщо ви надали перевагу щоденним записам. Вносити зміни потрібно

негайно після того, як дитина досягла поставленої мети або якщо вона вже три дні стикається із серйозними труднощами при виконанні завдання (навіть якщо в цей день ви зазвичай не робите записів). Спочатку обговоримо ці два випадки:

1. *Ваша дитина досягнула поставленої мети.*

Ваша дитина досягнула поставленої мети, якщо:

- Вона успішно впорається із завданням усі п'ять разів протягом будь-якого дня.
- Два дні поспіль вона правильно виконає завдання чотири рази з п'яти.
- Вона використовує засвоєне вміння, як вимагається в завданні, не лише під час заняття, але і в природних умовах. (Наприклад, граючись, вона настролює кільця на палицю або раптом сама починає складати з кубиків будиночки.)

Не чекайте, щоб пройшов тиждень або два - змінійте мету вже зараз. По можливості підберіть таке нове завдання, яке було б логічним продовженням щойно опанованого вміння. Можна використати навчальний матеріал, який вимагає дещо більших зусиль або запропонувати більше варіантів вибору. Також переконайтеся, що дитині вистачає можливостей тренувати нове вміння як у грі, так і в щоденній діяльності. (Дивіться наступний розділ.) Якщо ви будете наполягати на виконанні завдання навіть після того, як дитина показала, що може його робити, то вона, швидше за все, розчарується. Якщо ж ви не знаєте напевне, чи дитина дійсно опанувала певне вміння, запропонуйте їй спробувати ще раз, але з новим матеріалом або в іншій ситуації.

2. *Ось уже три дні, як ваша дитина зовсім не намагається або не може виконати завдання навіть з вашою допомогою.*

Не чекайте закінчення тижня, змінійте щось уже зараз. Дайте відповіді на наступні запитання. Це допоможе вам вирішити, що ж саме потрібно змінити.

- Чи не надто важке це завдання?
- Чи можна додати ще одну простішу сходинку - проміжну?
- Чи можу я замінити або пристосувати навчальний матеріал, щоб зробити завдання простішим?
  - Чи не занадто просте це завдання?
  - Чи не тому моя дитина відмовляється виконувати завдання, що воно зовсім нецікаве?
    - Можливо, варто спробувати щось складніше?
    - Чи дієві засоби заохочення я використовую?
    - Чи розуміє дитина, чого я від неї хочу?
    - Чи не заохочую я помилково того, чого мені не хотілося б?

Якщо і цього недостатньо, доведеться просто робити спроби і вчитися на власних помилках. На деякий час перейдіть на систему щоденних записів, щоб ретельно перевірити ваші методи та визначити реакцію вашої дитини на них.

РЕГУЛЯРНИЙ АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ

Якщо ваша дитина не досягає стрімких успіхів, але і не стикається зі значними труднощами, переглядайте її успішність приблизно після шести днів ведення

записів. Тобто, якщо ви робите записи тричі на тиждень, то переглядати їх необхідно через два тижні. Записи вашої дитини будуть відповідати одному із запропонованих зразків:

Досягає певних успіхів, але завдання все ще не виконано.

Якщо кількість плюсів поступово зростає, нічого змінювати не потрібно. У вас все гаразд. Продовжуйте працювати.

З п'яти спроб успішними постійно виявляються лише одна або дві.

Якщо успішними є менше половини спроб вашої дитини, і не спостерігається ані поліпшення, ані погіршення результатів, то спробуйте детальніше розповідати дитині, як потрібно робити, допоможіть виконати або трішечки спростіть завдання.

Постійно перебуває на рівні „майже виконаного завдання”.

Ваша дитина впевнено просувалася до поставленої мети, успішно виконуючи три або чотири спроби з п'яти, але зараз вона перебуває в глухому куті. Спробуйте змінити спосіб заохочення, щоб у дитини з'явилося бажання докласти більше зусиль. Або можна показати дитині, що робити до того, як вона почне виконувати завдання, чи давати короткі інструкції під час самого виконання.

Погіршення результатів.

Ви знаєте, що раніше ваша дитина могла виконувати завдання краще, ніж зараз. Змініть спосіб заохочення, щоб викликати у неї бажання продовжувати далі. Також можете перестрибнути трохи вперед і запропонувати дитині дещо ускладнений варіант завдання. Це повинно допомогти, якщо вашій дитині набридло це завдання. Їй повинен сподобатися такий „виклик”.

Успіхи, невдачі та „тупцювання” на місці.

Якщо записи вашої дитини щодня дуже змінюються, візьміть до уваги наступне. До двох років можливості дітей мають здатність змінюватися практично щодня. Батьки, які приводять своїх малюків у Центр ранньої інтервенції, часто розчаровані тим, що якогось певного дня дитина не може зробити того, що так блискуче виконувала цілий тиждень! Якщо записи вашої дитини постійно змінюються, то варто робити їх щодня. Ви зможете побачити середню успішність сина чи доньки та тенденції розвитку дитини, навіть якщо вони не досить чіткі.

Постійна зміна результатів може вказувати і на те, що дитина просто „розігрує” вас. У певні дні їй хочеться співпрацювати, і все вдається, а от в інші їй нецікаво, і успішність одразу знижується. Якщо у вас саме така проблема, скористайтеся такими порадами:

1. Перейдіть до ускладненого варіанту того ж завдання, щоб повернути втрачене зацікавлення.
2. Замініть навчальний матеріал. Щось новеньке може стати хорошим стимулом.
3. Змініть спосіб заохочення.

УЧИМОСЯ НА ВЛАСНИХ ПОМИЛКАХ

Як зазначалося раніше, необхідно вчитися на власних помилках. Помилки припускаються всі, і цього не потрібно соромитися. Помилки, якщо їх аналізувати, допомагають нам дізнатися більше про те, як зробити навчання результативнішим, та з часом перетворюють нас на досвідчених педагогів. Ведення записів не дозволяє нам довго повторювати власні помилки. Навіть більше цього - воно допомагає побачити свої досягнення. Адже нам не менше, ніж нашим дітям, потрібно відчувати, що ми чогось досягли.

РОЗДІЛ 5

ГРА, ЗАКРІПЛЕННЯ ТА ВДОСКОНАЛЕННЯ НАВИЧОК

Діти, які займаються в Центрі Маккуорі, проводять значну частину заняття граючись. Відвідувачі часто запитують, чому іграм відводиться стільки часу. Чи не були б звичні форми навчання більш результативними? Чи, можливо, у цей час персонал виконує якісь важливіші завдання?

Звичайно, ніхто з батьків чи педагогів не буде заперечувати, що вони відчують значне полегшення, коли бачать, як дитина захоплено грається. Чудово в самий розпал робочого дня отримати можливість займатися власними справами або посидіти й поспостерігати за грою, яку обрала дитина, або й самому до неї долучитися. Але ще приємніше усвідомлювати, що гра приносить дитині користь. Гра, як така, дуже важлива. Вона така ж необхідна, як інші види діяльності.

Граючись, діти не лише отримують задоволення, але й вчаться. Чим менша дитина, тим невід'ємніші є ці дві речі. Навряд чи дитина вважає гру окремою частиною свого життя. Гра - це основне заняття дитини.

Більшість навичок, якщо не всі, з тих, які ви будете формувати у вашої дитини, можна назвати ігровими. Завдяки вмінням та навичкам дитина зможе відкрити для себе нові ігри, які в свою чергу допоможуть їй опанувати нові вміння. Тобто одне сприяє іншому.

Якщо дивитися на гру лише як на засіб навчання, то можна не відчути того задоволення, яке ви отримуєте, граючись разом з дитиною. Якщо постійно змушувати дитину робити щось нове, то їй не вистачатиме часу ні для того, щоб потренуватися, ні для відпочинку. Кожному з нас час від часу необхідно повертатися до знайомих предметів, улюблених занять та відчувати себе вільним від будь-якого тиску. Якщо ви будете поважати ці потреби вашої дитини, особливо якщо вона має вроджені вади, то вам чудово вдасться навчати її за допомогою гри.

Тема гри невичерпна - виключно їй присвячено велику кількість книг. Деякі з них є у списку використаної літератури у книзі 1. Читаючи їх, ви отримаєте задоволення та багато корисної інформації. У цьому розділі ми зупинимося на деяких найважливіших фактах, що стосуються гри, та запропонуємо декілька способів організації ігрового часу.

Пропонуємо деякі переваги гри, які допоможуть і вам, і вашій дитині:

- Граючись, дитина може тренувати щойно опановане вміння.
- Гра допомагає дитині не забувати те, що вона вивчила.
- Гра допомагає віднайти нове застосування засвоєним умінням - завдяки новому матеріалу та щоразу новим умовам гри.
- Граючись, дитина вчиться спілкуватися з іншими дітьми. Адже так багато можна розповісти та почути під час гри.

- Гра дає вам можливість поспостерігати за дитиною, щоб перевірити, чи застосовує вона засвоєні вміння, та визначити, на що необхідно звернути особливу увагу.
  - Гра - приємний та дієвий спосіб навчити дитину чогось нового.
  - Граючись, дитина відкриває для себе та досліджує навколишній світ.
- Щоб отримати якомога більше користі від гри, належить знати деякі особливості розвитку ігрових умінь у маленьких дітей.

ЯК РОЗВИВАЮТЬСЯ ІГРОВІ НАВИЧКИ

Першою іграшкою дитини є вона сама. У ранньому дитинстві вона пізнає світ за допомогою своїх відчуттів: зору, слуху, дотику та розпізнає їжу на смак. Незабаром вона вже відчуває своє тіло, торкаючись до нього ручками. А ручки вона досліджує ротиком. Вона піднімає руки до обличчя і спостерігає за тим, як вони рухаються.

Дитинка роздивляється навколо з першої хвилини свого життя. Найбільше їй подобаються обличчя. Ваше обличчя - найулюбленіше, але якщо покласти їй у кошичок або підвісити над нею будь-який портрет, то і він буде привертати увагу дитини. Незабаром вона почне розглядати все, що міститься поруч, милуватися сонячним зайчиком на стіні чи яскравою подушечкою.

Але хіба ж це гра? Так, це частина того процесу, більш пізні форми якого ми називаємо грою. Він задовольняє все ту ж потребу досліджувати та пізнавати навколишній світ.

Дитина дізнається, що вона може робити з різними предметами за допомогою власного тіла. Незабаром вона розуміє, що може дістати і штовхнути підвишені на ниточках іграшки так, що вони починають „танцювати“. Коли вона навчиться брати і тримати предмети, то усвідомить, що їх можна примусити брязкати, дзвеніти і пищати. Але найбільше пищать мама з татом, коли смикаєш їх за волосся чи за бороду!

Незабаром дитина почне брати все, що зможе, до рота - не стільки для того, щоб розсмакувати предмет, як для того, щоб краще його „відчутти“. Ротик чутливіший за пальчики, якими дитина може управляти лише частково, і саме тому може дати багато важливої інформації.

Вона починає розуміти, що її нові дії дивовижно впливають на найближчих людей - вони викликають їхнє схвалення та посмішки. Це надихає дитину на подальші пошуки, які відкривають нові рухи і несподіванки. Дитинка вчиться, а батьки навчають.

Найважливіший крок уперед - навчитися тримати два предмети одночасно. Тепер малюк може вдаряти ними один в другий, щоб дізнатися, який же вийде звук. Він уже також розуміє, що й інші люди граються з ним, і може використовувати їхні ідеї в своїх іграх. У дитини розвивається відчуття того, що інші предмети й люди існують незалежно від її відчуттів. Вона знає, що коли мама йде, то вона обов'язково повернеться, якщо заплакати чи закричати. Коли ложка впаде з високого стільця, то можна трохи нахилитися і побачити її на підлозі. Дитина може знайти захищеного під ковдрочкою ведмедика, витягнути його й обійняти. Вона у захваті від гри "Ку-ку, а ось і я" та схованок.

Коли у дитини поліпшуються навички поводження з предметами, розширюються можливості гратися та спілкуватися з іншими. Так цікаво брати і класти, відкривати і закривати, і робити це можна з усіма предметами! Тато й мама теж можуть це робити. Як же весело гратися так по черзі! Малюкові дуже подобається знову і знову знімати слухавку телефону і давати її татові, який так гарно посміхається і каже „Ало“. Дитина радіє з того, що вона може керувати предметами і людьми.

Наступний крок - навчитися використовувати предмети за їх призначенням. Усе, що нагадує чашку, малеча підносить до рота. Найцікавіше робити це у ванні! Дитина штовхає іграшкову машину і намагається встромити соломинку в пакетик з соком. Незабаром вона захоче розчесати волосся собі, ляльці, а найбільше вам. Поступово вона буде все частіше намагатися повторити все, що відбувається довкола, і навіть те, чого ви не збираєтеся її вчити, як, скажімо, виймати вилку з розетки. Можливо, їй захочеться підмести підлогу чи витерти посуд, коли ви будете це робити. Зараз вона ще не розуміє, де гра, а де реальність.

Спостерігаючи за дорослими, вона буде повторювати їхні дії під час гри. Незабаром дитина перейде від безпосереднього повторювання до імпровізації. Наприклад, буде розчісувати волосся кубиком або класти зайчика спати у форму для тортів. Поступово, ближче до школи, такі ігри будуть ускладнюватися все більше.

Безпосередні контакти з предметами допомагають побачити їхні спільні та відмінні риси. Багатьом дошкільнятам подобається сортувати предмети. Вони можуть відокремити дерев'яні палички від пластмасових, прибрати усі книги з полиці для іграшок і скласти їх разом або розставити стаканчики, які вставляються

один в другий, у порядку зростання.

Незважаючи на те, що дитина залюбки грається зі старшими дітьми та дорослими, їй важче навчитися робити це з однолітками. Зовсім маленькі дітки, навіть перебуваючи серед інших дітей, граються самі. Вони спостерігають за іншими, можливо, їм хочеться мати ті іграшки, які є у цих дітей, але все ж вони не прагнуть приєднатися до гри, залишаючись у власному світі. Навчившись ходити, діти вступають у стадію так званої „паралельної гри“. Тепер дитина грається поряд з іншими, користуючись їхніми іграшками (під наглядом батьків), та іноді повторює їхні дії або пропонує їм власні іграшки.

Крок за кроком вона усвідомлює, що свій досвід можна значно збагатити, граючись з однолітками, працюючи (граючись!) разом над спільним завданням, даючи або виконуючи вказівки залежно від місця в загальній ієрархії групи. Найпізніше засвоюються ігри, в яких заздалегідь визначаються правила і розподіляються ролі („Ти будеш мамою, а я - продавцем.“) Багато дітей починають свідомо в них гратися лише у шкільному віці.

Одночасно з просуванням дитини від ігор на самоті до „паралельної гри“ та гри разом з однолітками розвиваються і її ігрові та соціальні навички.

Рой Макконкі з коледжу Святого Михайла в Дубліні вивчає розвиток ігрових навичок у маленьких дітей. Він виділяє п'ять етапів, які проходять усі діти, поки досконало не оволодіють умінням гратися, повторюючи те, що бачать довкола. Діти не переходять раптово від одного етапу до іншого, швидше за все, вони поступово додають до вже знайомих ігор нові елементи.

Етап 1. Гра-дослідження.

Використовуючи одні й ті ж дії, дитина досліджує різні предмети. Вона бере їх до рота, трясє, стукає по них, розглядає, викидає, обмацує руками. Так вона визначає основні властивості кожного предмета.

Етап 2. Гра з двома предметами.

Дитина намагається поєднати два предмети, ставлячи або кладучи їх один у чи на другий: ложку в чашку, кубик на інший кубик чи у коробочку (поштовий ящик).

Етап 3. Рольова гра з самим собою.

Здається, що дитина знає про призначення предметів і намагається випробувати їх на собі. Наприклад, вона вдає, що п'є з чашки.

Етап 4. Звичайна рольова гра.

Тепер дитина переносить уявну дію на інший предмет. Наприклад, вона вдає, що годує ведмедика чи садить його у машинку, щоб той їхав.

Етап 5. Послідовна рольова гра.

Дитина утворює складніші послідовності із простих ігрових дій. Вона може нагодувати ведмедика обідом, а потім посадити його в іграшкову вантажівку, щоб відвезти в гараж. Предмети, якими грається дитина, також можуть бути уявними. Роль вантажівки може виконувати коробка для взуття, а гараж - опинитися під кріслом!

ЯК ОТРИМАТИ ВІД ГРИ НАЙБІЛЬШЕ КОРИСТІ

Як і всі інші діти, дитина з вадами відчуває потребу пізнавати світ навколо себе. І ви як батьки повинні допомогти їй задовольнити цю потребу, незважаючи на труднощі, які можуть виникнути. Зі звичайними дітьми простіше - вони самі можуть підказати батькам, як хочуть гратися. З дітьми з вадами необхідно бути уважнішими і більш терплячими. Більшість таких дітей (як і більшість дітей загалом) в певних сферах розвиваються швидше, ніж в інших. Важко спланувати ігровий час для дитини, когнітивні здібності якої випереджають фізичні чи для дуже жвавої дитини, яка проте ще не навчилася поводитися з предметами, котрі вона могла б взяти або попросити. Більше того, тісний взаємозв'язок гри та навчання перетворюється на особливу турботу для батьків, діти яких учаться повільно. Вибір гри для вашої хворої дитини повинен бути більш продуманим, ніж випадку з іншими дітьми.

Але ви таки можете організувати все таким чином, щоб відпочити і насолодитися грою дитини. Потрібно лише час від часу корегувати розклад дитини, ретельно добирати матеріал і не забувати, що те, чим дитина займається, тісно пов'язане з її майбутніми знаннями.

У книгах 4, 5, 6 та 7 ви можете знайти спеціальні поради, як тренувати щойно опановане вміння у грі. Такі ігри дуже допомагають дитині закріпити пройдений матеріал, а також розширити можливості використання умінь у нових ситуаціях та з новим матеріалом. Пропонуємо кілька загальних зауважень до організації ігрового часу вашої дитини.

Оцініть, як грається ваша дитина на даний момент.

Визначте, на якому рівні перебувають ігрові вміння дитини, і підберіть відповідний матеріал.

Дітям, які ще не навчилися повзати, іграшки можуть принести лише батьки. Дітям з вадами розвитку іграшки доводиться приносити довше, ніж звичайним дітям, тому що їхні ігрові навички зазвичай розвиваються швидше, ніж здатність

самим вибирати іграшки. Якщо дитина відстає ще й у мовленнєвому розвитку, то їй удвічі складніше проявити ініціативу, оскільки вона не може сказати, що хоче. Необхідно звертати особливу увагу на іграшки, які подобаються вашій дитині і водночас корисні для закріплення умінь та навичок.

Деякі інші труднощі виникають з дітьми, котрі вже навчилися ходити, але ще не знають, як користуватися тими привабливими предметами, які вони знаходять. Деяких проблем вдасться уникнути, якщо зробити в домі перестановку. Проте це може допомогти лише на короткий час. Перш за все слід навчити дитину навичок, які будуть потрібними їй для творчої гри. Доки ви ще перебуваєте в процесі навчання, можете дозволити дитині робити те, що їй подобається, але за умови вживання запобіжних заходів. Наприклад, їй подобається рвати книги. Знайдіть старий телефонний довідник і дайте дитині, попередивши, що всі інші книги можна лише дивитися.

Старші діти із затримкою розвитку надають перевагу іграшкам, які відповідають їхньому віку, а не рівню розвитку. Виходом із ситуації може стати пристосування улюблених іграшок до навчальних завдань. Наприклад, ваша дитина ненавидить надто дитячу пірамідку, але їй може сподобатися намотувати мотузку або резиновий шланг на кілочок у саду.

І знову ж таки, дайте дитині достатньо часу для того, щоб вона робила те, що може, з тим матеріалом, який вона може тримати. Не підганяйте її. Після досягнення кожної мети необхідно трохи перепочити.

Удосконалюємо засвоєні вміння.

Визначте наступний крок розвитку ігрових навичок і покажіть дитині, як можна вдосконалити те, що вона вже вміє.

Цей принцип дуже схожий на той, що використовують для формування навичок спілкування. Уважно подивіться на те, що робить ваша дитина, спробуйте зробити те саме, а потім запропонуйте додати ще щось до її дій. Якщо вона стукає кубиком по столі, то постукайте теж, а тоді візьміть ще один кубик і постукайте ними один в другий.

Якщо результати оцінювання показали, що стукання кубиком в інший кубик не може стати наступним вашим навчальним завданням, то не наполягайте на тому, щоб дитина це робила. Просто покажіть, що такий варіант теж можливий. Якщо ж вашій дитині підходить таке завдання, то намагайтеся зберегти відчуття гри. І справді, не гру належить перетворювати в заняття, а заняття зробити схожим на гру!

Іграшки для дитини.

Змінійте іграшки вашої дитини якомога частіше.

Це просто конче треба для того, щоб дитина не нудьгувала. Перенесіть іграшки на деякий час з дитячої кімнати у сервант. Навіть стара, вже набридла іграшка може зацікавити дитину, якщо вона кілька тижнів не буде її бачити. У цьому випадку вам стануть у пригоді ігротеки - невичерпне джерело різноманітних захоплюючих іграшок. Якщо у вашому місті є хоча б одна, то вам дуже пощастило.

Існує ще одна причина, з якої іграшки необхідно часто змінювати. Це допоможе дитині усвідомити, що вона може застосовувати свої нові вміння у різних

ситуаціях і з різними предметами. Якщо ретельно добирати ігровий матеріал і способи його подачі, то дитина зможе набагато швидше засвоїти нові поняття. Але якщо дитина вже почала „вловлювати“ ідею, то слід навчити застосовувати її до іншого матеріалу та в нових ситуаціях. Цей процес поглиблення знань повинен починатися на спеціально спланованих заняттях і продовжуватися під час гри. Багато порад щодо того, як урізноманітнювати ігровий матеріал, ви зможете знайти у книгах 4, 5, 6 та 7, тому зараз пропонуємо лише дві.

Якщо ваша дитина щойно навчилася класти предмети, підготуйте якомога більше коробочок різної форми, розміру та виготовлених з різного матеріалу. Також підберіть велику кількість предметів, які можна покласти всередину. Запропонуйте дитині покласти щось у мисочку, яка плаває у ванночці, або у викопану в піску ямку.

Якщо ви вчите дитину, як використовувати побутові предмети, то покладіть в коробку з іграшками різноманітні щітки, чашки і таке інше. Решту іграшок сховайте й облаштуйте куточок для ляльок, використовуючи коробки замість меблів. У коробки покладіть ті предмети, використовувати які вчиться дитина. Після того, як дитині це набридне, спробуйте розбити в саду намет. Обдумування можливостей закріплення нового матеріалу допоможе вам вибирати нові іграшки не випадково, а обґрунтовано.

Можливість тренуватися.

Намагайтеся забезпечити дитині можливість тренуватися в різних місцях і з різними людьми.

Дома Джой малює мені такі чудові картинки: лінії, кружечки, обличчя з волоссям, вушками і всім необхідним! Але в дитсадку у нього виходить лише щось нерозбірливе. Вихователі кажуть, що він може намалювати щось лише тоді, коли вони стоять біля нього і підказують, що робити.

Я буквально прибігла в ігрову групу, згораючи від нетерпіння розповісти, що Прю нарешті навчилася плескати в долоні. Коли почала грати музика, то я зраділа, що вона тепер зможе гратися разом з усіма, але водночас я хвилювалася, що вона буде просто сидіти. Так і сталося. До того вона цілий тиждень плескала зі мною в долоні, але в групі вона просто сиділа і спостерігала за іншими.

Джой і Прю слід було ще навчити використовувати свої вміння поза домом. Мама Джоя спробувала йому допомогти таким чином. Вона перестала йому підказувати і намагалася навчити його самостійності, виходячи з кімнати, коли син починав малювати, і повертаючись лише тоді, коли малюнок був уже готовий. Вихователі допомагали теж. Вони все менше підказували, як і що робити, і дуже хвалили хлопчика за кожну самостійно намальовану лінію.

Мамі Прю довелося ще деякий час допомагати доньці плескати в долоні в групі. Але час від часу вона переставала їй допомагати, щоб дівчинка могла

спробувати сама. Вихователь допоміг теж. Проте не тим, що виділяв дівчинку з-поміж інших. Від цього вона навпаки стала ще більш сором'язливою. Допомогало те, що вихователь давав Прю музичні інструменти, якими можна було стукати один в другий, а також просив її робити те саме, що й інших дітей. Незабаром дівчинка „влилася” в колектив.

Дуже часто дитині буває важко використати опановане вміння в іншій ситуації та з новими людьми, бо вона звикла постійно займатися з кимось одним із батьків. Це стосується усіх дітей, а не лише тих, що мають вади. Було б чудово, якби ви могли залучити до гри з дитиною й інших людей (членів сім'ї, друзів, вихователів). Адже рано чи пізно їй доведеться використовувати свої вміння у великому світі, який не обмежується домом. Це зробило б і ваш розпорядок менш напруженим.

Якщо ж можливості спілкування з іншими людьми та дослідження нових місць обмежені через віддаленість місця проживання, спробуйте скористатися навчальними телевізійними та радіопередачами. Учитесь разом з дитиною. Так вона звикне виконувати вказівки іншої людини. Найважливіше те, що телебачення - це не няня, а засіб навчання, який може бути дуже корисним, якщо ви контролюватимете процес. Якщо можливо, то знайдіть таку ігрову групу, в якій дитина могла б спілкуватися як з дітьми, так і з дорослими, але уникайте тих, де діти граються лише з батьками або взагалі самі, в той час, як мами розмовляють одна з одною за чашкою кави.

Спостерігайте за грою.

Проводьте певний час, спостерігаючи за тим, як грається ваша дитина.

Звичайно, дуже хотілося б піти помити посуд, у той час, як дитина захоплена грою. Але примусьте себе взяти чашку кави, сісти в крісло в кутку кімнати і поспостерігати за дитиною. Батьки, які спостерігають за грою своїх дітей у Центрі Маккурі через спеціальне вікно, скажуть вам, як багато корисного можна помітити, якщо бути просто стороннім спостерігачем!

Коли будете спостерігати за грою дитини, спробуйте знайти відповіді на такі запитання:

- Чи використовує дитина ті вміння, яких ви її вчили?
- Чи застосовує вона їх на новому матеріалі?
- Чи є в неї улюблена гра, яку б ви могли внести до навчальної програми?
- Чи не викликає у неї труднощів якась певна дія?
- Можливо, це підказує вам новий напрям навчання?
- Чи дитина ще використовує вміння, яких ви вчили її три місяці тому?
- А що вона могла робити три місяці тому? Чи помічаєте ви певні успіхи?
- Чи не забули ви ще про те, якою важливою справою займається?

Коли ви спостерігаєте за грою дитини, то бачите результати усієї своєї важкої праці. До того ж жодне оцінювання не дало б вам можливості побачити все так реально. Під час спостереження ви й оцінюєте, і визначаєте, куди вам рухатися далі.

Отже, ви обоє проводите час із користю.

РОЗДІЛ 6

ПРОБЛЕМИ ПОВЕДІНКИ ТА ЯК ЇХ УНИКАТИ

Перш за все, якась проблема поведінки не повинна раз і назавжди закріпити за вашим малюком ярлик „важкої дитини“. Безперечно, всім нам доводилося чути такі висловлювання вчителів, як-от: „Маленький Джиммі така важка дитина!“ або „У цьому році у мене в класі троє важких дітей“. Але казати так - це теж саме, що казати: „Метью - товстий“ або „Усі мої діти алергіки“. Проблема, яка існує у дитини, зовсім не характеризує його як особистість.

Тоді що ж таке проблема поведінки? Це щось таке, що робить дитина, створюючи проблеми собі та іншим. Характер таких проблем може бути різний: або вони заважають процесу навчання, або не дозволяють іншим робити необхідні їм речі, або ж ізолюють дитину від оточення. Ось такі та багато інших проблем можуть виникати як наслідок труднощів поведінки.

Та якою б важкою не була проблема поведінки дитини, вона є результатом того, що дитина робить, а не того, що вона не така, як інші.

НАВМИСНО АБО ВИПАДКОВО

Використовувати термін „проблема поведінки“ слід лише тоді, коли ви описуєте дещо, що дитина в змозі розучитися робити.

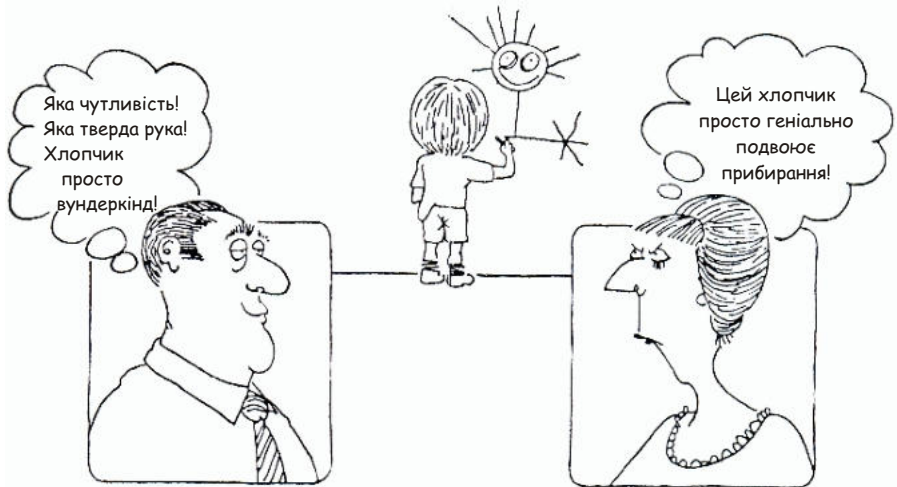
Звичайно, діти можуть створювати проблеми батькам, роблячи щось не так, головним чином тому, що не можуть учинити по-іншому. Але нас цікавлять зовсім інші проблеми. Якщо малюк кине на підлогу та розіб'є цінну прикрасу, це зовсім не означає, що в нього проблема поведінки, просто він не розуміє, що коїть. Називати таку дитину важкою так само безглуздо, як називати важкою глуху дитину тому, що вона не відгукується, коли її звуть. Навіть навмисні пустощі не можна віднести до проблем поведінки, якщо проявляються вони один або навіть два рази.

Поведінка вважається проблемною, якщо дитина продовжує робити небажані вчинки, незважаючи на те, що їй уже пояснювали, що вчинки ці неприпустимі і вона цілком могла б не робити їх.

ДИВЛЯЧИСЬ З ЯКОГО БОКУ ПІДІЙТИ?

Суспільство створює певні рамки поведінки для всіх нас, але, залежно від сім'ї, ставлення до норм поведінки може трішки змінюватись. Те, що вважається прийнятним в одній сім'ї, в іншій буде зовсім неприпустимим. Відповідно і думки щодо того, яку поведінку слід вважати проблемною, а яку ні, можуть певною мірою відрізнятись. Чи всі знайомі вам батьки одноставно вважатимуть поведінку дитини правильною або неправильною у таких випадках?

- *Який жаж! Джуді розмалювала весь холодильник фломастером! Як чудово! Дждой прикрасив для нас холодильник!*
- *Я так задоволена Керрі, вона їсть усе, що я їй даю. Крім того, вона знає, що не отримає десерту, доки не з'їсть овочі.*
- *Я така рада за Кім. У неї вже сформувався певний смак. Вона відразу дає нам зрозуміти, подобається їй ця страва чи ні.*
- *У нас існує чітке правило - Джері лягає спати у 7:30. Перед сном я розповідаю їй казки, ми обіймаємося та розлучаємося до ранку. Спочатку, коли вона тільки звикала до цього правила, вона плакала, а зараз з радістю його приймає.*
- *Дженні „сова”, як і я. Іноді не спить цілу ніч, але я не хвилююся, адже він сам знає, коли він утомився.*
- *Черіл була така неслухняна сьогодні під час купання - розплескала воду у всій ванні та на мене.*
- *Сьогодні ввечері нам з Чарлі було так весело в ванній - вимокли до нитки! Було краще, ніж у цирку!*
- *Навіть страшно уявити, що колись прийде час, і Тод сам зможе відчиняти ворота. Доведеться привчати його, щоб ніколи не виходив без мене сам на вулицю.*
- *Не можу дочекатися, коли вже Тіна підросте і зможе гратися на вулиці з іншими дітьми. Я хочу привчити її до самостійності й розважливості.*

Безперечно, оцінювати поведінку вашої дитини та вирішувати, проблемна вона чи ні - це ваше право (та обов'язок!), особливо в дошкільні роки. Звичайно, при оцінюванні вам слід урахувувати, яким чином впливає поведінка вашої дитини на оточення, але не слід називати дитину важкою тільки тому, що так вважає ваша сусідка чи свекруха. З практичної точки зору вам буде важко навчити дитину поводитися „як слід”, якщо ви не будете мати чіткого уявлення про те, чого саме ви хочете, і чого очікуєте від своєї дитини.

Якщо ви не впевнені, як вам належить ставитись до певної поведінки вашого малюка, радимо вам поставити собі такі питання:

- Чи загрожує поведінка моєї дитини небезпекою їй самій або оточенню зараз чи в майбутньому?
- Чи вкладається така поведінка в рамки, які я встановила (або встановила б) для інших моїх дітей?
- Якщо вона продовжуватиме так себе поводити, чи спричинить це певні незручності для неї в майбутньому?
- Чи не перешкоджає така поведінка більш корисним заняттям (або навчанню)?

ПРОБЛЕМИ ПОВЕДІНКИ ЧИ ПУСТОЦІ?

Чи можна вважати проблеми поведінки та пустощі одним і тим самим?

Ні. Дитина може пустувати навіть якщо в неї немає жодних проблем поведінки. Неслухняність до певної міри є цілком нормальним та природним явищем для маленьких дітей. Особливо, коли вони з'ясовують для себе, що їхні наміри не завжди збігаються з намірами їхніх батьків, і намагаються знайти способи вчинити по-своєму. Окремі витівки можуть повторюватись, ускладнюватись, доки насправді не перетворяться на складну поведінку. Однак цього зазвичай можливо уникнути, якщо вчасно та правильно скеровувати поведінку малюка в потрібному напрямку.

Чи може слухняна, не пустотлива дитина мати певні проблеми поведінки?

Так. Дитина може зовсім не проявляти традиційних ознак неслухняної поведінки, яку ми очікуємо від маленьких дітей, але одночасно робити щось таке, що заважатиме їй навчанню та взаємодії з іншими.

Деякі діти для того, щоб уникнути небажаних для них ситуацій, застосовують тактику „пасивного опору“. Якщо дитина навмисно не реагує на ваші звертання або прохання, це може бути проблемою поведінки. Так як і самостимулююча поведінка, при якій дитина розкачується з боку в бік, надмірно розмахує руками та хитає головою.

Дитина із синдромом Дауна, яка постійно висовує язик, зовсім не пустує - вона робить те, що здається їй правильним та цілком нормальним. Однак це може спричинити їй певні проблеми у майбутньому: вплинути на ставлення до неї інших людей, погіршити вимову, привчити дитину дихати ротом, що може послабити її здоров'я. Висунутий язик може бути фізіологічною проблемою, і хірургічне втручання може стати одним із варіантів її вирішення. Проте корисно також підійти до цієї проблеми як до проблемної поведінки, яку можна змінити. За допомогою прийомів, описаних у цьому розділі, багато дітей із синдромом Дауна можуть навчитися не висовувати язик.

ПРОБЛЕМА ПОВЕДІНКИ АБО ПРОБЛЕМА ЕМОЦІЙНОГО ХАРАКТЕРУ?

Іноді неважко розгубитися, намагаючись з'ясувати, якого роду проблема у вашого малюка: проблема поведінки, емоційна проблема, або ж він проявляє свій характер. Коли дитина, яка вже вмє ходити у присутності сторонніх чіпляється за

мамину спідницю і не відходить від неї, її вважають боязкою та сором'язливою. Дитину дошкільного віку, яка починає репетувати кожного разу, коли її мама йде з кімнати, можна назвати або абсолютно несамостійною, або ж занадто вередливою. У цьому підході існує два недоліки. По-перше, характеристики, наведені вище, дуже однобокі, вони несправедливо залишають без уваги інші аспекти поведінки дитини. Вони базуються на припущеннях про причини та мотиви поведінки дитини, які не кожен з нас вправі робити. По-друге, цей підхід дуже часто виправдовує нашу бездіяльність. Так легко сказати: „Вона просто така є, і завжди так себе поводить”, і залишити все як є. Ми зовсім не намагаємося сказати, що слід ігнорувати емоційний стан дитини або її характерні особливості. Батьки не можуть не брати такі речі до уваги, якщо їм не байдуже щастя та спокій своїх дітей. Ми пропонуємо вам зробити додатковий крок: опишіть проблему таким чином, щоб з ваших слів було зрозуміло, що саме дитина робить не так, і при цьому не давайте оцінок і не робіть висновків. Зробивши це один раз, ви будете на правильному шляху допомоги вашому малюкові. Ви будете чітко розуміти, що саме заважає вашій дитині просуватися, і що потрібно змінити.

Наводимо декілька прикладів того, як по-різному можна описати поведінку дитини:

- Джонні жадібний.
- Джонні бере їжу з чужих тарілок.

- Лаура нетовариська.
- Лаура відвертається, коли до неї звертаються інші.

- Морріс агресивний.
- Морріс щипає свого молодшого брата.

- Лія неслухняна.
- Лія відмовляється виконувати більшість вказівок.

- Джордж лінивий.
- Джордж просить допомоги при виконанні кожного завдання.

У перших прикладах кожної пари використовується занадто емоційно забарвлена лексика. Ці припущення можуть бути як правильними так і неправильними, у будь-якому випадку описують вони внутрішні мотиви дитини, а не те, що вона насправді робить. Другий приклад кожної пари чітко описує, що саме відбувається і таким чином указує нам на те, що потрібно виправити. Більше того, ці приклади виділяють, що саме можна змінити у найближчий час. Якщо Джонні насправді жадібний, вам знадобиться багато часу, щоб змінити його внутрішні мотиви, які впливають на його впевненість, що все належить тільки йому. Однак навчитися не брати їжу з чужих тарілок він може досить таки швидко, і тоді за столом всім буде добре - включаючи Джонні!

ЯК ЗМІНЮВАТИ ПОВЕДІНКУ ДИТИНИ?

Для того, щоб розпочати змінювати недоліки поведінки дитини, вам необхідно:

1. Визначити проблему.
2. Встановити мету.
3. Підготувати дитину для досягнення поставленої мети.

Визначення проблеми.

Спочатку опишіть проблему, об'єктивно вказавши на недоліки в поведінці дитини - так, як ми пояснювали вище. Потім подумайте, що передує і що слідує за небажаними діями дитини. Стислий опис того, що відбулося, допоможе вам проаналізувати подію. Ваші спостереження допоможуть вам розібратися, коли, де та з ким дитина поводить певним чином. Ви також отримаєте можливість прослідкувати, що саме спонукає таку поведінку. Звичайно, ніхто навмисно не провокує дитину на неправильні дії, але ваш малюк безперечно отримує певне задоволення від своєї поведінки!

Сьюзен була занепокоєна схильністю її сина Джефрі розкидати речі. Джефрі фізично активна дитина, але ще не розмовляє. Таблиця 6.1 ілюструє спостереження Сьюзен, зроблені під час гри Джефрі з його старшим братом Робом.

Завдяки своїм нотаткам Сьюзен зрозуміла, що Джефрі починав розкидати речі, коли Роб не звертав на нього уваги. Це була не єдина причина, але основна. Хоча Роб не навмисно спонукав свого братика, але для Джефрі крик брата був кращим, аніж байдуже ставлення з його боку, тому він і кидався іграшками, поки не викликав відповідної реакції.

Сьюзен прослідкувала за подібною поведінкою Джефрі і переконалася, що розкидати речі він починав тоді, коли хотів привернути чиюсь увагу. Вона визначила проблему так: „Зазвичай Джефрі розкидає речі тоді, коли на нього не звертають уваги”.

Спостереження за дитиною та визначення того, що, коли та де вона робить, може стати вам у великій нагоді, при переході на наступний етап - устанавлення мети.

Таблиця 6.1. Спостереження Сьюзен за Джефрі

До	Що трапилося	Після
Д. грає з машинкою Р. Р. просить у нього машинку	Д. кидає машинку	Р. сердиться, кричить „Припини!”. Підіймається, бере машинку та повертає її на дорогу
Р. грає, повернувшись до Д. спиною. У Д. є кубик	Д. жбурляє кубик	Р. не звертає на Д. уваги
Д. забирає кубик з „дороги” Р.	Д. жбурляє кубик	Р. кричить „Піди і принеси його”. Д. повертає його, сяючи від радості
Р. та Д. з захопленням грають разом		
Р. будує вежу	Д. ламає вежу	Р. сердиться, але ігнорує Д. встає між Д. та вежею
Р. продовжує будувати, відвернувшись від Д.	Д. бере ведмедика, кидає його в вежу через голову Р.	Р. каже „Дякую”. Просить мене зупинити Д., щоб він не заважав йому гратися

Встановлення мети.

Ваша мета підкаже вам, до чого слід прагнути. Якщо ви бажаєте завжди належним чином реагувати на поведінку дитини, вам не обійтися без чітко сформульованої мети. Таким чином ви завжди зможете прослідкувати та оцінити успіхи вашої малечі, а також переконатися, що всі зацікавлені сторони працюють над досягненням одного результату.

Цілком очевидно, що найпростіший спосіб сформулювати мету для виправлення недоліків у поведінці дитини - це підставити частку „не...” у ваш опис її дій, наприклад, таким чином:

Джонні бере їжу з чужих тарілок.

Мета: Джонні не бере їжу з чужих тарілок.

Лаура відвертається, коли до неї звертаються інші.

Мета: Лаура не відвертається, коли до неї звертаються інші.

Коли Сьюзен формулювала мету для Джефрі, вона в першу чергу спробувала зробити саме це, і її ціль прозвучала так: Джефрі не розкидає речей. Безперечно, саме цього вона й прагнула досягти, але сформульована таким чином ціль набула негативного звучання. До того ж Сьюзен знала, що відучити малюка робити щось набагато складніше, ніж навчити його чогось нового. Вона почала роздумувати над тим, чого міг би навчитися Джефрі замість того, щоб розкидати речі. Цей новий навик повинен був бути несумісним з його звичкою розкидати речі або завдяки йому ця звичка ставала б непотрібною.

Розмірковуючи таким чином, Сьюзен вдалося сформулювати дві позитивні цілі. Перша: **Джефрі грається з іграшками як слід**. Граючись ними, він не повинен був їх розкидати. Сьюзен вирішила змінити навчальну програму перше, зробити наголос на формуванні навичок, потрібних Джефрі для правильного поводження з кубиками та машинками, гратися з якими подобається всім хлопчикам, та, по-друге, приділяти час розвитку творчої гри.

Пам'ятаючи, коли саме Джефрі починав кидати речі, Сьюзен поставила другу мету: **Джефрі використовує звуки для того, щоб привернути увагу**. Хлопчиків не потрібно було б кидати речі, якщо б він міг привертати увагу в інший спосіб. Хоча він ще не розмовляв, він міг вимовляти багато звуків. За умови, якщо б оточуючі почали звертати на нього увагу, коли він вимовляв ці звуки, він став би робити це навмисно. Сьюзен також непокоїла реакція її старшого син Роба на нові вимоги, що з'являться у зв'язку з новим підходом до поведінки Джефрі. Однак вона відчувала, що Роб зміг би навчитися відповідати на звертання Джефрі. Така мета була не тільки позитивною, але і реалістичною.

Отже, при формулюванні цілей щодо виправлення проблемної поведінки слід керуватися такими принципами:

1. Мета повинна бути позитивною, що запропонує дитині альтернативу її проблемній поведінці та дозволить вам зосередитись на „навчати, як робити”, а не „відучити від”.
2. Мета повинна бути реалістичною.

Реалістична мета повинна, звичайно, враховувати, чого ваша дитина в змозі навчитися. Якщо ви сумніваєтеся, подумайте, чи не зможете ви розбити вашу мету на невеличкі етапи. Реалістична мета повинна також враховувати ставлення та можливість інших людей, задіяних у процесі навчання дитини. Оскільки Роб мав пряме відношення до проблемної поведінки Джефрі, Сьюзен встановила мету, яка була б зрозуміла і йому.

Узгоджений підхід ніде не є таким важливим, як при вирішенні проблем поведінки. Конче потрібно, щоб усі, хто бере участь у вихованні дитини, розуміли та погоджувалися з наміченими вами цілями. Обговорення за типом „круглого столу” допоможе переконатися, що всі ставлять перед собою однакову мету.

ЯК НАВЧИТИ ДИТИНУ СПРАВЛЯТИСЯ З ПОСТАВЛЕНИМ ПЕРЕД НЕЮ ЗАВДАННЯМ

Ось декілька порад, як навчити дитину поводитися належним чином:

1. Чітко уявіть собі мету, яку ви переслідуйте.

2. Переконайтеся, що всі, хто задіяні у процесі виховання дитини, ознайомлені з вашими цілями.

3. Вирішіть, що повинно слідувати за небажаним вчинок дитини.

Ваша реакція на її вчинки повинна завадити бажанню дитини вчинити так ще раз. Намагайтеся реагувати спокійно та м'яко, але так, щоб ваша реакція подіяла. Не варто бути занадто суворим зі своїм малюком, тим більше, що деякі міри краще залишити про запас. Деякі варіанти того, як можна реагувати на поведінку дитини - від найм'якших до найжорсткіших, наведені в таблиці 6.2.

4. Реагуйте на небажаний вчинок дитини негайно.

Маленькі діти та старші діти з труднощами розвитку швидко забувають про свої вчинки. Реакція із запізненням може бути безглуздою і лише спантеличить малюка. Подія повинна бути свіжою в пам'яті дитини. Якщо брат або сестра малюка прибіжить з прогулянки і скаже: „Мама, Кейт тільки що зробила те й те”, то застосовувати якісь міри вже ймовірно буде запізно.

5. Будьте послідовними у своїх діях.

Реагуйте кожного разу, коли ви помітите небажану поведінку дитини, і реагуйте однаково. Безперечно, виникатимуть ситуації, коли ви просто будете не в змозі відреагувати належним чином, як, наприклад, під час поїздки на автобусі, де неможливо „ізолювати” дитину. Однак, якщо ви залишатиметесь вірним своїй реакції в усіх інших ситуаціях, коли їй ніщо не заважатиме, ці неминучі винятки не будуть мати значення.

6. Будьте готові до того, що поведінка малюка, перед тим як поліпшиться, може погіршитися.

Коли дитина відчує, що ви по-іншому реагуєте на її поведінку, вона захоче випробувати цю нову систему відносин. Вона буде у різні способи намагатися перевірити, чи не вдасться їй уникнути якихось наслідків або змінити ваші наміри. І починається „змагання на впертість“, де тато думає: „Ні, я не буду, НЕ БУДУ звертати на неї уваги“, а малюк думає: „Подивимось, чи вдасться татові не звертати уваги і на ЦЕ.“ Ось чому просто конче треба, щоб ви наполегливо та послідовно застосовували свій новий підхід хоча б два тижні. Коли ви переконаєте малюка, що ви справді серйозно налаштовані, почнуть з'являтися позитивні результати. Постійні зміни та перевлаштування вашого підходу можуть тільки ускладнити ситуацію. Дитина зрозуміє, що вона завжди може знайти спосіб змінити наміри мами та тата.

Що ж стосується позитивних моментів...

7. Заохочуйте правильну поведінку дитини.

Це так само необхідно, як і вчасна та послідовна реакція на небажану поведінку, але про це легко забути. Ви і не помітите, як вирішення проблемної поведінки цілком заволодіє вашою увагою; для того, щоб дозволити собі трохи відпочити, скористайтеся моментами, коли ваш малюк поводить себе гарно. Намагайтеся відпочивати неподалік від дитини, щоб ви могли спостерігати за її гарною поведінкою та хвалити її. Дитина повинна усвідомлювати, що це не вона особисто, а певні її вчинки викликають ваше незадоволення. Для того, щоб упевнитися в цьому, їй необхідно постійно чути вашу похвалу за хороші вчинки.

8. Формуйте у дитини позитивні навички, за допомогою яких вона зможе позбавитися проблемної поведінки.

Ми вже говорили про необхідність формулювання цілей позитивного характеру, які б надавали дитині можливість навчитися альтернативної поведінки на заміну небажаної. Починайте займатися розвитком позитивних навичок дитини в той самий час, як ви привчаєте її до вашої певної реакції на її негативні вчинки. Застосовуйте методи, описані в розділі 3 „Як учити дитину“. По можливості починайте вчити дитину безпосередньо тоді та в тих ситуаціях, коли в її поведінці проявляються певні проблеми.

9. Залучайте до виправлення поведінки дитини всіх зацікавлених у цьому людей.

Зрештою, усім, хто спілкується з вашою дитиною, необхідно виробити певну стратегію, щоб справитися з її проблемною поведінкою, тому, якщо ви запропонуєте їм вашу, нічого поганого в цьому не буде. Навіть дуже маленькі діти можуть навчитися так реагувати на поведінку їх братика або сестрички, що їхня реакція не принесе останнім задоволення, на яке вони розраховували. Зі своїми образами маленькі діти майже завжди придуть до вас („Мамо, Кріс мене штовхнула“), і у вас з'явиться можливість не тільки втішити їх, але й дати пораду („Ти відразу ж відходь від неї, коли вона тебе штовхає. Навіть не дивися на неї. Приходь і грайся зі мною замість цього“). Дуже важливо, щоб усі, хто тим чи іншим чином мають стосунок до малюка, хвалили його за гарну поведінку та заохочували використання нових навичок.

10. Ведіть записи результатів.

Хоча б у перші два тижні занотуйте кожен раз, коли дитина поводить себе не так, як вам би того хотілося, та кожен раз, коли вона використовує нові навички, яких ви її вчите. Іноді, коли ваша програма навчання набирає повних обертів, буває так важко зрозуміти, є позитивні зрушення чи ні. У такий спосіб ви зможете в цьому переконатися. Ваші записи, зроблені за декілька днів до початку занять, забезпечать вас матеріалом для порівняння. Нотатки, зроблені до та після початку процесу виховання, допоможуть вам вирішити, чи слід продовжувати рухатись у тому ж напрямку, чи варто змінити стратегію.

Слідкуйте за собою.

Постійно притримуватися цих правил змогли б тільки ідеальні батьки, якщо такі взагалі існують. Навіть дуже досвідченим батькам та вихователям важко справлятися з проблемною поведінкою. Коли у вас щось не виходить, намагайтеся не виплескувати своїх емоцій при дитині, але якщо ви все ж таки не стрималися, не варто розчаровуватись. Якщо ви знаєте, до чого прагнете, та працюєте за планом, ви, зрештою, досягнете своєї мети.

Ймовірно, настав час попросити додаткової допомоги у членів родини або друзів, або подумати, як вам відпочити від хатніх справ.

Хваліть себе за кожне невеличке досягнення вашої дитини. Адже вирішення цієї проблеми полегшить життя як вам, так і вашій дитині. Навчивши вашу дитину, як потрібно поводитися, щоб мати багато друзів, оволодівати новими навичками та отримувати задоволення від власних позитивних діянь, ви відкриєте їй двері у світ нового досвіду та повноцінного життя.

Таблиця 6.2. Реакція на небажану поведінку дитини

Ігнорувати поведінку дитини.

Така реакція може бути дуже ефективною, якщо своєю поведінкою дитина намагається привернути увагу. Навіть якщо вам доведеться мати справу з наслідками діянь вашої малечі або доторкатися до неї ви можете зробити це відчужено, не дивлячись на неї та не виказуючи своїх емоцій. Для цього вам знадобиться трішки артистизму!

Не кожную поведінку можливо проігнорувати. Якщо, наприклад, ваша дитина щипає малюка, то останній навряд чи проігнорує таке до себе ставлення, і бурхлива реакція з його боку забезпечена.

Позбавити дитину якихось задовольень.

Така реакція найбільш ефективна зі старшими дітьми. З маленькими ж дітьми її слід застосовувати відразу ж після скоєного (наприклад, прогнати дитину від столу під час обіду), щоб дитина чітко усвідомлювала, що саме викликало таку реакцію.

Тимчасово ізолювати.

Дитину відривають від її заняття та залишають на деякий час - скажімо, на хвилин 5 або доки всі заспокоються - на самоті. Робити це слід якомога спокійніше, без зайвої метушні. Просто поясніть дитині, за що її ізолюють, і не більше.

Можна саджати малюка на спеціальний стілець або ставити в кут - це іноді допомагає - проте дитина може почати кривлятися, на що присутнім у кімнаті (особливо дітям) буде важко не звернути уваги. Тому набагато ефективніше було б відвести дитину в іншу кімнату, наприклад, у її спальню, і залишити там.

Ви зовсім не намагаєтесь злякати дитину, тому не замикайте її, якщо це може її занепокоїти. Однак дайте їй чітко зрозуміти, що вона повинна залишитися там, доки ви особисто не дозволите їй повернутися до інших членів родини.

У випадку, якщо вона почне плакати або вибрикуватись, вдайте, що ви не звертаєте на неї уваги. Можете підійти до неї, коли вона почне заспокоюватись.

Якщо ж малюк спокійно грається у кімнаті, це зовсім не означає, що він вирішив „побити вас вашою ж зброєю” - він, швидше за все, чудово зрозумів, що його поведінка викликала ваше незадоволення. Час покаже, так це чи ні.

Незважаючи на реакцію малюка на таке покарання, продовжуйте застосовувати цей метод протягом щонайменше двох тижнів. Якщо під кінець цих двох тижнів проблемна поведінка дитини проявлятиметься все рідше, значить, метод тимчасового ізолювання працює.

Доктор Кристофер Грін у своїй книзі „Виховання дітей, які починають ходити” наголошує, що метод тимчасового ізолювання особливо корисний у „вибухонебезпечних ситуаціях”, коли потрібно розвести дві сторони, готові вступити в суперечку. Це ще одна корисна властивість цього методу на додаток до кінцевої його мети - змінити проблемну поведінку дитини.

Інші неприємні для дитини заходи.

Зрештою, саме вам, батькам, доведеться відшукати той захід, який матиме найбільший вплив на вашу дитину і завадить її проблемній поведінці. Один із критеріїв при виборі цих заходів - це їх дієвість, але слід враховувати й інше. Якщо ви регулярно битимете дитину, вона може вирішити, що й сама може так себе вести і незабаром буде бити молодшого братика чи сестричку або навіть давати здачі вам. Це стосується і покарання „зуб за зуб” - „Ти смикаєш мене за волосся, значить, я буду смикати за твоє”.

Іноді батькам здається, що їхня реакція неприємна дитині, однак насправді все навпаки. Гарний приклад цьому - крик: вид розгніваного тата чи мами можуть тільки потішити малюка.

Важко знайти такий підхід, який був би одночасно ефективним, та не створював нових проблем (як постійне биття). Але вихід повинен бути. У центрі Маккуорі найбільш вдало застосовувалися методи ігнорування (для нескладних випадків) та тимчасової ізоляції. Можливо, варто було б розпочати саме з них.

Завжди потрібно пам'ятати, що ваша ціль не стільки покарати дитину за її вчинки, скільки відучити її від такої поведінки. Якщо ви будете дивитися на це саме з такої позиції, тоді ви завжди будете на боці вашої дитини, і для вас обох процес виправлення поведінки здаватиметься не таким уже й важким.

ЯК УНИКНУТИ ПРОБЛЕМНОЇ ПОВЕДІНКИ

Якщо вам ще не доводилося спостерігати проблемної поведінки у вашої дитини, продовжуйте займатися з нею, як і раніше. Швидше за все, ви вже використовуєте деякі з описаних у цьому розділі методів. Зрештою, всі ці методи перевірені та підтвержені досвідом багатьох людей.

Якщо ваша дитина ще не досягла віку, де дисципліна стає справжньою проблемою, або якщо, подолавши одну проблему, ви бажаєте уникнути майбутніх, ми пропонуємо вам декілька порад, як справлятися із звичайною неслухняністю вашого малюка, щоб вона не досягла масштабів справжньої проблеми.

1. Завжди звертайте увагу на хорошу поведінку дитини та хваліть її за це.

Безперечно, набагато легше сприймати час, коли дитина поводить себе гарно, як зайвий шанс відпочити, почати готувати обід, підлити квіти в саду, почитати книжку або просто розслабитися та набратися сил. Ви можете робити все це та водночас не забувати звертати увагу і на вашу дитину - підбадьорте її добрим словом або погладьте по головці, проходячи повз неї, прокоментуйте її гру. Така запланована похвала гарної поведінки буде здаватися вам штучною на початку, але згодом вона увійде в звичку. І до цього варто прагнути, адже багато проблем з поведінкою виникають саме через брак уваги, якої так потребують наші діти.

2. Установлюйте чіткі, прості та послідовні правила.

Перевірте, чи розуміє ваша дитина, чого ви від неї очікуєте. Робіть скидку на вік вашої дитини та на її можливості, але як тільки ви переконаєтеся, що вона в

зможі притримуватись якогось правила, дайте їй чітко зрозуміти, що саме цього ви й бажаєте. Звичайно, вона намагатиметься випробувати ваші правила „на міцність”, тому продумайте, як ви будете реагувати в такій ситуації. Коли ж малюк нарешті запам'ятає ваші правила, зробіть усе, щоб він відчув гордість за це досягнення.

3. *Давайте позитивні вказівки.*

Життя з непосидющою дитиною дошкільного віку може здатися нескінченним потоком вказівок - „Не роби цього”, „Не чіпай того”, „Припини”, та більш за все „Ні!”. Якщо від цих фраз вам стає сумно, уявіть як почуває себе при цьому ваш малюк. Тому формулюйте свої вказівки інакше - кажіть, що дитині слід робити. Тоді вони набудуть різноманітного (а тому цікавішого) та позитивного звучання. Якщо ви залишите „Ні” та „Не смій” для більш критичних випадків, вони матимуть більшу вагу.

4. *Урізноманітнюйте вашу реакцію на прояви неслухняності дитини.*

Якщо на кожний вибрик малюка ваша реакція буде однаково жорсткою, у вас не залишиться нічого „про запас”, коли виникне дійсно серйозна ситуація (наприклад, загроза безпеці дитини). Непогано було б мати достатньо широкий діапазон реакцій, тоді в кожній конкретній ситуації ви зможете застосовувати найбільш м'який варіант, який принесе результат. Ми вже торкалися цього питання в цьому розділі, але якщо ви маєте справу із невикоріненою проблемою, пропонуємо вам ще декілька варіантів рішень:

- **Слідкуйте за розташуванням предметів.** Прибирайте певні речі подалі від дитини, щоб вона не змогла ними скористатися і викликати цим неприємну ситуацію. Це особливо потрібно робити, якщо в домі зовсім маленька дитина, яка не розуміє різниці між маминим фотоапаратом та своїм іграшковим, між шкільними підручниками Джеймі та своєю чернеткою.

- **Ігноруйте її вчинки.** Якщо своїми діями дитина не досягне ніякого результату, можливо, вона більше так не вчинить. Навіть якщо вам доведеться втрутитися, не розмовляйте з дитиною та не дивіться на неї. У випадку, якщо в подію була випадково втягнута інша дитина, приділіть всю увагу їй, демонстративно ігноруючи кривдника.

- **Запропонуйте дитині інше заняття.** Давши дитині позитивну вказівку, ви тим самим відволікаєте її від пустощів та займаєте її чимось більш корисним.

- **Тверде „Ні!”.** Жорстко вимовлені „Ні” та „Перестань” можуть відволікти вашу дитину від того, що вона робить або збиралася зробити, після чого ви можете запропонувати їй більш позитивне заняття. Не повторюйте „Ні” декілька разів - якщо воно справді може подіяти на вашу дитину, воно подіє відразу ж. Звичка ж може викликати несприйняття дитиною ваших вказівок.

- **Усне нагадування.** Дайте малюкові шанс самому виправити ситуацію. „Що тато тільки-но сказав?” або „Яке у нас правило щодо ножів?” - дадуть дитині

можливість змінити свої наміри.

- **Позбавлення певних задовольень.** Ця тактика в основному спрацьовує зі старшими дітьми, але вона може бути ефективною і з маленькими дітьми, якщо покарання слідє миттєво, одразу ж після скоєного. Якщо за скоєне на початку обіду ви пообіцяєте дитині позбавити її морозива, ця міра, швидше за все, не буде ефективною, на відміну від миттєвого позбавлення дитини десерту за провину, скоєну тоді, коли всі тільки приступають до нього.

- **Тимчасове ізолювання.** Це означає, що дитину на деякий час залишають наодинці (див. таблицю 6.2).

- **Фізичне покарання.** Цієї міри завжди можна уникнути, однак деякі батьки вважають, що за деяких обставин вона виправдана. Не забувайте, якщо ви будете регулярно бити малюка, він може вирішити, що така поведінка є цілком прийнятною: „Якщо тато б'є мене, чому я не можу робити те саме?” Приберезьте цю міру для потенційно небезпечних ситуацій, коли, наприклад, дитина вибігає на дорогу.

- **Завжди уникайте:**

- суперечок з приводу встановлених правил;
- крику (якщо ви в змозі себе стримати);
- зміни свого рішення;
- зупинки на півдорозі;
- покарання „зуб за зуб” („Ти вщипнув мене, тому я зроблю те саме”).

Усе це може тільки погіршити ситуацію, до того ж існує так багато альтернативних варіантів.

5. Поясніть дитині, що вам не подобаються деякі її дії, а її саму ви любите.

Зазвичай батькам не потрібно цього пояснювати, але так легко ввести дитину в оману, навіть не підозрюючи цього. Виражайте ваші почуття словами, зрозумілими малечі. Між словами : „Ти будеш сидіти в кімнаті тому, що ти неслухняна дівчинка” та „Ти будеш сидіти в своїй кімнаті тому, що вилізла через вікно” - величезна різниця.

ІСТОРІЇ, РОЗКАЗАНІ БАТЬКАМИ

Працюючи над книгою, ми попросили групу батьків розповісти нам про їх досвід виправлення проблемної поведінки їхніх дітей та про методи, які допомогли їм у подоланні дитячої неслухняності. Ми почули такі історії:

Лен, мати Мей-Мей (вік: півтора року):

Мей-Мей іноді тягне мене за волосся або кусається, граючись зі мною. Я просто саджаю її на підлогу, та йду. Я позбавляю її найціннішої особи - МАМИ. На мій погляд, це дуже ефективний метод.

Сара, мати Джозефа (3 роки):

У нас були такі складності: кожен раз, коли хтось з нас розмовляв по телефону, Джозеф починав голосно кричати. Це неможливо було залишити без уваги, адже не можна було почути співбесідника! Я пробувала давати йому особливу іграшку під час розмов по телефону, і це спрацювало на деякий час, але згодом крики поновилися. Урешті, я почала відводити Джозефа до його кімнати кожен раз, коли таке відбувалося. Ситуація була дуже неприємна, адже спочатку він починав кричати ще голосніше, ще й так, що людина на іншому кінці чудово все чула. Я також стала часто видавати, ніби дзвоню комусь, щоб продовжити вчити його, коли його крики не мали великого значення. Після трьох днів криків як і не було! Я гадаю, що певну роль зіграло і те, що час від часу я відволікалася від розмови, щоб сказати йому, що він гарно себе поводить, а зараз мені навіть цього не потрібно робити.

Стюарт, батько Натана (два з половиною роки):

Особливо важкими для мене були часи, коли під час подорожі на автомобілі Натан починав ревіти. Йому не подобалось його сидіння, а їздити нам доводиться часто, оскільки живемо ми досить далеко від усього. Друг запропонував мені такий метод. Коли син починав ревіти, я виходив з машини, сідав на її капот і сидів там доти, доки малюк не починав заспокоюватися. Це було жакливо, коли йшов дощ! Я не думаю, що цей метод спрацював би, якщо б у машині були інші діти, але для нас двох він подіяв через приблизно чотири поїздки. Я також розмовляв з ним, коли він був спокійним, а коли ревів, не говорив ані слова і не дивився на нього.

Наталі, мама Пітера (2 роки):

Десь рік тому в Пітера з'явилася звичка розкачуватися то в один, то в другий бік. Це почалося поступово, і коли ми похопилися, він уже розкачувався постійно. Він не цікавився своїми іграшками або ще чимось. Він розкачувався в ліжку, доки не засинав. Нам пояснили, що це самостимулююча поведінка, і що вона може перетворитися на справжню проблему. Фактично, ми відволікали його від неї, завжди знаходили для нього якесь інше завдання. Спочатку поведінка Пітера дуже мене розчаровувала, я навіть прикрикнула на нього декілька разів, але це не допомогло. Знадобився час, щоб подолати цю проблему – він ще й досі іноді розкачується у ліжку вночі, але ми продовжуємо показувати йому, як можна гратися, і він дуже гарно грається зараз.

Мет, батько Каріни (4 роки):

Пам (моя дружина) зуміла навчити Каріну ніжно поводитися з сестрою-немовлям. Спочатку справи йшли дуже погано. Неможливо було залишити їх наодинці в кімнаті. Я гадаю, що Каріна ревнувала до немовляти, адже до її народження вся увага мамі була звернена на неї. Кожного разу, якщо щось траплялося, Пам брала Кейт на руки і демонстративно не звертала уваги на Каріну. Вона також показувала Каріні, як вона може допомогти їй з малечю витерти їй обличчя або щось інше. За тенденції поводження із сестричкою мама пригортала Каріну, була з нею дуже ніжною. Деякий час Каріна виплескувала свою злість на ляльці, але зараз вона обожнює їх обох, тільки вважає, що лялька розумніша за Кейт!

Таблиця 6.3. Десять принципів виправлення поведінки дитини

До цієї таблиці увійшли положення, про які вже йшлося у цьому розділі, які покликані навчити дитину виправляти свою поведінку відповідно до ваших вимог.

1. Чітко уявіть собі мету, яку ви переслідуйте.
2. Переконайтеся, що всі, хто задіяний у процес виховання дитини, ознайомлені з вашими цілями.
3. Вирішіть, що повинно слідувати за небажаним вчинком дитини.
4. Реагуйте на небажаний учинок дитини негайно.
5. Будьте послідовними у своїх діях.
6. Будьте готові до того, що поведінка дитини, перед тим як поліпшиться, може погіршитися.
7. Заохочуйте правильну поведінку дитини.
8. Формуйте в дитини позитивні навички, за допомогою яких вона зможе позбавитися проблемної поведінки.
9. Залучайте до виправлення поведінки дитини всіх зацікавлених у цьому людей.

Ведіть записи результатів.

„Маленькі сходинки” - це програма ранньої педагогічної допомоги дітям із відхиленнями у розвитку. До комплекту входять вісім книг і додатково відеокасета із записом програми.

Книга 1: Вступ до програми

Ця вступна книга знайомить вас з історією написання „Маленьких сходинок” і пропонує способи користування програмою.

Книга 2: Програма вашої дитини

Книга пояснює, як правильно обирати індивідуальні цілі для конкретної дитини, і як допомогти їй досягти цих цілей в оточенні сім'ї.

Книга 3: Навички спілкування

У книзі ми зупинимось на формуванні мовних навичок як на довербальному, так і вербальному рівнях розвитку.

Книга 4: Навички загальної моторики

У книзі описуються навички, які потребують використання великих м'язів тіла. За допомогою цих м'язів дитина може сидіти, повзати, ходити, лазити, ловити м'яч і т.д. Книга підготовлена фізіотерапевтом, який має досвід роботи з маленькими дітьми з вадами розвитку.

Книга 5: Навички тонкої моторики

Навички тонкої моторики використовують дрібні м'язи рук та очей. Ці навички дуже різноманітні і коливаються від здатності дитини схопити палець мами до таких складних умінь, як малювання та різання. У цю книгу також увійшли навички вирішення проблем і розвиток таких понять, як колір, форма і розмір.

Книга 6: Сприйняття мовлення

Навички сприйняття мовлення означають розуміння мови інших. Вони означають здатність дитини уважно слухати, що кажуть інші, слідувати вказівкам, і, що найбільш важливо, самій використовувати мову.

Книга 7: Самообслуговування та соціальні навички

У цій книзі ми розглянемо навички, які допомагають дитині встановити зв'язок з іншими, гратися і самостійно їсти, користуватися туалетом, одягатися і приводити себе в порядок.

Книга 8: Перелік вмінь розвитку дитини

У книзі об'єднані в одне ціле всі окремі частини „Маленьких сходинок” і представлений перелік методів, що були використані для оцінки дитини. Крім того, вона допоможе вам правильно намітити цілі.